

Asya Avrupa

Ақпараттық сараптама журналы
Басылымның 7-ші жылы, №79, Мамыр (05) 2023

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜN YAYINIDIR ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ БАСЫЛЫМЫ

DID SANCTIONS CHANGE TRADE BETWEEN TÜRKİYE AND RUSSIA?

ИЗМЕНИЛИ ЛИ САНКЦИИ ТОРГОВЛЮ МЕЖДУ ТУРЦИЕЙ И РОССИЕЙ?

RÖPORTAJ СҰХБАТ

**HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI
TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ
REKTÖR VEKİLİ
PROF. DR. PEYAMİ BATTAL**

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
РЕКТОР ӨКІЛІ
ПРОФЕССОР, ДОКТОР ПЕЙАМИ БАТТАЛ

**THE GLOBAL
SOUTH AND CURRENT
GEOPOLITICS**

ГЛОБАЛЬНЫЙ ЮГ
И ТЕКУЩАЯ
ГЕОПОЛИТИКА

ALBINA MURATBEKOVA

**TÜRK SAVUNMA
SANAYİSİNDEKİ GÜNCEL
GELİŞMELER**

ТҮРІК ҚОРҒАНЫС
ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ АҒЫМДАҒЫ
ОҚИҒАЛАР

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Sahibi / Меншік иесі
Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü /
Ахмет Ясауи университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институты директоры
Dr. Suat Beylur

Genel Yayın Yönetmeni / Бас редактор
Zhengizkhan Zhanaltay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Жауапты редактор
Ömirbek Hanayi

Haber Müdürü / Жаңалықтарға жауапты редактор
Erkinbek Turgunov

Tercüme Ekibi / Аудармашылар тобы
Dr. Zhuldyz Kanapiyanova
Ömirbek Hanayi
Zhuldyz Zhanadil

Sekretarya / Хатшылық
Asel Ingaybekova

Metin Redaksiyon / Мәтінді өңдеу
Dr. Suat Beylur

Teknik Redaksiyon / Техникалық редактор
Azimzhan Khitakhunov

Yayın Kurulu / Редакция алқасы
Dr. Suat Beylur
Zhengizkhan Zhanaltay
Prof. Gulnar Nadirova
Ömirbek Hanayi
Azimzhan Khitakhunov

Yönetim Merkezi / Басқару орталығы

Almalı Audanı, Mametova 48, 050004
Almaty, Kazakhstan
Tel. +7 (727) 279 97 94
Fax. +7 (727) 279 97 94
E-mail: info@eurasian-research.org

Sürelî yayın tescil belgesi No: 15793-Ж, tarihi: 27.01.2016. Söz konusu yayın izni Kazakistan Enformasyon ve Toplumsal Kalkınma Bakanlığı tarafından verilmiştir. Tüm hakları saklıdır. Mülakat, haber-yorum ve analizlerde ifade edilen görüşler yazarların kendi görüşleri olup Enstitü'nün yayın politikasını yansıtmamaktadır. Bu yayında yer alan yazılar ve fotoğraflar izinsiz, kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İki ayda bir yayımlanmakta olup, tirajı 300 adettir. Bedelsiz olan yayının basılı dağıtımı, Kazakistan Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti sınırlarını kapsamaktadır.

Мерзімді баспасөз басылымын есепке қою туралы куәлік №: 15793-Ж, күні: 27.01.2016 ж. Жоғарыда аталған басылымға рұқсатты Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі берді. Барлық құқықтар қорғалған. Сұхбат, ақпараттық сараптама мен талдауларда айтылған пікірлер тек авторлардың жеке көзқарастары болып табылады және Институттың ұстанымын білдірмейді. Бұл басылымда жарияланған мақалалар мен фотосуреттерді рұқсатсыз және дереккөзді көрсетпей пайдалануға тыйым салынады. Дереккөзді көрсетіп, сілтеме жасауға болады. Екі айда бір рет жарияланатын болып, тиражы 300 дана. Журналымыздың баспа басылымы Қазақстан мен Түркияда тегін таратылады.

DR. SUAT BEYLUR

Değerli takipçilerimiz,

Dergimizin 79. sayısıyla, yine çeşitli alanlarda çok sayıda analizle, yeniden sizlerle buluşuyor olmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

Rusya-Ukrayna krizi ve diğer bazı bölgesel sorunlar nedeniyle Avrasya'da jeopolitik riskler devam ederken 18 Mayıs 2023 tarihinde Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan devlet başkanlarının katılımıyla Çin-Orta Asya Zirvesi, Çin'in Şaanşi eyaletinin Şian kentinde yapıldı. Bilindiği üzere Çin-Orta Asya iş birliği toplantıları, 2020 yılından itibaren dışişleri bakanları düzeyinde gerçekleşmekteydi. Batının ilave tedbirlerle Rusya'ya karşı yaptırımlarını sürdürdüğü bu konjonktürde Çin-Orta Asya iş birliği toplantılarının Çin'in evsahipliğinde liderler düzeyinde gerçekleşmiş olması Çin'in Orta Asya'da daha fazla inisiyatif almak istediğinin açık göstergesi olarak değerlendirildi. Mevcut konjonktürün yanında Zirvenin yapıldığı yer, karşılama töreni ve Şi Cinping tarafından verilen mesajlar dikkate alındığında Zirvenin oldukça ses getirdiği söylenebilir. Şian Deklarasyonu olarak bilinen sonuç bildirisindeki başlıkların da bu ilgiyi bir şekilde karşıladığı söylenebilir. Çin'in her platformda gündeme getirdiği ülkelerin birbirlerinin toprak bütünlüğüne saygı, içişlerine karışmama ve terörler mücadele gibi temel güvenlik meselelerinin yanında bildiride Kuşak Yol Girişimi'nin sağladığı enerji ile ulaştırma, enerji, sanayi ve gıda güvenliği gibi alanlar başta olmak üzere ülkeler arasındaki iş birliğinin daha da geliştirilmesi hususlarına yer verildi. Kuşkusuz Orta Asya-Çin ilişkilerine önemli etkileri olacak söz konusu girişimin, bölge ülkelerindeki imalat sanayi başta olmak üzere çeşitli sektörler üzerindeki muhtemel sonuçlarının öngörülerek gerekli tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

Dergimizi çıkarmaya hazırladığımız bugünlerde dünyanın dikkatle izlediği ve Avrasya bölgesi için de önem arz eden diğer bir gelişme de 14 Mayıs 2023'de Türkiye'de yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Meclis Seçimleri olmuştur. Cumhurbaşkanlığı'nın Mecliste çoğunluğu sağladığı sonuçlara göre hiçbir aday ilk turda gerekli çoğunluğa ulaşamadığından Türkiye, 28 Mayıs Pazar günü Cumhurbaşkanlığı seçimi için ikinci kez sandık başına giderek kararını mevcut Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dan yana verdi. Şimdiden seçim sonuçlarının, Cumhuriyetin 100. Yıl hedefleri ve bölgesel barış ve iş birliğinin geleceği için hayırlara vesile olmasını diliyoruz.

Keyifli okumalar,

Қадірлі оқырмандар,

Түрлі саладағы сараптамаларды қамтыған журналымыздың 79-санында сіздермен қайта қауышып отырғанымызға қуаныштымыз.

Ресей-Украина қақтығысы мен басқа да кейбір аймақтық мәселелерге байланысты Еуразияда геосаяси қауіп-қатер жалғасып жатқан кезде, 2023 жылдың 18 мамырында Қытайдың Шэньси өлкесінің Сиань қаласында Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Түркіменстан және Тәжікстан президенттерінің қатысуымен «Қытай-Орталық Азия» саммиті өтті. Қытай-Орталық Азия ынтымақтастық саммиті 2020 жылдан бері сыртқы істер министрлері деңгейінде өткізіліп келгені белгілі. Батыс елдері Ресейге қарсы қосымша санкциялар салып жатқан тұста Қытайдың ұйымдастыруымен Қытай-Орталық Азия ынтымақтастық саммитінің көшбасшылар деңгейінде өтуін Қытайдың Орталық Азияда көбірек бастамашылдық танытқысы келетінінің айқын көрінісі ретінде қарастыруға болады. Ағымдағы жағдайды, саммит өткен жер мен қарсы алу рәсімін және Си Цзиньпиннің мәлімдемелерін ескерсек, саммиттің біраз талқыға арқау болары сөзсіз. «Сиань декларациясы» деп аталатын қорытынды құжаттағы басты тақырыптар да біраз нәрсеге жауап беретінін айтуға болады. Құжатта Қытайдың әр платформада күн тәртібіне шығарған бір-бірінің аумақтық тұтастығын құрметтеу, ішкі істерге араласпау және лаңкестікке қарсы күрес сынды негізгі қауіпсіздік мәселелерімен қатар, «Белдеу және жол» бастамасы ұсынған, әсіресе көлік, энергетика, өнеркәсіп және азық-түлік қауіпсіздігі сияқты салалардағы ынтымақтастықты одан әрі дамыту мәселелері де қамтылды. Орталық Азия-Қытай қарым-қатынасына сөзсіз ықпал ететін аталмыш бастаманың аймақ елдеріндегі өңдеу өнеркәсібі бастаған әртүрлі секторларға ықтимал әсерлеріне болжам жасап, қажетті шаралар қабылдау өте маңызды екені даусыз.

Журналымызды баспаға дайындап жатқан кезде, бүкіл әлем мұқият қадағалап отырған және Еуразия аймағы үшін де маңызы зор тағы бір оқиға – 2023 жылы 14 мамырда Түркияда өткен президенттік және парламенттік сайлау болды. Халықтық Альянс парламентте көпшілік дауысқа қол жеткізген сайлау қорытындысы бойынша бірінші турда ешбір үміткер қажетті көпшілік дауысқа жете алмағандықтан, Түркияда 28 мамыр жексенбі күні президенттік сайлаудың екінші кезеңі өтіп қазіргі президент Режеп Тайып Ердоған жеңіске жетті. Сайлау нәтижелерінің Түркия Республиканың 100 жылдығына және аймақтық бейбітшілік пен ынтымақтастықтың болашағына пайдалы болуына тілектеспіз.

Жанға жағымды оқылым тілейміз.

ÖN SÖZ АЛҒЫСӨЗ

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜ
ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ
DR. SUAT BEYLUR 1

RÖPORTAJ СҰХБАТ

HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ
REKTÖR VEKİLİ PROF. DR. PEYAMİ BATTAL
ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ РЕКТОР ӨКІЛІ ПРОФЕССОР,
ДОКТОР ПЕЙАМИ БАТТАЛ 4

GÜNCEL ӨЗЕКТІ ПІКІР

DID SANCTIONS CHANGE TRADE BETWEEN TÜRKİYE AND RUSSIA?
ИЗМЕНИЛИ ЛИ САНКЦИИ ТОРГОВЛЮ МЕЖДУ
ТУРЦИЕЙ И РОССИЕЙ?
AZIMZHAN KHITAKHUNOV 12

THE GLOBAL SOUTH AND CURRENT GEOPOLITICS
ГЛОБАЛЬНЫЙ ЮГ И ТЕКУЩАЯ ГЕОПОЛИТИКА
ALBINA MURATBEKOVA 22

REGIONAL EDUCATION POLICY
ПОЛИТИКА РЕГИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
GULNAR NADIROVA 31

RESULTS OF SUMMIT TALKS BETWEEN AZERBAIJAN AND KAZAKHSTAN: THE SUPREME INTERSTATE COUNCIL ИТОГИ ПЕРЕГОВОРОВ НА ВЫСШЕМ УРОВНЕ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И КАЗАХСТАНОМ: ВЫСШИЙ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТ ZHULDYZ KANAPIYANOVA	42
TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNDEKİ GÜNCEL GELİŞMELER TÜRK QORFANYIS ÖNERKƏSİBİNDEGİ AĞYMDAĞY JAĞDAĞY ZHENGIZKHAN ZHANALTAY	50
REMOTE MOUNTAIN AREAS: A FRAGILE HOTSPOT OF CENTRAL ASIA УДАЛЕННЫЕ ГОРНЫЕ РАЙОНЫ: ХРУПКАЯ ГОРЯЧАЯ ТОЧКА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ KANAT MAKHANOV	64
ÇİN VE TAYVAN: KESİŞMEYEN YOLLAR, BİRLEŞMEYEN PARÇALAR ҚЫТАЙ ЖӘНЕ ТАЙВАН: ТОҒЫСПАС ЖОЛДАР, БІРІКПЕС БӨЛІКТЕР OMIRBEK HANAYI	72

ETKİNLİKLER İC-ŞARALAR

..... 80

İFOĞRAFİK İFOĞRAFİKA

..... 94

**HOCA AHMET YESEVİ ULUSLARARASI
TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ
REKTÖR VEKİLİ
PROF. DR. PEYAMİ BATTAL**

**ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
РЕКТОР ӨКІЛІ
ПРОФЕССОР, ДОКТОР ПЕЙАМИ БАТТАЛ**

Sn. Prof. Dr. Peyami BATTAL okurlarımız için biraz kendinizden bahsedebilir misiniz? Eğitim-öğretim hayatınız, önceki görevleriniz ve son olarak Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektör Vekilliği görevine atanma sürecine dair neler söylemek istersiniz?

1965 yılında Bayburt'un Oruçbeyli köyünde doğdum. İlköğrenimimi Bayburt'ta, orta ve lise öğrenimimi Erzurum'da tamamladım. Ardından 1983 yılında başladığım Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü'nden 1988 yılında mezun oldum. 1990 yılında Araştırma Görevlisi olarak başladığım Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü'nde 1993 yılında yüksek lisansımı (Bitki Anatomisi alanında), 1997 yılında doktoramı (Bitki Fizyolojisi alanında) tamamladım. Aynı üniversitede 1997 yılında Biyoloji Bölümü'nde Yardımcı Doçent kadrosuna, 2004 yılında ise Doçent kadrosuna atandım. Çeşitli akademik ve idari görevlerin ardından 2009 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Biyoloji Bölümü'nde Profesörlük kadrosuna atandım.

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde görev yaptığım dönemde Rektör Danışmanlığı, Dekanlık,

Құрметті профессор, доктор Пейами Баттал мырза, оқырмандарымызға өзіңіз туралы, атап айтқанда, ғылымдағы өміріңіз, бүгінге дейін атқарған қызметтеріңіз, сондай-ақ жаңадан Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің ректор өкілі болып тағайындалғаныңыз туралы әңгімелеп берсеңіз.

Мен 1965 жылы Байбурттың Орұчбейлі ауылында дүниеге келіппін. Бастауыш білімімді Байбуртта, орталау мен орта білімімді Ерзурумда аяқтадым. Содан кейін 1983 жылы бастаған Ататүрік университеті Өнер және ғылым факультетінің Биология бөлімін 1988 жылы бітірдім. 1990 жылы ғылыми қызметкер ретінде алғашқы қызметімді бастадым, сондай-ақ 1993 жылы магистр дәрежесін (Өсімдік анатомиясы), 1997 жылы Ван Жүзінші жыл университеті Өнер және ғылым факультеті Биология бөлімінде докторантура (өсімдіктер физиологиясы) аяқтадым. Сол университетте 1997 жылы Биология кафедрасына ассистент, 2004 жылы доцент болып міндет атқардым. Түрлі академиялық және әкімшілік қызметтерден кейін, 2009 жылы

Genel Sekreterlik gibi idari görevlerin yanı sıra 2011-2019 yılları arasında iki dönem Rektörlük görevlerinde bulundum. Rektörlük görevimi müteakip 2019 yılında Gazi Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu'na atamam yapıldı. 2022-2023 eğitim öğretim yılı başı itibarıyla de Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Rektör Vekilliği görevini yürütmekteyim.

İfade ettiğiniz üzere Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde başlamadan önce çeşitli akademik ve idari görevlerde bulundunuz. Yaklaşık 6 aydır da Rektör Vekilliği görevini yürütüyorsunuz. Kazakistan ve Üniversite hakkındaki izlenimlerinizi ve düşüncelerinizi bizimle paylaşabilir misiniz?

Az önce ifade ettiğim üzere 30 yılı aşkın bir süredir bilimsel araştırmalarımı devam ettirirken aynı zaman-

“

DAHA ÖNCELERİ KAZAKİSTAN VE DİĞER BÖLGE ÜLKELERİNDE ÇEŞİTLİ VESİLELERLE BULUNMUŞ VE TÜRK DÜNYASINA YÖNELİK HİZMETTE BULUNMAYI DÜSTUR EDİNİMİŞ BİRİSİ OLARAK ÖNCELİKLE HİÇ YABANCILIK ÇEKMEDİĞİMİ BELİRTMEK İSTERİM

BİRİNŞİDEN, KAZAKİSTAN MEN AYMAQTYŇ BASQA DA ELDERİNDE BOLYP, TÜRKE ÄLEMINE QYZMET ETUDI BASTY MİNDET ETIP ALFAN ADAM RETİNDE ÖZİMDİ EŞQASHAN JAT SEZİNBEGENİMDİ AYTQYIM KELEDİ

”

Жүзінші жыл университеті Өнер және ғылым факультеті Биология кафедрасына профессор болып тағайындалдым.

Ван Жүзінші жыл университетінде жұмыс істеген уақытымда ректордың кеңесшісі, декан және бас хатшы сынды әкімшілік қызметтерге жауапты болумен қатар, 2011-2019 жылдар аралығында екі мерзім ректор қызметін атқардым. Ректорлық міндетімді орындай отырып, 2019 жылы Гази университетінің Денсаулық сақтау кәсіптік мектебінде де ұқсас қызметке тағайындалдым. 2022-2023 оқу жылының басынан бастап Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің ректор өкілі міндетін атқарып келемін.

Өзіңіз атап өткендей, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықа-

да çeşitli idari kademelerde vazifemizi devam ettirmekteyim. Bayburt, Erzurum, Van, Ankara derken kaderimizde Ata Yurtta, bir Türk-Kazak ortak kuruluşu olan Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde görev yapmak da varmış. Bundan dolayı da hem mutlu hem de kendimi bahtiyar hissediyorum. Daha önceleri Kazakistan ve diğer bölge ülkelerinde çeşitli vesilelerle bulunmuş ve Türk dünyasına yönelik hizmette bulunmayı düstur edinmiş birisi olarak öncelikle hiç yabancılık çekmediğimi belirtmek isterim. Üniversitemizin bulunduğu Türkistan şehri geldiğimiz zaman her ne kadar oldukça modern bir hüviyette bürünmüş olsa da bizim için Bayburt'tan ya da Anadolu'nun başka bir kentinden çok da farklı gelmedi. Çünkü kampüste, sokakta ve pazarda karşılaştığım yaşlısından gencine herkeste bizim oralardan çok şey bulmak, yakalamak hiç de zor değil. Daha sonra Kazakistan'ın farklı bölgelerini ve şehirlerini de ziyaret etme imkanım oldu. Bazı farklı sosyolojik dinamiklerine rağmen nereye gidersem gideyim her zaman,

KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE VERDİĞİ 100 BİNE YAKIN MEZUNU İLE ÜNİVERSİTEMİZ KAZAKİSTAN VE TÜRKİYE İÇİN HATTA BÜTÜN TÜRK DÜNYASI İÇİN DE KUŞKUSUZ ÇOK ÖNEMLİDİR

ЖАҢА АЙТЫП ӨТКЕНІМДЕЙ, ТҮРКІ ӘЛЕМІНІҢ ТҮКПІР-ТҮКПІРІНЕН СТУДЕНТТЕРДІ ҚАБЫЛДАЙТЫН ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫ РЕТІНДЕ БІЗ 100 МЫҢҒА ЖУЫҚ ТҮЛЕКТЕРІМІЗДІ МАҚТАН ТҰТАМЫЗ

ралық қазақ-түрік университетінде жұмысыңызға кіріскенге дейін Түркияда түрлі академиялық және әкімшілік қызметтерді атқардыңыз. Қазақстанға келгелі алты айға жуық ректор өкілі міндетін атқарып келесіз. Қазақстан мен университетіміз туралы алған әсерлеріңіз бен ойларыңыз туралы бөлісе отырсаңыз.

Жаңа айтып өткенімдей, мен 30 жылдан астам ғылыми ізденісімді жалғастырумен қатар, түрлі әкімшілік деңгейде қызмет атқарып келемін. Байбұрт, Ерзурум, Ван және Анкараны атап өткеннен кейін «Ата жұртта» қазақ-түрік бірлескен оқу орны болған Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінде жұмыс істеу тағдырымызға бұйырды. Осының арқасында өзімді қуанышты әрі бақытты да сезінемін. Біріншіден, Қазақстан мен аймақтың басқа да елдерінде болып, түркі әлеміне қызмет етуді басты міндет етіп алған адам ретінде өзімді ешқашан жат сезінбегенімді айтқым

ортақ атаның бір баласы болдығымды бізатиді мүшәһеде еттім.

Үниверситетіме геліне, тақдір еділді кі адыны Пірі Түркістан’дан алаң Хоа Аһмет Үсеві Үниверсітесі’ні Түркістан’дан аыры гөрмек мүмкін дегіл. Зіра Түркістан дейіне Хоа Аһмет Үсеві ве кентіні мүһрі ве себолу нелігіндекі Түрбеніні дшында ілк акла гелен yerлерден бірсі Үниверсітетіміздірі. Буғүн 2000’ден фазла қалышаны ве 10.000’ін үзеріндекі оғренсісіле Аһмет Үсеві Үниверсітесі Түркістан’ын егітім, білімсел, күлтүрел ве економік гелішімінде өнелмі бір yerе саһіптірі. Курuluşундан гүнүмүзе вердігі 100 біне yakың meзуну ile Үниверсітетіміз Казакістан ве Түркіе ішін хатта бүтүн Түркі дүныасы ішін де кушкусуз қок өнелмідірі. Зіра бу meзунларымыз башта Казакістан ве Түркіе олмақ үзере қешітілі үлкелерде өнелмі гөрелерде булуңмақтадырі. Бундан сонра да Үниверсітетімізніні мисыонна уыгун оларак егітім ве білімсел фааліетлерініні yanı sıra halka dokунan sosyal sorumluluk projeleri ile daha da ilerilere gideceğine inancımız tamdır.

Біліyorsunuz ішінде булуңдуғымыз аылар үніверсіте адалыарының, ілеріде хангі үлкесек-өғретім куруңларында окуяақаларына даір

келеді. Үниверсітетіміз орналасқан Түркістан қаласы біз келгенде өте заманауи келбетке ие болғанымен, бізге Байбурттан немесе Анадолыдағы басқа қалалардан онша ерекшеленбеді. Өйткені студенттік қалашықта, көшеде, базарда кездескен кәріден жасқа дейін әр адамнан өз орнымыздан көп нәрсені тауып, қолға алу мүлде қиын емес. Кейін Қазақстанның әртүрлі облыстары мен қалаларын аралаудың сәті түсті. Әртүрлі әлеуметтік динамикаға қарамастан, мен қай жерде жүрсем де, біз біратаның балалары екенімізді байқадым.

Біздің университетке келер болсақ, аты айтып тұрғандай Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетін қасиетті Түркістаннан бөлек қарау мүмкін еместігі мен мұңдалайды. Өйткені Түркістан дегенде алдымен Қожа Ахмет Ясауи мен қаланың мөрі мен нышаны саналатын Қожа Ахмет Ясауи кесенесінен кейін университетіміз ойға оралады. Бүгінде 2000-нан астам қызметкері мен 10 мыңнан астам студенті бар Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Түркістанның білім, ғылым, мәдени

karar verdikleri önemli bir dönem. Bu bağlamda Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde eğitim almayı düşünen adaylara neler söylemek istersiniz?

Biliyorsunuz Kazakistan, bağımsızlığından günümüze önemli bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşümü kurumlarıyla her alanda görmek mümkündür. Eğitim kuşkusuz bu alanların başında gelmektedir. OECD verilerine göre Kazakistan, eğitimde Orta Asya'nın en gelişmiş ülkelerinden birisidir. Benzer şekilde Kazakistan 2010 yılında Bologna Sürecine giren Orta Asya'daki ilk ve tek ülke olmuştur. Bugün Kazakistan'da devlet, milli, vakıf ve özerk gibi statülere sahip 130 civarında yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Ancak iki ülke tarafından kurulan ve uluslararası statüye sahip tek bir üniversite bulunmaktadır, o da Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'dir. Üniversitemizin bu uluslararası statüsü onu özel kılarken aynı zamanda iki ülkenin akademik ve mali kaynaklarını kullanması sebebiyle de muadillerine göre daha güçlü kılmaktadır. Üniversitemizi güçlü kılan yönlerden birisi de yakın zamanda "Milli Üniversite" statüsüne kavuşmuş olmasıdır. Öte yandan Üniversitemizde Kazakça ve Türkçe'nin yanında Rusça ve İngilizce dillerinde eğitim veriliyor olması da öğrenciler için ilave avantajlar sunmaktadır. Bunlara ek olarak Üniversitemizde Türk dünyasının farklı ülkelerinden öğrencilere burs verildiğinden bizleri seçen öğrencilerimiz öğrenci profili olarak da hem uluslararası hem de çokkültürlü bir üniversitede eğitim alabilme imkânına sahip olacaktırlar. Bunların dışında Üniversitemizin akademik ve teknik altyapısının da oldukça gelişmiş olduğunu belirtmek isterim. Kısaca özetlediğim bu yönler, Üniversitemi-

**HER BİR
ÖĞRENCİMİZİN BİZİ
BİZ EDEN ORTAK
DEĞERLERİMİZ
MERKEZİNDE
BİRBİRLERİNİN
DİLİNİ VE
KÜLTÜRÜNÜ
ÖĞRENMELERİNİ VE
GELECEĞE DÖNÜK
GÜÇLÜ BAĞLAR
KURMALARINI
ÖNEMSIYORUM**

**MEN ӘРБІР
ШӘКІРТІМІЗДІҢ
БІР-БІРІНІҢ ТІЛІН,
МӘДЕНИЕТІН
ОРТАҚ
ҚҰНДЫЛЫҚТА-
РЫМЫЗДЫҢ
ОРТАСЫНДА
МЕҢГЕРІП,
БОЛАШАҚҚА БЕРІК
БАЙЛАНЫС
ОРНАТУЫНА МӘН
БЕРЕМІН**

және экономикалық дамуында маңызды орынға ие. Құрылғаннан бері 100 мыңға жуық түлек тәрбиелеген университетіміздің Қазақстан үшін, тіпті бүкіл түркі әлемі үшін маңызы зор екені сөзсіз. Өйткені бұл түлектер түрлі елдерде, әсіресе Қазақстан мен Түркияда маңызды қызметтерді атқарып отыр. Университетіміздің өз миссиясына сай білім беру және ғылыми қызметтерімен қатар, қоғамды дамытуға бағытталған әлеуметтік жауапкершілік жобаларымен көш басшы болатынына сенімдіміз.

Өздеріңіз білетіндей, ағымдағы айлар университет үміткерлері болашақта қандай жоғары оқу орындарында оқитынын шешетін маңызды кезең. Осы тұрғыда Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетіне оқуға түсуге ниетті үміткерлерге не айтар едіңіз?

Өздеріңіз білесіздер, Қазақстан тәуелсіздік алғаннан бері елеулі өзгерістер мен қайта құруды бастан кешірді. Бұл үдерісті әр салада көруге болады. Білім саласы да осы салалардың бірі екені сөзсіз. ЭЫДҰ деректері бойынша Қазақстан Орталық Азиядағы білім берудегі ең дамыған елдердің бірі. Сонымен қатар Қазақстан 2010 жылы Болон үдерісіне кірген Орталық Азиядағы бірінші және жалғыз мемлекет болды. Бүгінгі таңда Қазақстанда мемлекеттік, ұлттық, құрылтай және автономиялық мәртебесі бар 130-ға жуық жоғары оқу орны бар. Дегенмен, екі мемлекет бірлесіп құрған халықаралық статусы бар бір ғана университет – Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті. Университетіміз бұл халықаралық мәртебесімен ерекшеленумен қатар, екі елдің академиялық және

zin aday öğrenciler tarafından tercih edilmesinde öne çıkmaktadır.

30 yıllık bir geçmişe sahip olan ve “Köklü geçmişten güçlü geleceğe” şiarını benimseyen Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi’nin Türk devletleri ve Türk halkları arasındaki iş birliği ve bütünleşme sürecindeki misyonu ve yerini nasıl değerlendirirsiniz?

Türk dünyasındaki iş birliği ve bütünleşme çabalarının geçmişi bir asır öncesine uzanmaktadır. Ancak Sovyetler Birliği’nin dağılması ile bu süreç güçlü bir ivme yakalamıştır. 1990’ların başından itibaren eğitimden, bilime, kültüre, ekonomiye uzanan çok geniş bir yelpazede Türk devletleri ve Türk halkları arasında sağlam iş birliklerinin temelleri atılmıştır. Resmen 1992 yılında kurulan Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi de bu sürecin ilk ve en önemli kuruluşları arasında yerini almıştır. Az önce ifade ettiğim üzere bütün Türk dünyasından öğrenci kabul eden bir yükseköğretim kurumu olarak 100 bine yakın mezunumuzla gurur duyuyoruz. Çağımızı Alperenleri olarak nitelendirdiğimiz bu mezunlarımız Hoca

қаржылық ресурстарын пайдаланатындығымен де басқа университеттерден бір саты жоғары тұрады. Университетіміздің бір мықты тұсы – жақында ғана «Ұлттық университет» мәртебесіне қол жеткізгені. Екінші жағынан, университетіміздің қазақ және түрік тілдерінен бөлек орыс және ағылшын тілдерінде білім беруі студенттерге қосымша артықшылықтар береді. Бұған қоса, университетіміз түркі әлемінің түрлі елдерінен келген студенттерге стипендия ұсынатындықтан, бізді таңдаған студенттеріміз халықаралық және көп мәдениетті университетте студенттік профиль ретінде білім алу мүмкіндігіне ие болады. Сонымен қатар, университетіміздің академиялық және техникалық инфрақұрылымы айтарлықтай дамығанын айтқым келеді. Мен қысқаша айтып өткен осы аспектілер біздің университеттің болашақ студенттерінің таңдау болуына әсер етеді.

30 жылдық тарихы бар, «Терең тарихтан жарқын болашаққа» ұранын ұстанған Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықара-

Ahmed Yesevi'nin misyonuna uygun olarak bölgemizin aydınlanmasında ve kalkınmasında önemli vazifeler icra etmektedir. Örnek vermek gerekirse bugün çok sayıda mezunumuz her alanda Türkiye ile Kazakistan arasındaki iş birliğine aktif katkılar sunmaktadır. Mezunumuz olup bugün üniversitemizde akademik ve idari vazifeler yürüten çok sayıda kişi bunun somut göstergeleridir. Üniversitemizin bu misyonunun Türkistan'dan Kafkasya'ya, Balkanlar'a ve Anadolu'ya uzanan çok geniş bir coğrafyada güçlenerek devam edeceğine inancımız tamdır.

Son olarak, biraz da önceki soruyla bağlantılı olarak Türk dünyasının dört bir yanından gelip Üniversitemizde eğitim gören öğrencilerinize bir-iki cümle ile ne söylemek istersiniz?

Başarıyla donanımlı bir şekilde mezun olmak bütün öğrencilerimizin birinci önceliğidir. Bunun dışında ben bütün öğrencilerimizin Üniversitemizin sunmuş olduğu bahsettiğim bu uluslararası ve çokkültürlü ortamdan azami derecede istifade etmelerini istiyorum. İfade ettiğim üzere Türk devletleri başta olmak üzere Üniversitemizde onlarca farklı milletten ve kültürden öğrencilerimiz bulunmaktadır. Her bir öğrencimizin bizi biz eden ortak değerlerimiz merkezinde birbirlerinin dilini ve kültürünü öğrenmelerini ve geleceğe dönük güçlü bağlar kurmalarını önemiştir. Hepimiz biliriz ki üniversite dönemi dostluk ve arkadaşlıkları hayatımızda unutulmaz bir yere sahiptir. Bu bağların kurulması ileride dostlukların devam etmesini sağlarken aynı zamanda profesyonel iş birliklerinin de güçlü bir zeminde kurulmasını sağlayacaktır. Bunun da iyi bir eğitim sunmanın yanında Üniversitemizin gençlerimize sunduğu önemli bir imkan olduğunu düşünüy-

**SÖZLERİME SON
VERİRKEN
KAZAKİSTAN
VE TÜRKİYE BAŞTA
OLMAK ÜZERE
TÜRK DÜNYASINDAKİ
ÜNİVERSİTE
ADAYLARINA
ÜNİVERSİTEMİZİ
TERCİHLERİ
ARASINDA
DEĞERLENDİRMELERİNİ
TAVSİYE EDİYOR,
BAŞARILAR
DİLİYORUM**

**SÖZİMDİ
QORİTİNDİLİ
KELE, TÜRKİ
ӘLEMİNDEГІ,
ӘСІРЕСЕ ҚАЗАҚСТАН
МЕН ТҮРКІЯДАҒЫ
УНИВЕРСИТЕТ
ҮМІТКЕРЛЕРІНЕ
УНИВЕРСИТЕТІМІЗДІ
ӨЗ ҚАЛАУЛАРЫ
ҚАТАРЫНА ҚОСУДЫ
ҰСЫНАМЫН,
СОНДАЙ-АҚ ОЛАРҒА
СӘТТІЛІК ТІЛЕЙМІН**

лық қазақ-түрік университетінің түркі мемлекеттері мен түркі халықтары арасындағы ынтымақтастық пен ықпалдастық үдерісіндегі миссиясы мен орнын қалай бағалайсыз?

Түркі әлеміндегі ынтымақтастық пен ықпалдастық талпыныстарының тарихы бір ғасырға созылады. Ал, Кеңес Одағының ыдырауымен бұл үдеріс тіпті де қарқын алды. 1990 жылдардың басында түркі мемлекеттері мен түркі халықтары арасында білімнен ғылымға, мәдениет пен экономикаға дейінгі кең ауқымды салаларда берік ынтымақтастықтың негізі қаланды. 1992 жылы ресми түрде құрылған Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті осы үдерістің алғашқы және маңызды оқу орындарының қатарында өз орнын алды. Жаңа айтып өткенімдей, түркі әлемінің түкпір-түкпірінен студенттерді қабылдайтын жоғары оқу орны ретінде біз 100 мыңға жуық түлектерімізді мақтан тұтамыз. Заманымыздың батырлары деп сипатталатын бұл түлектер Қожа Ахмет Ясауидің миссиясына сай аймағымызды ағарту мен дамытуда маңызды міндет атқаруда. Мысал келтіретін болсақ, бүгінде көптеген түлектеріміз Түркия мен Қазақстанның әр саладағы ынтымақтастығына белсенді үлес қосып отыр. Бүгінгі таңда университетімізде оқу және әкімшілік қызметтерін атқарып жүрген көптеген түлектеріміз соның нақты көрсеткіші. Біз университетіміздің бұл миссиясы Түркістаннан Кавказға, Балқан мен Анадолыға дейінгі өте кең аймақта нығая беретініне нық сенеміз.

Сөз соңында, алдыңғы сұраққа байланысты үркі әлемінің түкпір-түкпірінен келіп, университетімізде білім алып жатқан

yorum. Sözlerime son verirken Kazakistan ve Türkiye başta olmak üzere Türk dünyasındaki üniversite adaylarına Üniversitemizi tercihleri arasında değerlendirmelerini tavsiye ediyor, başarılar diliyorum.

студенттеріңізге бір-екі сөйлеммен не айтар едіңіз?

Оқуды сәтті аяқтау – біздің барлық студенттеріміздің бірінші міндеті. Сонымен бірге, біздің университет ұсынатын халықаралық және көп мәдениетті ортаны барлық студенттеріміздің барынша пайдаланғанын қалаймын. Жоғарыда айтып өткенімдей, университетімізде ондаған түрлі ұлт пен мәдениеттен, әсіресе түркі мемлекеттерінен

студенттер оқиды. Мен әрбір шәкіртіміздің бір-бірінің тілін, мәдениетін ортақ құндылықтарымыздың ортасында меңгеріп, болашаққа берік байланыс орнатуына мән беремін. Мектеп құшағындағы достық пен сүйіспеншілік өмірімізде ұмытылмас орын алатынын бәріміз білеміз. Бұл байланыстарды орнату болашақта достықтың жалғасуын қамтамасыз етумен қатар берік негізде кәсіби ынтымақтастық орнатуға да мүмкіндік береді. Жақсы білім берумен қатар, бұл университетіміздің жастарымызға ұсынып отырған маңызды мүмкіндігі деп ойлаймын. Сөзімді қорытындылай келе, түркі әлеміндегі, әсіресе Қазақстан мен Түркиядағы университет үміткерлеріне университетімізді өз қалаулары қатарына қосуды ұсынамын, сондай-ақ оларға сәттілік тілеймін.

DID SANCTIONS CHANGE TRADE BETWEEN TÜRKİYE AND RUSSIA?

DR. AZIMZHAN KHITAKHUNOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ИЗМЕНИЛИ ЛИ САНКЦИИ ТОРГОВЛЮ МЕЖДУ ТУРЦИЕЙ И РОССИЕЙ?

Bilateral relations between Türkiye and Russia have been one of the frequently discussed issues among experts. This is due to both political and economic reasons. Türkiye and Russia play an important role in the Middle East and are involved in the resolution of the Syrian crisis by coordinating their policies. The Ukrainian crisis shows that Ankara does not follow the Western countries in imposing sanctions and prefers to retain political and economic ties. At the same time, Türkiye supports Ukraine. It played a key role in brokering and prolonging the Grain Deal, after which Ukraine resumed exports of agricultural and food products, contributing to global food security. Türkiye's policy opened opportunities for Russian and international business. In 2022, Russians launched 1.363 new companies in Türkiye and hundreds of Western companies open their offices in Türkiye to circumvent sanctions and to continue trade with Russia. Moreover, the situation in Russia caused its citizens to migrate to Türkiye. Many Russians buy property, bank their savings outside the Russian economy, and apply for residence permits, more than 155 thousand of which were granted (Glinski, 2023). These relocation and migration processes stimulate business in Türkiye and positively contribute

**IN 2022, RUSSIANS
LAUNCHED 1363
NEW COMPANIES IN
TÜRKİYE**

**В 2022 ГОДУ
РОССИЯНЕ
ЗАПУСТИЛИ В
ТУРЦИИ 1363
НОВЫЕ КОМПАНИИ**

Двусторонние отношения между Турцией и Россией стали одним из часто обсуждаемых вопросов среди экспертов. Это связано как с политическими, так и с экономическими причинами. Турция и Россия играют важную роль на Ближнем Востоке и участвуют в разрешении Сирийского кризиса, координируя свою политику. Украинский кризис показывает, что Анкара не следует за западными странами в вопросе введения санкций и предпочитает сохранять политические и экономические связи. В то же время Турция поддерживает Украину. Она сыграла ключевую роль в посредничестве и продлении «Зерновой сделки», после чего Украина возобновила экспорт сельскохозяйственной и пищевой продукции, способствуя глобальной продовольственной безопасности. Политика Турции открыла возможности для российского и международного бизнеса. В 2022 году граждане России запустили 1363 новые компании в Турции, а сотни западных компаний открыли свои офисы в Турции, чтобы обойти санкции и продолжить торговлю с Россией. Более того, ситуация в России заставила ее граждан мигрировать в Турцию. Многие россияне покупают недвижимость, хранят свои сбережения за пределами российской экономики и обращаются за видом

to the country's foreign trade. Hence, it is important to determine how the geopolitical crisis and international sanctions changed mutual trade between Türkiye and Russia.

Ankara's policy resulted in record levels of bilateral trade between the two countries (Figure 1). In 2022, the indicator skyrocketed and exceeded \$68 billion, while in 2020 and 2021 it correspondingly equaled \$22.3 billion and \$34.7 billion. The previous peak was observed in 2008 when the bilateral trade reached \$37.8 billion. It is important to note that the Presidents of the two countries declared a goal to increase the mutual trade turnover to \$100 billion by 2030 (Ibadoghlu, 2022).

Türkiye's exports to Russia increased from \$5.8 billion in 2021 to \$9.3 billion in 2022. During the same period, the country's imports surged from \$29 billion to almost \$59 billion, increasing more than two times (Figure 2). As a result, the trade balance between the countries widened from \$23.2 billion to \$49.6 billion, increasing trade risks for Türkiye.

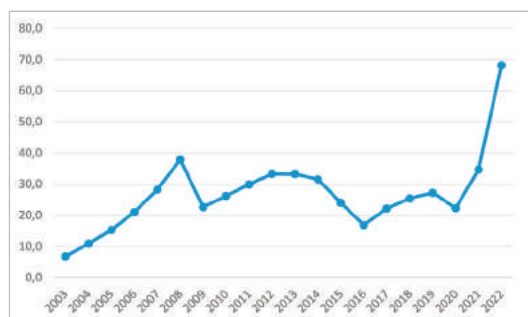
на жительство, более 155 тысяч из которых были предоставлены (Глински, 2023). Эти процессы переселения и миграции стимулируют бизнес в Турции и положительно влияют на внешнюю торговлю страны. Следовательно, важно определить, как геополитический кризис и международные санкции изменили взаимную торговлю между Турцией и Россией.

Политика Анкары привела к рекордному уровню двусторонней торговли между двумя странами (Рисунок 1). В 2022 году показатель резко увеличился и превысил \$68 миллиардов, в то время как в 2020 и 2021 годах он равнялся соответственно \$22,3 и \$34,7 миллиардов. Предыдущий пик в торговле наблюдался в 2008 году, когда двусторонний товарооборот достиг \$37,8 миллиардов. Важно отметить, что президенты двух стран поставили цель увеличить к 2030 году взаимный товарооборот до \$100 миллиардов (Ибадоглу, 2022).

Экспорт Турции в Россию увеличился с \$5,8 миллиардов в 2021 году до \$9,3 миллиар-

Figure 1. Total trade between Türkiye and Russia, billion \$
Рисунок 1. Общий товарооборот между Турцией и Россией, миллиарды \$

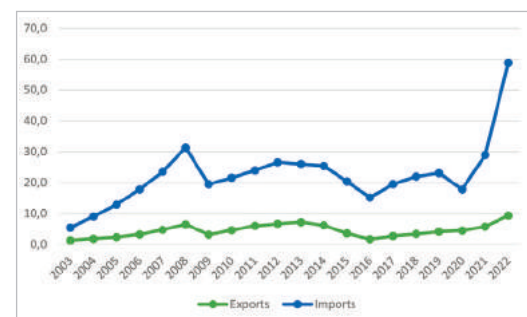
Source: The Author's compilation based on the International Trade Centre (ITC, 2023) data.

Источник: составлено автором на основе данных Центра международной торговли (ЦМТ, 2023).

Product-based analysis shows that a substantial part of Türkiye's imports from Russia consists of mineral fuels. In 2021, the value of mineral fuels imports was \$14.3 billion (49.4% of the total), which in 2022 surged to \$41.8 billion (71%). The country's imports of agricultural and food products from Russia increased from \$2.5 billion in 2021 to \$3.1 billion in 2022. In 2022, Türkiye purchased organic chemicals and fertilizers worth more than \$473 million and \$355 million, respectively. In 2021, the

Figure 2. Türkiye's exports to and imports from Russia, billion \$
Рисунок 2. Экспорт и импорт Турции с Россией, миллиарды \$

Рисунок 2. Экспорт и импорт Турции с Россией, миллиарды \$

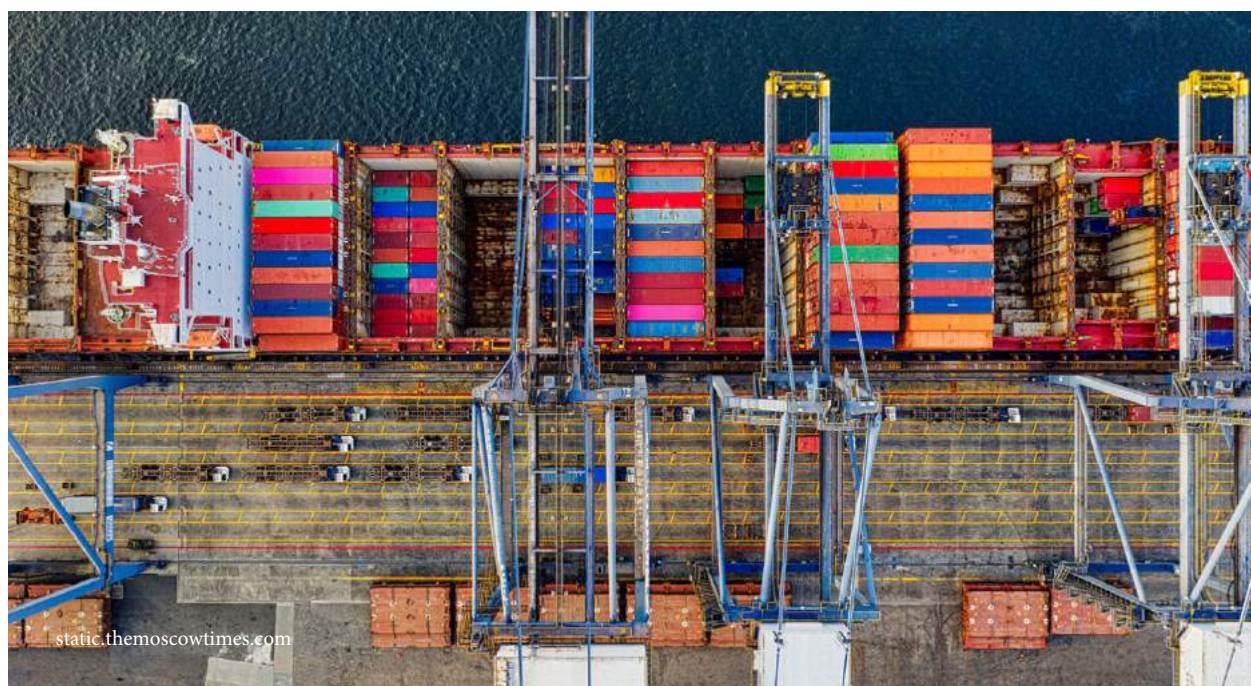

Source: The Author's compilation based on the ITC (2023) data.

Источник: составлено автором на основе данных ЦМТ (2023).

дов в 2022 году. За тот же период импорт страны вырос с \$29 миллиардов до почти \$59 миллиардов, увеличившись более чем в два раза (Рисунок 2). В результате торговый баланс между странами увеличился с \$23,2 миллиардов до \$49,6 миллиардов, что увеличило торговые риски для Турции.

Анализ торговли по отдельным товарам показывает, что значительную часть импорта Турции из России составляет ми-

country's imports of these products correspondingly amounted to \$239.6 million and \$132.3. It is worth noting that Türkiye's metal imports from Russia experienced a reduction. For instance, imports of iron and steel decreased from \$5.24 billion in 2021 to \$4.79 billion in 2022, while aluminum purchases changed from \$1.28 billion to \$1.17 billion during the same period.

High mineral fuel prices are one of the reasons for the substantial increase in mineral fuel imports. For instance, Macrotrends (2023) data shows that the average closing price of crude oil in 2021 equaled \$68.17 per barrel (year high \$84.65), while in 2022 it increased to \$94.53 (year high \$123.7). In 2021, the average closing Henry Hub Natural Gas Spot price amounted to \$3.89 (year high \$23.86), while in 2022 it increased to \$6.45 (year high \$9.85). Higher energy prices positively contribute to growth in prices of other commodities such as agricultural products. However, Russia's fuel exports to Türkiye increased not only in value terms but also in volumes. For instance, Russia's oil supplies increased from 40.000 barrels per day in December 2022 to 180.000 barrels per day in January 2023. In August-October 2022, oil exports amounted to 350.000 barrels per day. In January 2023, Russia supplied Türkiye and India with about 330.000 barrels per day and 210.000 barrels per day of oil products, respectively (Savenkova and Milkin, 2023).

Energy cooperation with Russia is crucial for Türkiye's energy security and the competitiveness of its economy. However, the substantial growth of imports of Russia's mineral fuels was not only for domestic use but also for re-exports. The country's producers obtained this opportunity following Ankara's policy of resisting imposing sanctions on Moscow. Türkiye has plans to become a major

IN 2022, MUTUAL TRADE SKYROCKETED AND EXCEEDED \$68 BILLION, WHILE IN 2020 AND 2021 IT CORRESPONDINGLY EQUATED \$22.3 BILLION AND \$34.7 BILLION

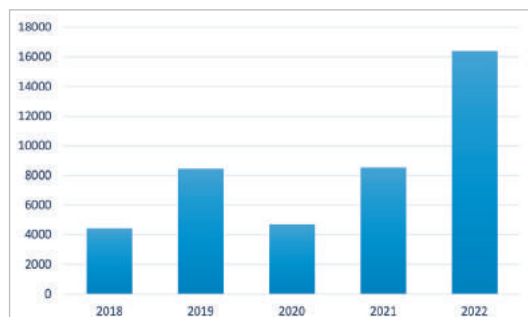
В 2022 ГОДУ ОБЪЕМ ВЗАИМНОЙ ТОРГОВЛИ ВЫРОС И ПРЕВЫСИЛ \$68 МИЛЛИАРДОВ, В ТО ВРЕМЯ КАК В 2020 И 2021 ГОДАХ ОН СОСТАВЛЯЛ СООТВЕТСТВЕННО \$22,3 И \$34,7 МИЛЛИАРДОВ

неральное топливо. В 2021 году импорт минерального топлива составил \$14,3 миллиардов (49,4% от общего объема), а в 2022 году он вырос до \$41,8 миллиардов (71%). Импорт в страну сельскохозяйственной и пищевой продукции из России увеличился с \$2,5 миллиардов в 2021 году до \$3,1 миллиардов в 2022 году. В 2022 году Турция закупила органических химикатов и удобрений на сумму более \$473 миллионов и \$355 миллионов, соответственно. В 2021 году импорт этой продукции в страну составил соответственно \$239,6 миллионов и \$132,3 миллионов. Стоит отметить, что импорт металла в Турцию из России сократился. Например, импорт железа и стали снизился с \$5,24 миллиардов в 2021 году до \$4,79 миллиардов в 2022 году, а закупки алюминия за тот же период изменились с \$1,28 миллиардов до \$1,17 миллиардов.

Высокие цены на минеральное топливо являются одной из причин существенного увеличения его импорта. Например, данные Macrotrends (2023) показывают, что средняя цена закрытия сырой нефти в 2021 году равнялась \$68,17 за баррель (годовой максимум \$84,65), а в 2022 году она увеличилась до \$94,53 (годовой максимум \$123,7). В 2021 году средняя спотовая цена Henry Hub на природный газ при закрытии составила \$3,89 (годовой максимум \$23,86), а в 2022 году она увеличилась до \$6,45 (годовой максимум \$9,85). Более высокие цены на энергоносители положительно влияют на рост цен на другие товары, такие как сельскохозяйственная продукция. Однако экспорт топлива из России в Турцию увеличился не только в стоимостном выражении, но и в объемах. Например, поставки нефти из России выросли с 40 000 баррелей в сутки в декабре 2022 года до 180 000 баррелей в сутки в январе 2023 года. В

Figure 3. Türkiye's mineral fuels exports, million \$
Рисунок 3. Экспорт минерального топлива из Турции, миллионы \$

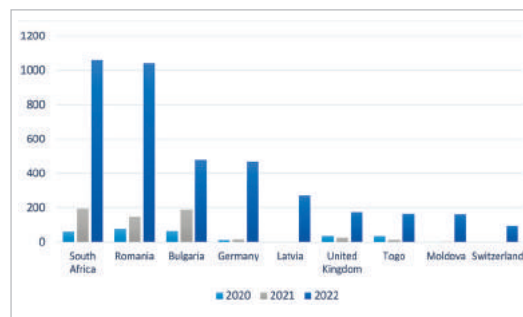
Source: The Author's compilation based on the ITC (2023) data.

Источник: составлено автором на основе данных ЦМТ (2023).

energy hub, while Russia proposes the idea of turning Türkiye into a regional trading center for Russian gas. Ankara has been able to buy Russia's discounted oil, then refine it and export the finished product. Moreover, the country is buying discounted Russian diesel fuel for domestic use. Türkiye also boosted the purchase of coal from Russia. Between August-November 2022, the country's monthly imports from Russia averaged 2.1 million metric tons, while in the same period

Figure 4. Türkiye's mineral fuels exports to selected countries, million \$

Рисунок 4. Экспорт минерального топлива Турции в отдельные страны, миллионы \$

Source: The Author's compilation based on the ITC (2023) data.

Источник: составлено автором на основе данных ЦМТ (2023).

августе-октябре 2022 года экспорт нефти составил 350 000 баррелей в сутки. В январе 2023 года Россия поставила Турции и Индии около 330 000 баррелей в сутки и 210 000 баррелей в сутки нефтепродуктов, соответственно (Савенкова и Милькин, 2023).

Энергетическое сотрудничество с Россией имеет важное значение для энергетической безопасности Турции и конкуренто-

last year, the amount of imports was equal to 630.000 tons (Cohen, 2022).

Indeed, Türkiye's exports of mineral fuels increased significantly in 2022 (Figure 3), exceeding \$16 billion, while the indicator of the previous year was equal to \$8.5 billion. It is important to note that this change in exports is not only a result of increased prices for energy products. As it was mentioned above, Ankara started to refine the imported oil from Russia and re-export it. Country-based analysis shows that Türkiye increased mineral fuels exports to its traditional and new markets. In 2022, the country's exports to the Netherlands reached \$1.767 billion (\$952 million in 2021), to Lebanon – \$1.366 billion (\$843 million in 2021), and to Cyprus – \$998 million (\$399 million in 2021). In 2022, Türkiye's supplies to South Africa increased by 5.5 times, to Romania – 7.2 times, to Germany – more than 29 times (compared to 2021). Germany, Latvia, Moldova and Switzerland were the new markets for Türkiye.

Trade in manufacturing products, especially sanctioned goods, which can be used for military purposes, is another concern of international trade relations following the conflict in Ukraine. Many Russian key trade partners were suspected of violating imposed sanctions. Figure 5 shows that Türkiye significantly increased exports of manufacturing products to Russia. In 2022, its exports of machinery and mechanical appliances amounted to \$1.631 billion, while in the previous year, this indicator was equal to \$837 million. Supplies of electrical machinery and equipment increased from \$254 million in 2021 to \$559 million in 2022. For the reported period, exports of monitors and projectors surged from low \$0.4 million to almost \$48 million, while supplies of telephone sets grew from \$0.5 million to nearly \$20 million.

Recently, the United States imposed sanctions on at least four Türkiye-

IN 2021, THE VALUE OF MINERAL FUELS IMPORTS OF TÜRKİYE FROM RUSSIA WAS \$14.3 BILLION (49.4% OF THE TOTAL), WHICH IN 2022 SURGED TO \$41.8 BILLION (71%)

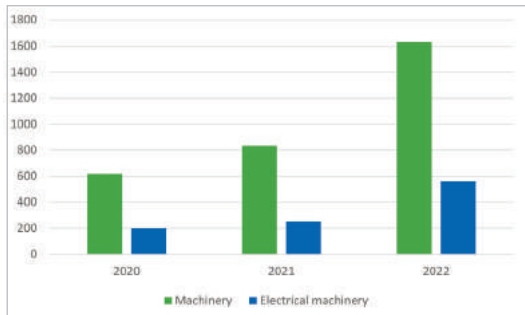
В 2021 ГОДУ ИМПОРТ МИНЕРАЛЬНОГО ТОПЛИВА В ТУРЦИЮ ИЗ РОССИИ СОСТАВИЛ \$14,3 МИЛЛИАРДОВ (49,4% ОТ ОБЩЕГО ОБЪЕМА), КОТОРЫЙ В 2022 ГОДУ УВЕЛИЧИЛСЯ ДО \$41,8 МИЛЛИАРДОВ (71%)

способности ее экономики. Однако существенный рост импорта минерального топлива из России был не только для внутреннего потребления, но и для реэкспорта. Такую возможность производители страны получили благодаря политике Анкары по сопротивлению введению санкций против Москвы. Турция планирует стать крупным энергетическим хабом, а Россия предлагает превратить Турцию в региональный центр торговли российского газа. Анкара смогла закупать российскую нефть со скидкой, затем переработать ее и экспортировать готовый продукт. Более того, страна покупает уцененное российское дизельное топливо для внутреннего потребления. Турция также увеличила закупку угля в России. В период с августа по ноябрь 2022 года ежемесячный импорт из России в среднем составил 2,1 миллиона метрических тонн, тогда как за аналогичный период прошлого года объем импорта был равен 630 000 тонн (Козэн, 2022).

Действительно, экспорт минерального топлива из Турции значительно увеличился в 2022 году (Рисунок 3), превысив \$16 миллиардов, тогда как показатель предыдущего года был равен \$8,5 миллиардов. Важно отметить, что это изменение экспорта связано не только с ростом цен на энергоносители. Как было сказано выше, Анкара начала перерабатывать импортируемую из России нефть и реэкспортировать ее. Анализ по странам показывает, что Турция увеличила экспорт минерального топлива на свои традиционные и новые рынки. В 2022 году экспорт страны в Нидерланды достиг \$1,767 миллиардов (\$952 миллиона в 2021 году), в Ливан – \$1,366 миллиардов (\$843 миллиона в 2021 году), на Кипр – \$998 миллионов (\$399 миллионов в 2021 году). В 2022 году поставки Турции в ЮАР увеличились в 5,5 раза, в Румынию – в 7,2 раза, в Гер-

Figure 5. Türkiye's machinery exports to Russia, million \$
Рисунок 5. Экспорт машинного оборудования из Турции в Россию, миллионы \$

Source: The Author's compilation based on the ITC (2023) data.

Источник: составлено автором на основе данных ЦМТ (2023).

based entities for violating U.S. export controls and helping Russia. An electronics company and a technology trader were accused of transferring "dual-use" goods. For instance, electronics firm Azu International, shipped foreign-origin computer chips to Russia. The sanctioned companies were Russia-owned or Russia-linked (Spicer, 2023).

In March 2023, it was announced that Türkiye halted the transit of Western-sanctioned

манию – более чем в 29 раз (по сравнению с 2021 годом). Германия, Латвия, Молдова и Швейцария были новыми рынками для Турции.

Торговля продукцией обрабатывающей промышленности, особенно подсанкционными товарами, которые могут быть использованы в военных целях, является еще одной проблемой международных торговых отношений после конфликта в Украине. Многие ключевые российские торговые партнеры подозревались в нарушении введенных санкций. Рисунок 5 показывает, что Турция значительно увеличила экспорт продукции обрабатывающей промышленности в Россию. В 2022 году ее экспорт машин и механических приспособлений составил \$1,631 миллиардов, тогда как годом ранее этот показатель равнялся \$837 миллион. Поставки электрических машин и оборудования увеличились с \$254 миллионов в 2021 году до \$559 миллионов в 2022 году. За отчетный период экспорт мониторов и проекторов вырос с \$0,4 миллионов до почти \$48 миллионов, а поставки телефонных аппаратов выросли с \$0,5 миллионов до почти \$20 миллионов.

goods to Russia after mounting U.S. and European pressure. The government instructed companies not to transship sanctioned products to Russia. According to the European Union officials, Ankara had given the European Commission verbal assurance that from March 1 goods would not transit onward to Russia if they are covered by sanctions. It is worth noting that goods produced in Türkiye even with components from other countries can still be shipped to Russia without restrictions (Caglayan and Spicer, 2023).

It is important to note that in 2022, Türkiye increased exports of agricultural products, which traditionally play a key in bilateral trade. The country's supplies grew from \$1.649 billion in 2021 to \$2.130 billion in 2022. However, the share of agriculture in total exports decreased from 29% to 23%. In the same period, the country's exports of organic chemicals surged from \$21 million to almost \$135 million, while plastics supplies changed from \$251 million to \$643 million. Türkiye also increased exports of tanning extracts, soap, and miscellaneous chemical products.

Thus, the following conclusions stem from the analysis of bilateral trade between Türkiye and Russia. Firstly, international sanctions reoriented global trade flows, and Ankara's resistance to joining sanctions made it one of the key trade partners of Russia. Bilateral trade between the countries reached a record level with substantial growth in the share of mineral fuels. Growth in the mineral fuels trade was a result of both increases in prices and volumes purchased by Türkiye. If the current level of trade cooperation continues, the goal to increase mutual trade to \$100 billion will be achieved prematurely. Secondly, independent policymaking allowed Türkiye to import raw materials from Russia, refine and export them to the global market. Türkiye showed a significant increase in exports of mineral fuels, especially oil products, including to the members of the European Union, which stopped importing the same products from Russia. Here, it is important to note that the current situation with trade in mineral fuels will strengthen bilateral energy cooperation between the two countries and contribute to the rise of Türkiye as an energy hub. Natural gas cooperation between the

Недавно США ввели санкции как минимум в отношении четырех турецких компаний за нарушение экспортного контроля США и помощь России. Компании в сфере электроники и торговли технологиями были обвинены в передаче товаров «двойного назначения». Например, фирма в сфере электроники Azu International поставляла в Россию компьютерные чипы иностранного производства. Попавшие под санкции компании принадлежали России или были связаны с ней (Спайсер, 2023).

В марте 2023 года было объявлено, что Турция приостановила транзит в Россию товаров, попадающих под санкции Запада, после усиления давления со стороны США и Европы. Правительство поручило компаниям не переправлять подсанкционную продукцию в Россию. По словам представителей Евросоюза, Анкара дала Еврокомиссии устные заверения в том, что с 1 марта товары не пойдут транзитом в Россию, если они попадают под санкции. Стоит отметить, что товары, произведенные в Турции, даже с комплектующими из других стран, по-прежнему могут без ограничений поставляться в Россию (Каглаян и Спайсер, 2023).

Важно отметить, что в 2022 году Турция увеличила экспорт сельскохозяйственной продукции, которая традиционно играет ключевую роль в двусторонней торговле. Поставки страны выросли с \$1,649 миллиардов в 2021 году до \$2,130 миллиардов в 2022 году. Однако доля сельского хозяйства в общем объеме экспорта снизилась с 29% до 23%. За тот же период экспорт органических химикатов из страны вырос с \$21 миллиона до почти \$135 миллионов, а поставки пластмасс увеличились с \$251 миллионов до \$643 миллионов. Турция также увеличила экспорт дубильных экстрактов, мыла и различных химических продуктов.

Таким образом, из анализа двусторонней торговли между Турцией и Россией можно сделать следующие выводы. Во-первых, международные санкции переориентировали глобальные торговые потоки, а сопротивление Анкары и неприключение к санкциям сделало ее одним из ключевых торговых партнеров Рос-

countries remains important and TurkStream Natural Gas Pipeline plays a key role in supplying gas to many European countries. It is worth noting that Türkiye and Russia are currently negotiating a potential gas discount. Besides oil and natural gas trade, there are other important joint energy projects, which will positively contribute to the bilateral trade flows. Recently, Presidents of Türkiye and Russia Recep Tayyip Erdogan and Vladimir Putin participated in the virtual unveiling ceremony on the loading of fuel into the first reactor at Türkiye's Russia-built Akkuyu nuclear power plant. President Putin called it a flagship project, which would bring both mutual economic benefits and strengthen the multifaceted partnership between the two states. President Erdogan noted that Türkiye had risen to the group of nations with nuclear power. When completed, the plant's four reactors will operate with a total capacity of 4800 megawatts (Moscow Times, 2023). Thirdly, Türkiye plays an important role in shipping sanctioned products, including chips, to Russia. However, to escape sanctions, the country's authorities plan to halt this activity.

Hence, the geopolitical situation deepened trade and energy cooperation between Türkiye and Russia. The countries established mutually beneficial links, which would help Ankara and Moscow to address economic crises and find alternative sources of revenue. Integration between Türkiye and Russia will have long-lasting economic and political implications for the Eurasian region.

References:

1. Caglayan, Ceyda and Jonathan, Spicer (2023). Türkiye halts transit of sanctioned goods to Russia - exporter, diplomat. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-halts-transit-sanctioned-goods-russia-exporter-diplomat-2023-03-20/>. Accessed on 02.05.2023.

TÜRKİYE SIGNIFICANTLY INCREASED EXPORTS OF MANUFACTURING PRODUCTS TO RUSSIA

**ТУРЦИЯ
ЗНАЧИТЕЛЬНО
УВЕЛИЧИЛА
ЭКСПОРТ
ПРОМЫШЛЕННОЙ
ПРОДУКЦИИ В
РОССИЮ**

сии. Двусторонняя торговля между странами достигла рекордного уровня при существенном росте доли минерального топлива. Рост торговли минеральным топливом был результатом как роста цен, так и объемов, закупаемых Турцией. При сохранении нынешнего уровня торгового сотрудничества цель увеличения взаимной торговли до \$100 миллиардов будет достигнута преждевременно. Во-вторых, независимая политика позволила Турции импортировать сырье из России, перерабатывать и экспортировать его на мировой рынок. Турция показала значительный рост экспорта минерального топлива, особенно нефтепродуктов, в том числе в страны Евросоюза, которые прекратили импорт этих же продуктов из России. Здесь важно отметить, что текущая ситуация с торговлей минеральным топливом укрепит двустороннее энергетическое сотрудничество между двумя странами и будет способствовать росту Турции как энергетического хаба.

Сотрудничество между странами в области природного газа остается важным, и газопровод «Турецкий поток» играет ключевую роль в поставках газа во многие Европейские страны. Стоит отметить, что в настоящее время Турция и Россия ведут переговоры о возможной скидке на газ. Помимо торговли нефтью и природным газом, существуют и другие важные совместные энергетические проекты, которые положительно повлияют на двусторонние торговые потоки. Недавно президенты Турции и России Реджеп Тайип Эрдоган и Владимир Путин приняли участие в виртуальной церемонии открытия первого реактора, построенной Россией атомной электростанции «Аккую» в Турции. Президент Путин назвал проект флагманским, который принесет как взаимную экономическую выгоду, так и укрепит многогранное

2. Cohen, Patricia (2022). Türkiye is strengthening its energy ties with Russia. Retrieved from <https://www.nytimes.com/2022/12/09/business/turkey-erdogan-energy-russia.html>. Accessed on 02.05.2023.
3. Glinski, Stefanie (2023). Türkiye's balancing act between Putin and the West. Retrieved from <https://foreignpolicy.com/2023/03/06/turkey-elections-russia-erdogan-putin-nato/>. Accessed on 25.04.2023.
4. Ibadoghlu, Gubad (2022). Who stands to gain from closer relations between Russia and Türkiye? Retrieved from <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/09/21/who-stands-to-gain-from-closer-relations-between-russia-and-turkey/>. Accessed on 01.05.2023.
5. International Trade Centre (2023). Türkiye's trade profile. Retrieved from https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1. Accessed 20.04.2023.
6. Macrotrends (2023). Energy. Retrieved from <https://www.macrotrends.net/charts/energy>. Accessed on 28.04.2023.
7. Moscow Times (2023). Putin, Erdogan Unveil Russia-Built Nuclear Plant in Türkiye. Retrieved from <https://www.themoscowtimes.com/2023/04/27/putin-erdogan-unveil-russia-built-nuclear-plant-in-turkey-a80967>. Accessed on 01.05.2023.
8. Savenkova, Darya and Vasily, Milkin (2023). The export of oil and oil products from Russia has approached a historical maximum. Retrieved from <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2023/02/15/963134-eksport-priblizilsya-maksimumu>. Accessed on 25.04.2023.
9. Spicer, Jonathan (2023). U.S. sanctions Türkiye-based entities it says helped Russia's war. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/us-sanctions-turkey-based-entities-it-says-helped-russias-war-2023-04-12/>. Accessed on 02.05.2023.

партнерство двух государств. Президент Эрдоган отметил, что Турция поднялась в группу стран, обладающих ядерной энергией. После завершения строительства четыре реактора станции будут работать с общей мощностью 4800 мегаватт (Moscow Times, 2023). В-третьих, Турция играет важную роль в поставках подсанкционной продукции, в том числе чипов, в Россию. Однако, чтобы избежать санкций, власти страны планируют пресечь эту деятельность.

Следовательно, геополитическая ситуация углубила торговое и энергетическое сотрудничество между Турцией и Россией.

Страны установили взаимовыгодные связи, которые могут помочь Анкаре и Москве справиться с экономическими кризисами и найти альтернативные источники доходов. Интеграция между Турцией и Россией будет иметь долгосрочные экономические и политические последствия для Евразийского региона.

Источники:

1. Глински, Стефани (2023). Турция балансирует между Путиным и Западом. Доступно по адресу: <https://foreignpolicy.com/2023/03/06/turkey-elections-russia-erdogan-putin-nato/>. Дата обращения: 25.04.2023.
2. Ибадоглу, Губад (2022). Кому выгодно сближение России и Турции? Доступно по адресу: <https://blogs.lse.ac.uk/europpblog/2022/09/21/who-stands-to-gain-from-closer-relations-between-russia-and-turkey/>. Дата обращения: 01.05.2023.
3. Каглаян, Джейда и Джонатан, Спайсер (2023). Турция приостанавливает транзит подсанкционных товаров в Россию - экспортер, дипломат. Доступно по адресу: <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-halts-transit-sanctioned-goods-russia-exporter-diplomat-2023-03-20/>. Дата обращения: 05.02.2023.
4. Коэн, Патрисия (2022). Турция укрепляет свои энергетические связи с Россией. Доступно по адресу: <https://www.nytimes.com/2022/12/09/business/turkey-erdogan-energy-russia.html>. Дата обращения: 05.02.2023.
5. Macrotrends (2023). Энергетика. Доступно по адресу: <https://www.macrotrends.net/charts/energy>. Дата обращения: 28.04.2023.
6. Moscow Times (2023). Путин и Эрдоган представили построенную Россией АЭС в Турции. Доступно по адресу: <https://www.themoscowtimes.com/2023/04/27/putin-erdogan-unveil-russia-built-nuclear-plant-in-turkey-a80967>. Дата обращения 01.05.2023.
7. Савенкова, Дарья и Василий, Милькин (2023). Экспорт нефти и нефтепродуктов из России приблизился к историческому максимуму. Доступно по адресу: <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2023/02/15/963134-eksport-priblizilsya-maksimumu>. Дата обращения: 25.04.2023.
8. Спайсер, Джонатан (2023). США ввели санкции против базирующихся в Турции организаций, которые, по их словам, помогли России в войне. Доступно по адресу: <https://www.reuters.com/world/us-sanctions-turkey-based-entities-it-says-helped-russias-war-2023-04-12/>. Дата обращения: 05.02.2023.
9. Центр международной торговли (2023). Торговый профиль Турции. Доступно по адресу: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_TS.aspx?nvpm=1%7c792%7c%7c%7cTOTAL%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1. Дата обращения: 20.04.2023.

THE GLOBAL SOUTH AND CURRENT GEOPOLITICS

DR. ALBINA MURATBEKOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ГЛОБАЛЬНЫЙ ЮГ И ТЕКУЩАЯ ГЕОПОЛИТИКА

The current global geopolitical transformations have given new rise to narratives centered around the Global South. With the US struggling to maintain its position as the world's superpower, China's expanding economic and political power as well as Russia's challenge to the current international order through its conflict in Ukraine have stimulated discussions on the importance of the Global South in international relations. The paper unpacks the ongoing debates around the role of the Global South, including its relevance for Central Asian region.

The term "Global South" is subject to a variety of interpretations. Although geographically it usually refers to the regions in Latin America, Asia, Africa, and Oceania, it is difficult to identify certain countries in the so-called Global South [Dados and Connell, 2012]. There are no established methods of categorizing those who belong to the Global South. Global South does not refer to the geographical south since it also covers the regions in the northern hemisphere. Rather, it is defined based on the socio-economic and political features of countries [Chenoy, 2022].

There have been several attempts to categorize it, such as those made

THERE ARE NO ESTABLISHED METHODS OF CATEGORISING THOSE WHO BELONG TO THE GLOBAL SOUTH. GLOBAL SOUTH DOES NOT REFER TO THE GEOGRAPHICAL SOUTH SINCE IT ALSO COVERS THE REGIONS IN THE NORTHERN HEMISPHERE

НЕ СУЩЕСТВУЕТ УСТОЯВШИХСЯ МЕТОДОВ КАТЕГОРИЗАЦИИ СТРАН, ПРИНАДЛЕЖАЩИХ К ГЛОБАЛЬНОМУ ЮГУ. ГЛОБАЛЬНЫЙ ЮГ НЕ ОТНОСИТСЯ К ГЕОГРАФИЧЕСКОМУ ЮГУ, ПОСКОЛЬКУ ОХВАТЫВАЕТ РЕГИОНЫ И СТРАНЫ В СЕВЕРНОМ ПОЛУШАРИИ

Нынешние глобальные геополитические трансформации породили новые нарративы, сосредоточенные вокруг Глобального Юга. Во времена, когда США пытается сохранить свое положение мировой сверхдержавы, растущая экономическая и политическая мощь Китая, а также вызов России нынешнему международному порядку через ее конфликт в Украине стимулировали дискуссии о важности Глобального Юга в международных отношениях. В статье раскрываются текущие дебаты о роли Глобального Юга, в том числе о его актуальности для региона Центральной Азии.

Термин «Глобальный Юг» может толковаться по-разному. Географически обычно это регионы Латинской Америки, Азии, Африки и Океании, однако трудно выделить отдельные страны так называемого Глобального Юга [Дадос и Коннелл, 2012], так как не существует устоявшихся методов категоризации стран, принадлежащих к Глобальному Югу. Глобальный Юг не относится к географическому югу, поскольку охватывает регионы и страны в северном полушарии. Скорее, Глобальный Юг определяется исходя из социально-экономических и политических особенностей стран [Ченой, 2022].

by Mahler [2017]. She distinguished three definitions of the Global South: a post-Cold War alternative to the "Third World" for the economically underdeveloped countries; a "deterritorialized geography of capitalism's externalities" where the South is referred to as "internal periphery and subaltern relational position"; and a "resistant imaginary... of subjugation under contemporary global capitalism", that is connected to the times of decolonization. Other scholars also agree that the concept of the Global South is related to the history of imperialism and colonialism that was challenged during the Cold War years with the solidarity movements of the Third World, such as the 'Bandung Spirit', and the Non-Aligned Movement, and facilitate further discussions on the global inequality due to economic and political dependence on the global North [Grey and Gills, 2016]. It also "functions as more than a metaphor for underdevelopment", being in the periphery, "the rest," or the "Third World" [Dados and Connell, 2012]. The concept of the Global South, which was initially introduced as a "more open and value-free alternative to the Third World" and similar potentially "valuing"

Ученые много раз пытались категоризировать Глобальный Юг, среди которых можно выделить работу Малера [2017]. Она выделила три определения Глобального Юга, такие как альтернатива «третьему миру» после окончания холодной войны для экономически слаборазвитых стран; «детерриторизованная география внешних эффектов капитализма», где Юг именуется «внутренней периферией и подчиненным положением в отношениях»; и «устойчивое воображение ... подчинения современному глобальному капитализму», связанное со временами деколонизации. Другие ученые также согласны с тем, что концепция Глобального Юга связана с историей империализма и колониализма, с которыми в годы холодной войны противостояли движения солидарности Третьего мира, такие как «Бандунгский дух» и Движение неприсоединения. Кроме того, она способствует дальнейшим дискуссиям о глобальном неравенстве, вызванном экономической и политической зависимостью от глобального Севера [Грей и Гиллс, 2016]. Глобальный Юг также «функционирует как нечто большее, чем мета-

terms, became related to the newly industrialized or in the process of industrializing countries [Clarke, 2018]. The concept emerged as the imaginary of struggles for decolonization and as an alternative to neoliberal globalization [Ballestrin, 2020]. Global South became a dynamic and complex term that is used for both analytical and descriptive purposes. It had evolved from different contexts and been affected by discussions in a variety of disciplines, including geography, political science, sociology, post-colonial studies, and subaltern studies [Clarke, 2018].

With the growing globalization and strengthening of developing countries, the Global South also demonstrates a shift from a central focus on development or cultural difference towards an emphasis on geopolitical relations of power [Dados and Connell, 2012]. The Global South became a political project that is disputed by progressive and regressive forces in the multipolar world [Ballestrin, 2020]. The current geopolitical tensions have given new impetus to the debates over the credibility of the Western order and the growing ambitions of emerging powers. The development patterns of the Global South, based on their robust economic, financial, and industrial stances, generate questions on whether the elites of the Global South will challenge the existing global capitalist development trajectories or will try to revise them by changing and strengthening their positions and influence within the system [Grey and Gills, 2016].

Although concerns over the existing world order and the place of the Global South in it had been debated during the last decades, the confident position of China and its assertive ambitions, Russia's invasion of Ukraine had spawned a new 'wave' of

BY ADVOCATING THE WEAKENING OF RUSSIA, THE US TRIES TO RECALIBRATE ITS GLOBAL POLITICAL ASPIRATIONS WHILE STRENGTHENING RELATIONS WITH ITS ALLIES, THE MAJORITY OF WHOM ARE FROM THE GLOBAL SOUTH

ВЫСТУПАЯ ЗА ОСЛАБЛЕНИЕ РОССИИ, США ПЫТАЮТСЯ ПЕРЕСМОТРЕТЬ СВОИ ГЛОБАЛЬНЫЕ ПОЛИТИЧЕСКИЕ УСТРЕМЛЕНИЯ, УКРЕПЛЯЯ ПРИ ЭТОМ ОТНОШЕНИЯ СО СВОИМИ СОЮЗНИКАМИ, БОЛЬШИНСТВО ИЗ КОТОРЫХ С ГЛОБАЛЬНОГО ЮГА

фора неразвитости», пребывания на периферии, «остальном» или «третьем мире» [Дадос и Коннелл, 2012]. Концепция Глобального Юга, которая первоначально была представлена как «более открытая и свободная от ценностей альтернатива Третьему миру» и подобные потенциально «ценностные» термины, стала относиться к новым индустриальным или находящимся в процессе индустриализации странам [Кларк, 2018]. Концепция возникла как воображаемая борьба за деколонизацию и как альтернатива неолиберальной глобализации [Балестрин, 2020]. Глобальный Юг стал динамичным и сложным термином, который используется как в аналитических, так и в описательных целях. Он развивался в разных контекстах и подвергался влиянию дискуссий в различных дисциплинах, включая географию, политологию, социологию, постколониальные исследования и субалтернские исследования [Кларк, 2018].

В условиях растущей глобализации и усиления развивающихся стран Глобальный Юг также демонстрирует смещение акцента с развития или культурных различиях в сторону акцента на геополитических отношениях власти [Дадос и Коннелл, 2012]. Глобальный Юг стал политическим проектом, который оспаривается прогрессивными и регрессивными силами в многополярном мире [Балестрин, 2020]. Нынешняя геополитическая напряженность придала новый импульс дебатам о доверии к западному порядку и растущим амбициям новых держав. Модели развития Глобального Юга, основанные на их прочных экономических, финансовых и промышленных позициях, вызывают вопросы о том, бросят ли элиты Глобального Юга вызов существующим глобальным капиталистическим

narratives over the role of the Global South in geopolitics. In Europe, Russian aggression had stimulated an unprecedented level of unity and the realization of the need to diversify their strategic needs, including energy, military, industry, and technology spheres. The sanctions imposed on Russia however did not meet much support from the Global South. Given that many countries of the South have trust issues with the West and doubt the possibility of getting help from the West when they need it, they are advocating for neutrality and demonstrating 'strategic autonomy' [Chenoy, 2022]. Moreover, the so-called Global South is leveraging the situation, which also goes in hand with Russia's ambitions in global geopolitics.

The US is capitalizing on geopolitical challenges caused by Russia's aggression. By advocating the weakening of Russia, the US tries to recalibrate its global political aspirations while strengthening relations with its allies, the majority of whom are from the Global South. The US's rivalry with China, after the trade wars, has been continuing to escalate with 'chip wars'. The gap between the US and

траекториям развития или попытаются пересмотреть их, изменив и укрепив свои позиции влияния внутри системы [Грей и Гиллс, 2016].

Хотя озабоченность по поводу существующего миропорядка и места в нем Глобального Юга обсуждалась в течение последних десятилетий, уверенная позиция Китая и его напористые амбиции, вторжение России в Украину породили новую «волну» нарративов о роли Глобального Юга в geopolитике. В Европе российская агрессия стимулировала беспрецедентный уровень единства и осознание необходимости диверсификации своих стратегических потребностей, включая энергетическую, военную, промышленную и технологическую сферы. Однако санкции, введенные против России, не встретили большой поддержки со стороны Глобального Юга. Учитывая, что многие страны Юга имеют проблемы с доверием к Западу и сомневаются в возможности получения помощи от Запада, когда они в ней нуждаются, они выступают за нейтралитет и демонстрируют «стратегическую автономию» [Ченой, 2022]. Бо-

China's establishment widens as a result of China's neutrality towards Russian aggression and Xi Jinping's sympathy for Russia's desire to oppose the West and particularly the US. At the same time, both the US and China are attempting to win over more nations in the Global South. As a result, we are seeing the narrative become more active and the Global South's footprint is growing.

In this context, attention to African states is growing, especially given the intensification of Russia's interaction and the established influence of China on the continent. While China is expanding its multilateral and bilateral engagements with African states within its BRI projects, along with applying its South-South cooperation rhetoric while claiming itself as part of the Global South, Russia is also pushing its agenda with the help of African states. The boost in African countries' support for Russia, in particular, is seen in the fact that most abstentions (51%) in the United Nations General Assembly Resolutions condemning Russia's invasion come from African countries [Chatham House, 2023]. The interests of the US and European countries are also growing, as seen in the statement of the US Secretary of State Blinken that 'Africa is a major geopolitical force'. Only in the two first months of 2023, foreign ministers of China, Russia, Germany, France, the US Treasury Secretary, and the EU's high representative paid visits to fourteen African countries [Hout, 2023]. Hence, African states being part of the Global South attract more geopolitical attention nowadays and stimulate broadening interest in African affairs.

The growing attention to the Asia-Pacific region, boosting engagement with ASEAN countries, India's efforts to position itself as the leader of the Global South, and the lifting of the In-

**BOTH THE US
AND CHINA ARE
ATTEMPTING TO
WIN OVER MORE
NATIONS IN THE
GLOBAL SOUTH**

**И США, И КИТАЙ
ПЫТАЮТСЯ
ПРИВЛЕЧЬ НА
СВОЮ СТОРОНУ
БОЛЬШЕ СТРАН
ГЛОБАЛЬНОГО ЮГА**

лее того, ситуацию использует так называемый Глобальный Юг, что также на руку амбициям России в глобальной геополитике.

США извлекают выгоду из геополитических вызовов, вызванных агрессией России. Выступая за ослабление России, США пытаются пересмотреть свои глобальные политические устремления, укрепляя при этом отношения со своими союзниками, большинство из которых с Глобального Юга. Соперничество США с Китаем после торговых войн продолжает обостряться из-за «войн чипов». Разрыв между американским и китайским истеблишментом увеличивается в результате нейтралитета Китая по отношению к российской агрессии и симпатии Си Цзиньпина к стремлению России противостоять Западу и особенно США. В то же время и США, и Китай пытаются привлечь на свою сторону больше стран Глобального Юга. В результате мы видим, что нарратив становится более активным, а влияние Глобального Юга растет.

В этом контексте возрастает внимание к африканским государствам, особенно с учетом интенсификации взаимодействия России и установившегося влияния Китая на континенте. В то время как Китай расширяет свое многостороннее и двустороннее взаимодействие с африканскими государствами в рамках своих проектов Пояса и Пути, наряду с применением своей риторики сотрудничества Юг-Юг, заявляя о себе как о части Глобального Юга, Россия также продвигает свою повестку в африканских государствах. О росте поддержки России африканскими странами, в частности, свидетельствует тот факт, что большинство воздержавшихся (51%) в резолюциях Генеральной Ассамблеи ООН, осуждаю-

do-Pacific security agenda are all positioned with the participation of the Global South. The countries of Latin America as part of the Global South are also gathering heightened interest with the rising interests of all competing powers such as China, Russia, the EU, India, and of course the USA.

The BRICS grouping, which in its early days was perceived with skepticism, is now earning more political confidence and positioning itself among the new actors of the Global South. Given that the BRICS countries have officially overtaken the G7 economies in terms of PPP GDP and project further growth, the consolidation of voices within the BRICS adds not only political weight but also economic power in the global governance structures [Devonshire-Ellis, 2023]. In addition, we cannot ignore the fact that the population of the BRICS nations (3.2 billion) is 4.2 times greater than the population of the G7 nations (770 million) taken as a whole [Sachs, 2023].

Nonetheless, while the various platforms on global governance and media narratives are advocating growing attention to the Global South, the countries of Central Asia seem

щих вторжение России, приходится на африканские страны [Chatham House, 2023]. Интересы США и европейских стран в Африке также растут, о чем свидетельствует заявление госсекретаря США Блинкена о том, что «Африка является крупной геополитической силой». Только за два первых месяца 2023 года министры иностранных дел Китая, России, Германии, Франции, министр финансов США и высокий представитель ЕС посетили четырнадцать африканских стран [Хаут, 2023]. Следовательно, африканские государства, являющиеся частью Глобального Юга, в настоящее время привлекают все больше геополитического внимания и стимулируют расширение интереса к африканским делам.

Растущее внимание к Азиатско-Тихоокеанскому региону, усиление взаимодействия со странами АСЕАН, усилия Индии по позиционированию себя как лидера Глобального Юга и интенсификация повестки в области безопасности в Индо-Тихоокеанском регионе — все это позиционируется с участием Глобального Юга. Страны Латинской Америки как часть Глобального Юга также вызывают повышенный инте-

to be not participating in these discussions. The reason might be hidden in the question of belonging to the Global South. Although Central Asian countries among the developing countries and at the periphery of global geopolitics, Central Asia had missed the discussions of the emergence of the 'Southern' pattern such as the Third World and colonialism since, as part of the USSR, they were not among the Third World countries. While some scholars include Central Asia in the Global North due to their non-belonging to the Third World before 1991 [Pop-Eleches and Robertson, 2015], Dzhuraev [2021] believes Central Asia could be considered as a legitimate part of the Global South. He argues that the geopolitics of Central Asia highlight the subaltern nature of the region and have multiple facets of Central Asia's "southernness". Indeed, Central Asian states, being developing states, except Kazakhstan and Turkmenistan (which are in the upper-middle income group due to their oil exports), are included in the category of the lower-middle income countries in the World Bank's classification. All five Central Asian states are struggling with their development challenges, including the issues of socio-economic well-being. The role of Central Asia as a region and separately as countries in global politics are rather in the peripheral area. Despite such factors, Central Asian states, probably due to not positioning their colonial past like other countries of the Global South, are not sharing the closeness to the Global South.

Central Asian states, whether perceived as part of the Global South or not, need to reconsider the importance of South-South cooperation. Especially in the current geopolitical transformations, when the agenda of South-South cooperation has heightened its importance in combating

CENTRAL ASIAN STATES, WHETHER PERCEIVED AS PART OF THE GLOBAL SOUTH OR NOT, NEED TO RECONSIDER THE IMPORTANCE OF SOUTH-SOUTH COOPERATION

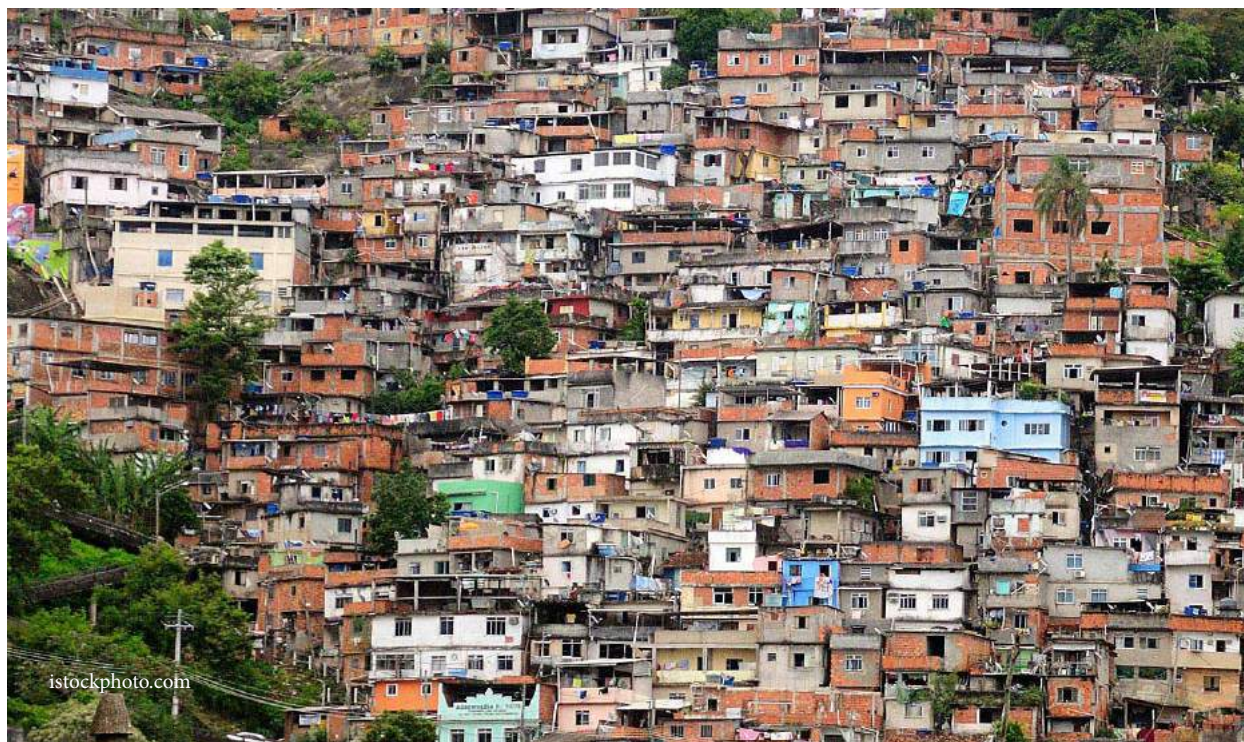
СТРАНАМ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ, НЕЗАВИСИМО ОТ ТОГО, ВОСПРИНИМАЮТСЯ ОНИ КАК ЧАСТЬ ГЛОБАЛЬНОГО ЮГА ИЛИ НЕТ, НЕОБХОДИМО ПЕРЕСМОТРЕТЬ ВАЖНОСТЬ СОТРУДНИЧЕСТВА ЮГ-ЮГ

рес с растущими интересами всех конкурирующих держав, таких как Китай, Россия, ЕС, Индия и, конечно же, США.

БРИКС, которая в начале воспринималась скептически, теперь завоевывает больше политического доверия и позиционирует себя среди новых акторов глобального Юга. Учитывая, что страны БРИКС официально обогнали страны «Большой семерки» по ВВП по ППС и прогнозируют дальнейший рост, консолидация голосов внутри БРИКС добавляет не только политический вес, но и экономическую власть в структурах глобального управления [Девоншир-Эллис, 2023]. Кроме того, нельзя не учитывать тот факт, что население стран БРИКС (3,2 млрд) в 4,2 раза превышает население стран «Большой семерки» (770 млн) в целом [Сакс, 2023].

В то время как различные платформы глобального управления и медиа-нарративы призывают к растущему вниманию к Глобальному Югу, страны Центральной Азии, похоже, не участвуют в этих дискуссиях. Причина может скрываться в вопросе принадлежности к Глобальному Югу. Хотя страны Центральной Азии относятся к числу развивающихся стран и находятся на периферии глобальной геополитики, Центральная Азия пропустила обсуждение возникновения «южной» модели, таких как «третий мир» и колониализм, поскольку в составе СССР они не входили в число страны третьего мира. В то время как некоторые исследователи относят Центральную Азию к Глобальному Северу в связи с ее непринадлежностью к Третьему миру до 1991 года [Поп-Элечес и Грэм, 2015], Джурев [2021] считает, что Центральную Азию можно рассматривать как легитимную

global issues. Cooperation within the South-South format gives new priority directions and strengthens the multi-vector approach of Central Asian states. Global issues that need a collective approach, such as climate change, are among the topics that allow for enhanced South-South cooperation. Given that the relations between the Global South and North swung towards geopolitical relations of power, Central Asia could also gain additional leverage from geopolitical games as part of the Global South.

References:

1. Ballestrin, Luciana (2020). The Global South as a Political Project. Retrieved from <https://www.e-ir.info/2020/07/03/the-global-south-as-a-political-project/>. Accessed on 19.04.2023.
2. Chatham House (2023). Seven ways Russia's war on Ukraine has changed the world. Retrieved from <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has-changed-world>. Accessed on 20.04.2023.
3. Chenoy, Anuradha M. (2022). The Global South's assertion in geopolitics. Retrieved from <https://www.thehindu.com/opinion/op-ed/the-global-souths-assertion-in-geopolitics/article65928035.ece>. Accessed on 19.04.2023.
4. Clarke, Marlea (2018). Global South: What does it mean and why use the term? Retrieved from <https://onlineacademiccommunity.uvic.ca/globalsouthpolitics/2018/08/08/global-south-what-does-it-mean-and-why-use-the-term/>. Accessed on 19.04.2023.

часть Глобального Юга. Он утверждает, что геополитика Центральной Азии подчеркивает второстепенный характер региона и имеет множество граней «южности». Действительно, государства Центральной Азии, являющиеся развивающимися государствами, за исключением Казахстана и Туркменистана (которые относятся к группе с доходом выше среднего благодаря экспорту нефти), входят в категорию стран с доходом ниже среднего в классификации Всемирного банка. Все пять государств Центральной Азии борются со своими проблемами развития, в том числе с вопросами социально-экономического благополучия. Роль Центральной Азии как региона и отдельно как страны в мировой политике находится скорее на периферии. Несмотря на такие факторы, центральноазиатские государства, вероятно, из-за того, что они не позиционируют свое колониальное прошлое, как другие страны Глобального Юга, не разделяют близости к Глобальному Югу.

Странам Центральной Азии, независимо от того, воспринимаются они как часть

5. Dados, Nour and Connell, Raewyn (2012). The Global South. *Contexts*, Vol. 11, No. 1, pp. 12-13. DOI 10.1177/1536504212436479.
6. Devonshire-Ellis, Chris (2023). The BRICS Has Overtaken the G7 in Global GDP. Retrieved from <https://www.silkroadbriefing.com/news/2023/03/27/the-brics-has-overtaken-the-g7-in-global-gdp/#:~:text=The%20India%2Dbased%20Megh%20Updates,can%20be%20expected%20to%20continue>. Accessed on 20.04.2023.
7. Dzhuraev, Shairbek (2021). How Southern is Central Asia? *Newsletter of APSA Comparative Politics Section* 31 (2), 2021, pp. 97-105.
8. Gray, Kevin and Gills, Barry K. (2016). South-South cooperation and the rise of the Global South, *Third World Quarterly*, 37:4, pp. 557-574, DOI: 10.1080/01436597.2015.1128817.
9. Hout, Wil (2023). The Global South and the return of geopolitics. Retrieved from <https://www.developmentresearch.eu/?p=1453>. Accessed on 20.04.2023.
10. Mahler, Anne Garland (2017). "Global South." *Oxford Bibliographies in Literary and Critical Theory*, ed. Eugene O'Brien. New York: Oxford University Press.
11. Pop-Eleches, Grigore, and Graeme B., Robertson (2015). Democracy and Regime Change in the Global South. In the *Oxford Handbook of Transformations of the State*, edited by Stephan Leibfried, Evelyne Huber, Matthew Lange, Jonah D. Levy, and John D. Stephens. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199691586.013.42>.
12. Sachs, Jeffrey D. (2023). The New Geopolitics. Retrieved from <https://www.cirsds.org/files/000/000/010/6/1063099a5998c868364397c859203ebc09a42c81.pdf>. Accessed on 20.04.2023.

Глобального Юга или нет, необходимо пересмотреть важность сотрудничества Юг-Юг. Особенно в условиях нынешних геополитических трансформаций, когда повестка сотрудничества Юг-Юг повысила свою значимость в решении глобальных проблем. Сотрудничество в формате Юг-Юг дает новые приоритетные направления и усиливает многовекторность государств Центральной Азии. Глобальные проблемы, требующие коллективного подхода, такие как изменение климата, входят в число тем, позволяющих расширить сотрудничество Юг-Юг. Учитывая, что отношения между Глобальным Югом и Севером переориентировались на геополитические отношения силы, Центральная Азия также может получить дополни-

тельные рычаги влияния от геополитических игр в рамках Глобального Юга.

Источники:

1. Балестрин, Лучиана (2020). Глобальный Юг как политический проект. Доступна по адресу: <https://www.e-ir.info/2020/07/03/the-global-south-as-a-political-project/>. Дата обращения: 19.04.2023.
2. Chatham House (2023). Семь способов, которыми война России с Украиной изменила мир. Доступна по адресу: <https://www.chathamhouse.org/2023/02/seven-ways-russias-war-ukraine-has-changed-world>. Дата обращения: 20.04.2023.
3. Ченой, Анурадха М. (2022). Утверждение Глобального Юга в геополитике. Доступна по адресу: <https://www.thehindu.com/opinion/op-ed/the-global-souths-assertion-in-geopolitics/article65928035.ece>. Дата обращения: 19.04.2023.
4. Кларк, Марли (2018). Глобальный Юг: что это значит и почему используется этот термин? Доступна по адресу: <https://onlineacademiccommunity.uvic.ca/global-south-politics/2018/08/08/global-south-what-does-it-mean-and-why-use-the-term/>. Дата обращения: 19.04.2023.
5. Дадос, Нур и Коннелл, Рэйвин (2012). Глобальный Юг. *Contexts*, 11 (1), с. 12-13. DOI 10.1177/1536504212436479.
6. Девоншир-Эллис, Крис (2023). БРИКС обогнала G7 по мировому ВВП. Доступна по адресу: <https://www.silkroadbriefing.com/news/2023/03/27/the-brics-has-overtaken-the-g7-in-global-gdp/#:~:text=The%20India%2Dbased%20Megh%20Updates,can%20be%20expected%20to%20continue>. Дата обращения: 20.04.2023.
7. Джурев, Шаирбек (2021). Насколько южна Средняя Азия? *Newsletter of APSA Comparative Politics Section* 31 (2), 2021, с. 97-105.
8. Грей, Кевин и Гиллс, Барри К. (2016). Сотрудничество Юг-Юг и подъем Глобального Юга, *Third World Quarterly*, 37:4, с. 557-574. DOI: 10.1080/01436597.2015.1128817.
9. Хаут, Уил (2023). Глобальный Юг и возвращение геополитики. Доступна по адресу: <https://www.developmentresearch.eu/?p=1453>. Дата обращения: 20.04.2023.
10. Малер, Энн Гарланд (2017). «Глобальный Юг». *Оксфордские библиографии по литературной и критической теории*, изд. Юджин О'Брайен. Нью-Йорк: Издательство Оксфордского университета.
11. Поп-Элечес, Григор и Грэм Б., Робертсон (2015). Демократия и смена режима на глобальном Юге. В *Оксфордском справочнике по преобразованиям государства* под редакцией Стефана Лейбфрида, Эвелин Хубер, Мэтью Ланге, Джона Д. Леви и Джона Д. Стивенса. Издательство Оксфордского университета. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199691586.013.42>.
12. Сакс, Джеффри Д. (2023). Новая геополитика. Доступна по адресу: <https://www.cirsds.org/files/000/000/010/6/1063099a5998c868364397c859203ebc09a42c81.pdf>. Дата обращения: 20.04.2023.

REGIONAL EDUCATION POLICY

PROF. GULNAR NADIROVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ПОЛИТИКА РЕГИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

According to the UNESCO Institute for Statistics, regional education policy is “a set of decisions and actions that guide the development, implementation, and evaluation of education programs and services within a specific geographic region” [UNESCO Institute for Statistics, 2019]. Regional education policy refers to policies that are specific to a particular region. These policies can be developed by local, state, or national governments as well as international organizations and can be aimed at improving education outcomes. Regional education policy may include a range of initiatives such as curriculum development, teacher training, school infrastructure development and funding for education.

By tailoring policies and initiatives to the specific needs of a region, policymakers can help to ensure that all students have access to high-quality education and the resources they need to succeed. The specific policies implemented in a particular region depend on the unique educational needs and priorities of that region. For example, a region with a large agricultural or resource-based industry may focus on vocational training programs in these sectors, while a region with a large technology sector may prioritize STEM (science, tech-

**REGIONAL
EDUCATION CAN
ALSO TAKE INTO
ACCOUNT THE
UNIQUE CULTURAL
AND LINGUISTIC
BACKGROUND
OF THE REGION'S
POPULATION**

**РЕГИОНАЛЬНОЕ
ОБРАЗОВАНИЕ
МОЖЕТ ТАКЖЕ
УЧИТЫВАТЬ
УНИКАЛЬНЫЙ
КУЛЬТУРНЫЙ
И ЯЗЫКОВОЙ
ФОН НАСЕЛЕНИЯ
РЕГИОНА**

По дефиниции Статистического института ЮНЕСКО, региональная образовательная политика представляет собой «набор решений и действий, которые определяют разработку, реализацию и оценку образовательных программ и услуг в конкретном географическом регионе» [Статистический институт ЮНЕСКО, 2019]. Региональная образовательная политика относится к политике, характерной для конкретного региона. Эти политики могут разрабатываться местными, государственными или национальными правительствами, а также международными организациями и могут быть направлены на улучшение результатов образования. Региональная политика в области образования может включать ряд инициатив, таких как разработка учебных программ, подготовка учителей, развитие школьной инфраструктуры и финансирование образования.

Приспосабливая политику и инициативы к конкретным потребностям региона, разработчики политики могут помочь обеспечить всем учащимся доступ к высококачественному образованию и ресурсам, необходимым им для достижения успеха. Конкретная политика, реализуемая в конкретном регионе, зависит от уникаль-

nology, engineering, and mathematics) education. Regional education can also take into account the unique cultural and linguistic background of the region's population. Thus, there are many international regional education initiatives, organizations, and programs working to promote education and training across borders. Let's give some examples.

Established in 1999, the European Higher Education Area (EHEA) is a collaboration of 48 European countries working towards a unified system of higher education across the region. The Bologna Process, initiated in 1999, was designed to create a European Higher Education Area by 2010 by standardizing degree structures, quality assurance standards, and credit transfer systems. The EHEA has a common framework of qualifications, which makes it easier for students to move between countries [EHEA, n.d.]

The Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) is a regional economic forum made up of 21 Pacific Rim member countries, including the United States, China, Japan, and Russia. APEC's Education Network (EDNET)

ных образовательных потребностей и приоритетов этого региона. Например, регион с крупной сельскохозяйственной или сырьевой промышленностью может сосредоточиться на программах профессионального обучения в этих секторах, в то время как регион с крупным технологическим сектором может отдавать приоритет образованию STEM (наука, технология, инженерия и математика). Региональное образование может также учитывать уникальный культурный и языковой фон населения региона. Таким образом, существует множество международных региональных образовательных инициатив, организаций и программ, направленных на продвижение образования и обучения за пределы государственных границ. Приведем несколько примеров.

Основанное в 1999 году Европейское пространство высшего образования (ЕНЕА) представляет собой сотрудничество 48 европейских стран, работающих над созданием единой системы высшего образования в регионе. Болонский процесс, начатый в 1999 г., был разработан для

was established in 1992 to promote cooperation and exchange in education and training within the region. EDNET has implemented numerous initiatives, including the APEC Scholarship Initiative, to promote mobility and cooperation in higher education within the region [APEC, 2016].

The African Union (AU) is a continental union of 55 member states in Africa. The African Union Commission (AUC) is responsible for coordinating and promoting education and training initiatives across the continent. The AUC has established several programs to improve access to education, such as the Pan African University and the African Centers of Excellence Initiative [African Union, 2019].

The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) is a regional inter-governmental organization made up of 10 member countries in Southeast Asia. ASEAN has established the ASEAN University Network (AUN), which promotes collaboration and exchange among universities in the region. The AUN has implemented numerous programs, including the AUN/SEED-Net program, which promotes research and education in engineering and technology [ASEAN, 2020].

The Caribbean Community (CARICOM) is a regional organization of 15 Caribbean countries, working towards economic integration and cooperation. The Caribbean Examinations Council (CXC), established in 1972, is responsible for providing secondary education certification in the region. The CXC offers a range of qualifications, including the Caribbean Advanced Proficiency Examination (CAPE), which is recognized by universities in the Caribbean and internationally [CARICOM, 2023].

The quality and accessibility of regional education can vary widely depend-

**REGIONAL
EDUCATION MAY
ALSO COVER
SPECIFIC CURRICULA,
TEACHING
METHODOLOGIES,
AND CULTURAL
PERSPECTIVES THAT
ARE UNIQUE TO A
PARTICULAR REGION**

**РЕГИОНАЛЬНОЕ
ОБРАЗОВАНИЕ
МОЖЕТ ТАКЖЕ
ОХВАТЫВАТЬ
ОПРЕДЕЛЕННЫЕ
УЧЕБНЫЕ
ПРОГРАММЫ,
МЕТОДОЛОГИИ
ОБУЧЕНИЯ И
КУЛЬТУРНЫЕ
ПЕРСПЕКТИВЫ,
КОТОРЫЕ ЯВЛЯЮТСЯ
УНИКАЛЬНЫМИ
ДЛЯ КОНКРЕТНОГО
РЕГИОНА**

создания к 2010 г. Европейского пространства высшего образования путем стандартизации структур степеней, стандартов обеспечения качества и систем перевода кредитов. ЕНЕА имеет общую структуру квалификаций, что облегчает студентам перемещение между странами [ЕНЕА, б.д.].

Азиатско-Тихоокеанское экономическое сотрудничество (АПЕС) — региональный экономический форум, в который входят 21 страна-участница Тихоокеанского региона, включая США, Китай, Японию и Россию. Образовательная сеть АПЕС (EDNET) была создана в 1992 году для развития сотрудничества и обмена в области образования и обучения в регионе. EDNET реализовала многочисленные инициативы, в том числе стипендиальную инициативу АПЕС, для содействия мобильности и сотрудничеству в области высшего образования в регионе [АПЕС, 2016].

Африканский союз (АУ) — континентальный союз 55 государств-членов в Африке. Комиссия Африканского союза (АУС) отвечает за координацию и продвижение инициатив в области образования и обучения на всем континенте. АУС учредил несколько программ для улучшения доступа к образованию, таких как Панафриканский университет и Инициатива африканских центров передового опыта [African Union, 2019].

Ассоциация государств Юго-Восточной Азии (АСЕАН) — региональная межправительственная организация, в состав которой входят 10 стран-членов Юго-Восточной Азии. АСЕАН создала Сеть университетов АСЕАН (АУН), которая способствует сотрудничеству и обмену между университетами в регионе. АУН реализовала мно-

ing on a number of factors, including population size, socioeconomic conditions, funding, and cultural norms. In some regions, access to education may be limited, leading to lower levels of education and economic opportunities. Other regions may have more resources and support for education, resulting in higher levels of achievement and well-being. Regional education may also cover specific curricula, teaching methodologies, and cultural perspectives that are unique to a particular region. In general, the policy of regional education plays an important role in shaping the socio-economic landscape of a particular territory and can have a significant impact on the opportunities of its inhabitants. Some common regional education models include:

- The Western model of regional education, which is largely based on the traditions of the humanities and emphasizes critical thinking, individualism and creativity. It is commonly used in North America, Western Europe and Australia [National Center for Education Statistics, 2021]. The Western model of regional education varies by country and region but generally emphasizes universal access to education, standardized curricula, and teacher training and certification. There is also a focus on early childhood education and

жество программ, в том числе программу AUN/SEED-Net, которая продвигает исследования и образование в области техники и технологий [ASEAN, 2020].

Карибское сообщество (CARICOM) — региональная организация 15 стран Карибского бассейна, работающая над экономической интеграцией и сотрудничеством. Карибский экзаменационный совет (СХС), созданный в 1972 году, отвечает за выдачу сертификатов о среднем образовании в регионе. СХС предлагает ряд квалификаций, в том числе Карибский экзамен Advanced Proficiency Examination (CAPE), который признается университетами в Карибском бассейне и на международном уровне [CARICOM, 2023].

Качество и доступность регионального образования могут широко варьироваться в зависимости от ряда факторов, включая численность населения, социально-экономические условия, финансирование и культурные нормы. В некоторых регионах доступ к образованию может быть ограничен, что ведет к снижению уровня образования и экономических возможностей. Другие регионы могут иметь больше ресурсов и поддержки для образования, что приводит к более высоким уровням успе-

post-secondary education, including vocational training and college [United Kingdom Department for Education, 2021].

- The Eastern model of regional education is based on Confucian philosophy and emphasizes discipline, respect for authority, and hard work. It is widely used in countries such as China, Japan and South Korea. The system is highly centralized, with the Ministry of Education playing a major role in setting curriculum and standards [Bray, et al., 2019].

- The regional model of Islamic education is based on Islamic values and emphasizes the importance of religion in education. It is widely used in countries such as Saudi Arabia, Iran and Pakistan. Islamic education has a rich history and tradition, and it has taken many different forms throughout the centuries in various regions of the Islamic world. The madrasa system in the Middle East [Encyclopaedia Britannica, 2020], the pesantren system, and the Dars-e-Nizami system [Madani, 2022] in South Asia are just a few examples of the Islamic models of regional education. Islamic education continues to evolve and adapt to changing circumstances and needs.

- The less well-known African model of education is based on African cultural values and emphasizes community, oral traditions and practical skills. It is commonly used in countries such as Ghana, Kenya, and South Africa.

- The Latin American model of regional education is built on the principles of social justice and equity and emphasizes the role of education in promoting democracy and civic engagement. It is commonly used in countries such as Cuba, Brazil, and Mexico [UNESCO, 2022].

**THE WESTERN
MODEL OF REGIONAL
EDUCATION, WHICH
IS LARGELY BASED
ON THE TRADITIONS
OF THE HUMANITIES
AND EMPHASIZES
CRITICAL THINKING,
INDIVIDUALISM AND
CREATIVITY**

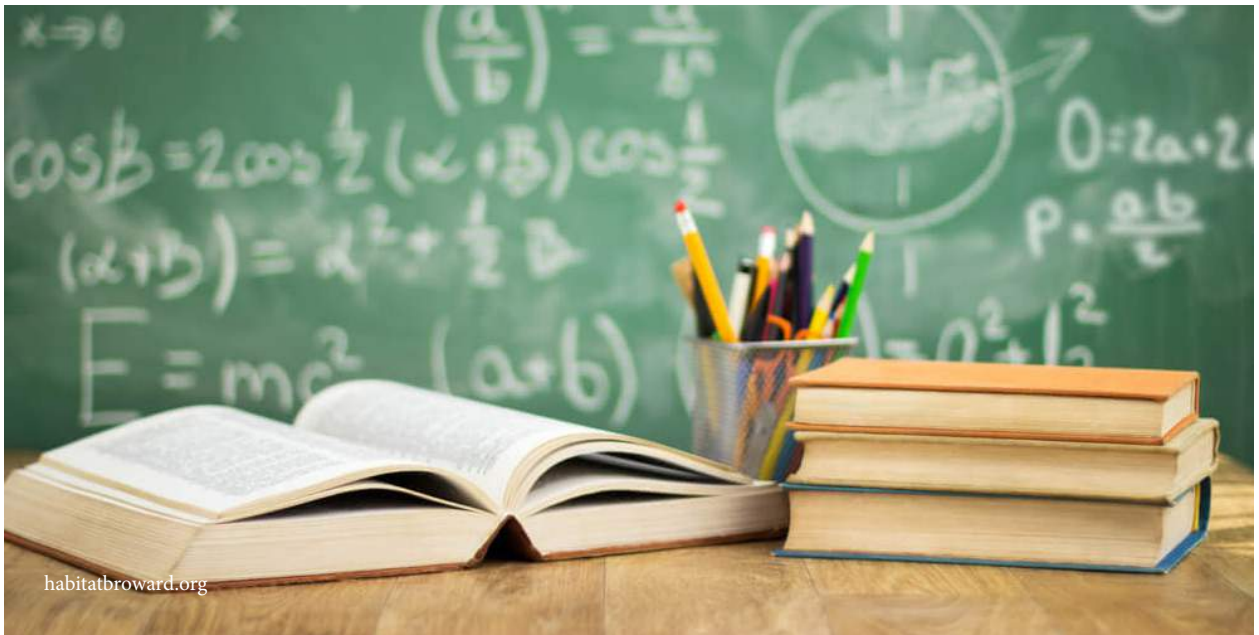
**ЗАПАДНАЯ МОДЕЛЬ
РЕГИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ,
КОТОРАЯ ВО
МНОГОМ
БАЗИРУЕТСЯ НА
ТРАДИЦИЯХ
ГУМАНИТАРНЫХ
НАУК И ДЕЛАЕТ
УПОР НА
КРИТИЧЕСКОЕ
МЫШЛЕНИЕ,
ИНДИВИДУАЛИЗМ
И КРЕАТИВНОСТЬ**

ваемости и благосостояния. Региональное образование может также охватывать определенные учебные программы, методологии обучения и культурные перспективы, которые являются уникальными для конкретного региона. В целом политика регионального образования играет важную роль в формировании социально-экономического ландшафта той или иной территории и может оказывать существенное влияние на возможности ее жителей. Некоторые распространенные региональные модели образования включают:

- Западная модель регионального образования, которая во многом базируется на традициях гуманитарных наук и делает упор на критическое мышление, индивидуализм и креативность. Она широко используется в Северной Америке, Западной Европе и Австралии [Национальный центр статистики образования, 2021]. Западная модель регионального образования различается в зависимости от страны и региона, но в целом делает упор на всеобщий доступ к образованию, стандартизированные учебные программы, подготовку и сертификацию учителей. Особое внимание уделяется дошкольному образованию и после школьному образованию, включая профессиональное обучение и обучение в колледже [Министерство образования Соединенного Королевства, 2021].

- Восточная модель регионального образования основана на конфуцианской философии и делает упор на дисциплину, уважение к авторитету и трудолюбие. Она широко используется в таких странах, как Китай, Япония и Южная Корея. Система сильно централизована, и Министерство образования играет важную роль в установлении учебных программ и стандартов [Брэй, и др., 2019].

It is important to note that these models are not mutually exclusive and many countries use a combination of them in their education systems. In addition, the education system in the region is highly dependent on the policies of governments in specific countries of the region.

Regional education policies in Central Asia have the potential to bring significant advantages to the region. They can facilitate cooperation and coordination among the Central Asian countries. This can lead to sharing of resources, knowledge, and expertise, which can improve the quality of education in the region. Regional education policies can help to address common challenges faced by the Central Asian countries such as inadequate infrastructure, lack of trained teachers, and low enrollment rates. By working together, the countries can develop solutions that are tailored to the needs of the region. Central Asia is a region with diverse ethnic and linguistic backgrounds. In a situation like this regional education policies can promote multilingualism by encouraging the teaching of multiple languages in schools. This can help to preserve local cultures and promote cross-cultural understanding. Regional education policies help to improve access to

- Региональная модель исламского образования основана на исламских ценностях и подчеркивает важность религии в образовании. Она широко используется в таких странах, как Саудовская Аравия, Иран и Пакистан. Исламское образование имеет богатую историю и традиции, и на протяжении веков оно принимало различные формы в различных регионах исламского мира. Система медресе на Ближнем Востоке [Британская энциклопедия, 2020], система песантрена и система Дарс-и-Низами [Мадани, 2022] в Южной Азии — лишь несколько примеров исламских моделей регионального образования. Исламское образование продолжает развиваться и адаптироваться к изменяющимся обстоятельствам и потребностям.

- Менее известная африканская модель образования основана на африканских культурных ценностях и делает упор на общность, устные традиции и практические навыки. Она широко используется в таких странах, как Гана, Кения и Южная Африка.

- Латиноамериканская модель регионального образования построена на принципах социальной справедливости и равенства и подчеркивает роль образования в продвижении демократии и гражданской

education for disadvantaged groups such as girls, rural populations, and ethnic minorities [ADB, 2019]. By promoting the region's shared history, culture, and values, regional education policies can help to strengthen ties and cooperation, to foster a sense of regional identity and pride among the Central Asian countries [UNESCO, 2021].

There are several points of view on the prospects for the development of regional education, which can be broadly divided into the following categories:

1. The cultural perspective emphasizes the importance of the cultural context in shaping regional models of education. It recognizes that different regions have unique cultural traditions, values and beliefs that can influence how education is provided. For example, in some regions there may be more emphasis on community-based learning, while in others there may be more emphasis on individual achievement.

2. An economic perspective looks at the economic factors influencing regional patterns of education. For example, in regions with high levels of poverty or limited access to resources, education may focus on basic literacy and numeracy skills. On the contrary, in richer regions there may be more emphasis on skills development and training in specialized areas.

3. The social perspective recognizes that regional patterns of education are shaped by social factors such as demographics, migration patterns and social inequalities. It examines how social factors can affect the availability of educational resources and the quality of education. For example, in regions with a high level of

**THE EASTERN
MODEL OF
REGIONAL
EDUCATION
IS BASED ON
CONFUCIAN
PHILOSOPHY
AND EMPHASIZES
DISCIPLINE, RESPECT
FOR AUTHORITY,
AND HARD WORK**

**ВОСТОЧНАЯ
МОДЕЛЬ
РЕГИОНАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ
ОСНОВАНА НА
КОНФУЦИАНСКОЙ
ФИЛОСОФИИ И
ДЕЛАЕТ УПОР НА
ДИСЦИПЛИНУ,
УВАЖЕНИЕ К
АВТОРИТЕТУ И
ТРУДОЛЮБИЕ**

активности. Она широко используется в таких странах, как Куба, Бразилия и Мексика [UNESCO, 2022].

Важно отметить, что эти модели не исключают друг друга, и многие страны используют их комбинацию в своих системах образования. Кроме того, система образования в регионе сильно зависит от политики правительств конкретных стран.

Региональная политика в области образования в Центральной Азии может принести региону значительные преимущества. Она может способствовать сотрудничеству и координации между странами Центральной Азии. Это может привести к обмену ресурсами, знаниями и опытом, что может улучшить качество образования в регионе. Региональная политика в области образования может помочь решить общие проблемы, с которыми сталкиваются эти страны, такие как неадекватная инфраструктура, нехватка подготовленных учителей и низкий уровень зачисления. Работая вместе, страны могут разработать решения, адаптированные к своим потребностям. Центральная Азия — это регион с разнообразным этническим и языковым происхождением. В подобной ситуации региональная образовательная политика может способствовать многоязычию, поощряя преподавание нескольких языков в школах. Это может содействовать сохранению местных культур и межкультурному взаимопониманию. Региональная образовательная политика помогает улучшить доступ к образованию для уязвимых групп населения, таких как девочки, сельское население и этнические меньшинства [ADB, 2019]. Продвигая общую историю, культуру и ценности региона, региональная образовательная поли-

migration, schools and universities may need to accept students from different cultures and languages.

4. The political perspective focuses on the role of government policies and regulations in shaping regional education models. It examines how public policy can affect the availability of educational resources, the quality of education, and the distribution of resources across regions. For example, in some regions public investment in education may be greater, while in others education may be left to market forces.

One of the recent trends in regional education policy is the creation of successful and competitive regional education hubs. Some countries are trying to position themselves as centers of finance, communications, transportation, manufacturing, fashion and education activities. It also encourages the establishment of a base in the country and cooperation with foreign and local universities and training companies to create a critical mass of talent and expertise. The main goals are to help build a knowledge and service-based economy, educate and train qualified professionals and workforce, attract foreign direct investment and increase regional economic competitiveness. An education hub is a label used to describe a number of new and very different initiatives from countries such as the Middle East and Southeast Asia that are trying to position themselves as regional centers of excellence in education. For example, Dubai in the United Arab Emirates has created Knowledge Village and most recently Dubai International Education City. These related initiatives aim to attract foreign affiliated campuses to offer education and training to international students who will be ready to work in the booming service and knowledge economy in the GCC. Malaysia, Hong Kong, Bahrain and Botswana have declared their aspirations and plans to become regional educational centers and have set themselves ambitious targets for the recruitment of international students [Knight, 2010].

тика может способствовать укреплению связей и сотрудничества, воспитанию чувства региональной идентичности и гордости в странах Центральной Азии [UNESCO, 2021].

Существует несколько точек зрения на перспективы развития регионального образования, которые можно условно разделить на следующие категории:

1. Культурная перспектива подчеркивает важность культурного контекста в формировании региональных моделей образования. Она признает, что разные регионы имеют уникальные культурные традиции, ценности и верования, которые могут влиять на то, как предоставляется образование. Например, в некоторых регионах больше внимания может уделяться обучению в сообществе, а в других - индивидуальным достижениям.

2. С экономической точки зрения рассматриваются экономические факторы, влияющие на региональные модели образования. Например, в регионах с высоким уровнем бедности или ограниченным доступом к ресурсам образование может быть сосредоточено на базовых навыках грамотности и счета. Наоборот, в более богатых регионах может быть больше внимания развитию навыков и обучению в специализированных областях.

3. Социальная перспектива признает, что региональные модели образования формируются такими социальными факторами, как демография, модели миграции и социальное неравенство. В ней рассматривается, как социальные факторы могут повлиять на доступность образовательных ресурсов и качество образования. Например, в регионах с высоким уровнем миграции школам и университетам может потребоваться прием учащихся из разных культур и языков.

4. Политическая перспектива фокусируется на роли государственной политики и правил в формировании региональных моделей образования. В ней рассматривается, как государственная политика может

Thus, views on regional models of education reflect various factors that influence how regional educational policy is formed. By understanding these factors, features and perspectives, policymakers and educators can develop better strategies for delivering high-quality education that meets the unique needs of each region. It's possible that regional education could become more dominant in the future global education space, although there are several factors to consider. Firstly, the increasing globalization of the world means that there is a growing demand for a global education that can prepare students for an increasingly interconnected world. However, this does not mean that regional education will necessarily become less relevant. In fact, regional education can provide a strong foundation for students to learn about their local culture, history, and language, which can in turn help them to better understand and appreciate the wider world. Secondly, the development of online education and digital technologies has made it easier for students to access education from anywhere in the world. This means that regional educational institutions can now reach a wider audience

повлиять на доступность образовательных ресурсов, качество образования и распределение ресурсов по регионам. Например, в некоторых регионах государственные инвестиции в образование могут быть больше, в то время как в других образование может быть отдано на откуп рыночным силам.

Одним из последних направлений региональной образовательной политики является создание успешных и конкурентоспособных региональных образовательных хабов. Некоторые страны пытаются позиционировать себя как центры финансов, коммуникаций, транспорта, производства, моды и образования. Они также поощряют создание базы в стране и сотрудничество с иностранными и местными университетами и учебными компаниями для генерирования критической массы талантов и опыта. Основные цели - помочь построить экономику, основанную на знаниях и услугах, обучить и подготовить квалифицированных специалистов и рабочую силу, привлечь прямые иностранные инвестиции и повысить региональную экономическую конкурентоспособность. Образовательный

and compete on a more equal footing with global educational institutions. Finally, regional education systems may have unique strengths that make them more attractive to students. For example, some regional education systems may offer more personalized attention, more affordable tuition fees, or a stronger focus on practical skills and job readiness. Hence, while global education will likely continue to grow in importance, regional education is likely to remain a significant force in the education space, providing a valuable complement to global education by offering students a more localized and personalized learning experience.

References:

1. ADB (2019). Education and Skills Development under the CAREC Program: A Scoping Study 2019. Retrieved from <https://www.adb.org/publications/regional-cooperation-education-skills-carec>. Accessed on 07.05.2023.
2. African Union (2019). About Education, Science, Technology and Innovation (ESTI). Retrieved from <https://au.int/en/directorates/about-education-science-technology-and-innovation-esti>. Accessed on 07.05.2023.
3. APEC (2016). APEC Education Ministerial Meeting. Retrieved from https://www.apec.org/meeting-papers/sectoral-ministerial-meetings/education/2016_education. Accessed on 07.05.2023.
4. ASEAN (2020). Education. Retrieved from <https://asean.org/our-communities/asean-socio-cultural-community/education/>. Accessed on 08.05.2023.
5. Bray, M., Kwo, O., & Jokić, B. (2019). Research on the Quality of Eastern Asian Education. In *Educational Quality* pp. 179-194. Springer. Accessed on 04.05.2023.
6. CARICOM (2023). Who we are. Retrieved from <https://caricom.org/about-caricom/who-we-are/>. Accessed on 08.05.2023.
7. Encyclopedia Britannica (2020). Madrasa. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/madrasah>. Accessed on 04.05.2023.
8. Knight, Jane (2010). Regional Education Hubs—Rhetoric or Reality. Retrieved from <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/8491/7625>. Accessed on 04.05.2023.
9. Madani, Haamid Siraaj Attari (2022). The Mind Behind the Dars-i-Nizāmi. Retrieved from <https://www.dawateislami.net/magazine/en/pages-of-the-history/darse-nizami>. Accessed on 04.05.2023.
10. National Center for Education Statistics (2021). Education in the United States. Retrieved from <https://nces.ed.gov/programs/coe/>. Accessed on 04.05.2023.
11. The European Higher Education Area (n.d.). How does the Bologna process work? Retrieved from

хаб — это ярлык, используемый для описания ряда новых и очень разных инициатив в таких странах, как Ближний Восток и Юго-Восточная Азия, которые пытаются позиционировать себя как региональные центры передового опыта в области образования. Например, в Дубае в Объединенных Арабских Эмиратах была создана Деревня знаний, а совсем недавно — Дубайский международный образовательный город. Эти связанные инициативы направлены на привлечение иностранных аффилированных кампусов для предоставления образования и обучения иностранным студентам, которые будут готовы работать в бурно развивающейся экономике услуг и знаний в странах Персидского залива. Малайзия, Гонконг, Бахрейн и Ботсвана заявили о своих стремлениях и планах стать региональными образовательными центрами и поставили перед собой амбициозные цели по набору иностранных студентов. [Найт, 2010].

Таким образом, взгляды на региональные модели образования отражают различные факторы, влияющие на формирование образовательной политики. Понимая эти факторы, особенности и перспективы, лица, определяющие политику, и педагоги могут разработать более эффективные стратегии обеспечения высококачественного образования, отвечающего уникальным потребностям каждого региона. Вполне возможно, что региональное образование может стать более доминирующим в будущем глобальном образовательном пространстве, хотя есть несколько факторов, которые следует учитывать. Во-первых, растущая глобализация мира означает, что существует растущий спрос на глобальное образование, которое может подготовить учащихся к жизни во все более взаимосвязанном мире. Однако это не означает, что региональное образование обязательно станет менее актуальным. Фактически, региональное образование может обеспечить прочную основу для изучения учащимися своей местной культуры, истории и языка, что,

<https://ehea.info/page-how-does-the-bologna-process-work>. Accessed on 29.04.2023.

12. UNESCO Institute for Statistics (2019). Education Policy. Retrieved from <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/education-policy>. Accessed on 27.04.2023.
13. UNESCO (2021). Policy Brief: Higher Education in Central Asia. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377911?posInSet=2&queryId=5da1dbf9-e5c9-4438-9937-a773112ab2fe>. Accessed on 04.05.2023.
14. UNESCO (2022). Education in Latin America and the Caribbean at a Crossroads: Regional Monitoring Report SDG4 - Education 2030; summary. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000382919>. Accessed on 04.05.2023.
15. United Kingdom Department for Education (2021). Schools, Colleges, and Children's Services. Retrieved from <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education>. Accessed on 04.05.2023.

в свою очередь, может помочь им лучше понять и оценить мир в целом. Во-вторых, развитие онлайн-образования и цифровых технологий упростило доступ студентов к образованию из любой точки мира. Это означает, что региональные образовательные учреждения теперь могут охватить более широкую аудиторию и на более равных условиях конкурировать с глобальными образовательными учреждениями. Наконец, региональные системы образования могут обладать уникальными преимуществами, делающими их более привлекательными для учащихся. Например, некоторые региональные системы образования могут предлагать более индивидуальный подход, более доступную плату за обучение или больший упор на практические навыки и готовность к работе. Следовательно, в то время как глобальное образование, вероятно, будет продолжать расти, региональное образование, вероятно, останется значительной силой в образовательном пространстве, обеспечивая ценное дополнение к глобальному образованию, предлагая учащимся более локализованный и персонализированный опыт обучения.

Источники:

1. ADB (2019). Образование и развитие навыков в рамках программы ЦАРЭС: обзорное исследование 2019 года. Доступно по адресу: <https://www.adb.org/publications/regional-cooperation-education-skills-carec>. Дата обращения: 07.05.2023.
2. Африканский союз (2019). Об образовании, науке, технологиях и инновациях (ESTI). Доступно по адресу: <https://au.int/en/directorates/about-education-science-technology-and-innovation-esti>. Дата обращения: 07.05.2023.
3. АПЕС (2016). Встреча министров образования АПЕС. Доступно по адресу: https://www.apec.org/meeting-papers/sectoral-ministerial-meetings/education/2016_education. Дата обращения: 07.05.2023.
4. ASEAN (2020). Образование. Доступно по адресу: <https://asean.org/our-communities/asean-socio-cultural-community/education/>. Дата обращения: 08.05.2023.
5. Брей, М., Кво, О., и Йокич, Б. (2019). Исследование качества восточноазиатского образования. В области качества образования (стр. 179–194). Springer. Дата обращения: 05.04.2023.
6. CARICOM (2023) Кто мы. Доступно по адресу: <https://caricom.org/about-caricom/who-we-are/>. Дата обращения: 08.05.2023.
7. Британская энциклопедия (2020). Медресе. Доступно по адресу: <https://www.britannica.com/topic/madrasah>. Дата обращения: 05.04.2023.
8. Европейское пространство высшего образования (б.д.). Как работает Болонский процесс? Доступно по адресу: <https://ehea.info/page-how-does-the-bologna-process-work>. Дата обращения: 29.04.2023.
9. Мадани, Хамид Сирадж Аттари (2022). Разум, стоящий за Дарс-и-Низами. Доступно по адресу: <https://www.dawateislami.net/magazine/en/pages-of-the-history/darse-nizami>. Дата обращения: 05.04.2023.
10. Министерство образования Соединенного Королевства (2021). Департамент образования Школы, колледжи и детские службы. Доступно по адресу: <https://www.gov.uk/government/organisations/department-for-education>. Дата обращения: 05.04.2023.
11. Найт, Джейн (2010). Региональные образовательные центры — риторика или реальность. Доступно по адресу: <https://ejournals.bc.edu/index.php/ihe/article/view/8491/7625>. Дата обращения: 05.04.2023.
12. Национальный центр статистики образования (2021). Образование в США. Доступно по адресу: <https://nces.ed.gov/programs/coe/>. Дата обращения: 05.04.2023.

RESULTS OF SUMMIT TALKS BETWEEN AZERBAIJAN AND KAZAKHSTAN: THE SUPREME INTERSTATE COUNCIL

DR. ZHULDYZ KANAPIYANOVA

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

ИТОГИ ПЕРЕГОВОРОВ НА ВЫСШЕМ УРОВНЕ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И КАЗАХСТАНОМ: ВЫСШИЙ МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЙ СОВЕТ

High-level talks were held between the President of Kazakhstan, Kassym-Jomart Tokayev, and the President of Azerbaijan, Ilham Aliyev, in Astana on April 10, 2023. The parties discussed in detail the key issues of the Kazakh-Azerbaijani strategic partnership and alliance, paying special attention to strengthening political, trade, economic, transport, transit, cultural and humanitarian cooperation. The presidents exchanged views on all aspects of cooperation, verified information on regional and international issues, and also discussed prospects and directions for further deepening cooperation between the two countries [Newscentralasia.net, 2023]. As a result of the talks, Presidents Kassym-Jomart Tokayev and Ilham Aliyev signed the Protocol on the establishment of the Supreme Interstate Council of the Republic of Kazakhstan and the Republic of Azerbaijan and a Joint Statement. The creation of the council was another step towards the practical implementation of the Declaration on strengthening strategic relations and developing allied interaction between Kazakhstan and Azerbaijan, signed in August last year. It is worth reminding that in 2022; a Declaration was signed on strengthening strategic relations

**IT IS WORTH
REMINDING THAT IN
2022; A DECLARATION
WAS SIGNED ON
STRENGTHENING
STRATEGIC RELATIONS
AND DEVELOPING ALLIED
COOPERATION, AS WELL
AS A COMPREHENSIVE
PARTNERSHIP
DEVELOPMENT PROGRAM
2022-2026 BETWEEN THE
TWO COUNTRIES**

**НАПОМНИМ, ЧТО
В 2022 ГОДУ БЫЛА
ПОДПИСАНА
ДЕКЛАРАЦИЯ
ОБ УКРЕПЛЕНИИ
СТРАТЕГИЧЕСКИХ
ОТНОШЕНИЙ
И РАЗВИТИИ
СОЮЗНИЧЕСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА, А
ТАКЖЕ КОМПЛЕКСНАЯ
ПРОГРАММА
РАЗВИТИЯ
ПАРТНЕРСТВА НА 2022-
2026 ГОДЫ МЕЖДУ
ДВУМЯ СТРАНАМИ**

10 апреля 2023 года в Астане состоялись переговоры на высшем уровне между Президентом Казахстана Касым-Жомартом Токаевым и Президентом Азербайджана Ильхамом Алиевым. Стороны подробно обсудили ключевые вопросы казахстанско-азербайджанского стратегического партнерства и союзничества, уделив особое внимание укреплению политического, торгово-экономического, транспортного, транзитного и культурно-гуманитарного сотрудничества. Президенты обменялись мнениями по всем аспектам сотрудничества, сверили информацию по региональной и международной проблематике, а также обсудили перспективы и направления дальнейшего углубления сотрудничества двух стран [Newscentralasia.net, 2023]. По итогам переговоров Президенты Касым-Жомарт Токаев и Ильхам Алиев подписали Протокол о создании Высшего межгосударственного совета Республики Казахстан и Азербайджанской Республики и Совместное заявление. Создание Совета стало еще одним шагом на пути практической реализации Декларации об укреплении стратегических отношений и развитии союзнического взаимодействия

and developing allied cooperation, as well as a Comprehensive Partnership Development Program 2022-2026 between the two countries [President.az, 2022].

In addition, Baku and Astana signed six memorandums in various areas of cooperation. In particular, these are a memorandum of understanding (MoU) and cooperation between the Ministry of Information and Social Development of Kazakhstan and the Ministry of Youth and Sports of Azerbaijan, a MoU between the non-profit joint-stock company Otandastar Foundation and the Azerbaijani State Committee for Work with the Diaspora, a MoU on scientific cooperation between National Academies of Sciences of the two countries, a MoU and cooperation between the Azerbaijan State News Agency, AZERTAJ and the Non-Commercial Joint Stock Company "Teleradiocomplex of the President of the Republic of Kazakhstan". A MoU was also signed between the Foreign Trade Chamber of Kazakhstan LLP and the Azerbaijan Small and Medium Business Development Agency and a memorandum of scientific and cultural cooperation between the Institute of Applied Ethno-Political Research and the Baku International Center for Multiculturalism [Mir24.tv, 2023].

Speaking at a joint press conference after the talks, the heads of states stated that last year the trade turnover between the countries ap-

между Казахстаном и Азербайджаном, подписанной в августе прошлого года. Напомним, что в 2022 году была подписана Декларация об укреплении стратегических отношений и развитии союзнического сотрудничества, а также Комплексная программа развития партнерства на 2022-2026 годы между двумя странами [President.az, 2022].

Кроме того, Баку и Астана подписали шесть меморандумов по различным направлениям сотрудничества. В частности, это меморандум о взаимопонимании (MoU) и сотрудничестве между Министерством информации и социального развития Казахстана и Министерством молодежи и спорта Азербайджана, MoU между некоммерческим акционерным обществом Otandastar Foundation и Азербайджанской Государственный комитет по работе с диаспорой, MoU по научному сотрудничеству между Национальными академиями наук двух стран, MoU и сотрудничестве между Государственным информационным агентством Азербайджана, АЗЕРТАДЖ и Некоммерческое акционерное общество «Телерадиокомплекс Президента Республики Казахстан». Также были подписаны MoU между ТОО «Внешнеторговая палата Казахстана» и Агентством развития малого и среднего бизнеса Азербайджана и меморандум о научном и культурном сотрудничестве между Институтом прикладных

proached the half-billion dollar mark. At the same time, the potential for trade and economic partnership is also great. The parties agreed to take effective measures to further expand the range of export-import goods in order to bring the trade turnover up to \$1 billion. In 2022, the bilateral trade volume, including the \$375.3 million export of Kazakhstan to Azerbaijan, increased by 40% and reached a record level of \$461.9 million. Imports from Azerbaijan amounted to \$86.6 million. Azerbaijan also invested \$69.7 million in Kazakhstan's economy [Astanatimes.com, 2023]. The trade turnover between Kazakhstan and Azerbaijan in 2021 amounted to \$332.2 million, which is 3 times higher compared to 2020 (\$109.2 million). At the same time, exports from Kazakhstan to Azerbaijan last year increased by 3.4 times and amounted to \$287.9 million, while imports increased by 77.3% and amounted to \$44.4 million. The growth was provided by an increase in the volume of both countries' exports. The growth of exports to Azerbaijan is justified by a rise in the supply of such goods as: wheat, oil and oil products, electric railway locomotives, rails and clad flat rolled products from unalloyed steel. The growth of imports from Azerbaijan is justified by the increase in the import of such goods as: special-purpose

этнополитических исследований и Бакинским международным центром мультикультурализма [Mir24.tv, 2023].

Выступая на совместной пресс-конференции после переговоров, главы государств констатировали, что в прошлом году товарооборот между странами приблизился к полумиллиардной отметке. В то же время велик и потенциал торгово-экономического партнерства. Стороны договорились принять действенные меры по дальнейшему расширению номенклатуры экспортно-импортных товаров с целью доведения товарооборота до 1 млрд долларов. В 2022 году объем двусторонней торговли, включая экспорт Казахстана в Азербайджан увеличился на 375,3 млн долларов, или на 40% и достиг рекордного уровня в 461,9 млн долларов. Импорт из Азербайджана составил 86,6 млн долларов. Азербайджан также инвестировал в экономику Казахстана 69,7 млн долларов [Astanatimes.com, 2023]. Товарооборот между Казахстаном и Азербайджаном в 2021 году составил 332,2 млн долларов, что в 3 раза выше по сравнению с 2020 годом (109,2 млн долларов). При этом экспорт из Казахстана в Азербайджан в прошлом году увеличился в 3,4 раза и составил 287,9 млн долларов,

floating equipment, ethylene polymers, water, including mineral and carbonated, sugar, seamless pipes, tubes and profiles made of ferrous metals, cruise excursion ships, ferries and other means of transportation of passengers and nuts [Gov.kz, 2022].

In this context, Kassym-Jomart Tokayev noted that the full disclosure of the potential of the Trans-Caspian International Transport Route (Middle Corridor) is of great importance [Newscentralasia.net, 2023]. Namely, it is necessary to improve logistics services, create unified transport operators, modernize technical and tariff conditions, eliminate administrative barriers and form a closed logistics cycle. The effective implementation of the Roadmap for the Development of the Middle Corridor for 2022-2027 is also of great importance. The parties agreed that it is crucial to take full advantage of the increased interest in this route and involve third countries in its infrastructure development. All these measures, as well as close cooperation with other international partners, will ensure the stability and efficiency of the delivery of goods in the East-West route. Worth reminding that the international transport route was conceived about ten years ago to connect Türkiye and Central Asian states including the Caucasus region in particular and Europe with China in general to transfer goods from China to Europe and vice versa. The route stretches for 7 thousand kilometers using multi-modal transport [Beylur, Zhanaltay, Hanayi, Khitakhunov, 2022]. The Trans-Caspian International Transport Route Association has members from Azerbaijan, China, Kazakhstan, Georgia, Ukraine and Türkiye meanwhile participating countries could be considered as all countries along the Middle Corridor route [Middle Corridor, 2023]. One of the key sections of the corridor is the Baku (Azerbaijan) Tbilisi (Georgia) Kars (Türkiye) railway [Casp-geo.ru, 2022]. For 8 months, 1.3 million tons

THE PARTIES AGREED TO TAKE EFFECTIVE MEASURES TO FURTHER EXPAND THE RANGE OF EXPORT-IMPORT GOODS IN ORDER TO BRING THE TRADE TURNOVER UP TO \$1 BILLION

СТОРОНЫ ДОГОВОРИЛИСЬ ПРИНЯТЬ ДЕЙСТВЕННЫЕ МЕРЫ ПО ДАЛЬНЕЙШЕМУ РАСШИРЕНИЮ НОМЕНКЛАТУРЫ ЭКСПОРТНО-ИМПОРТНЫХ ТОВАРОВ С ЦЕЛЮ ДОВЕДЕНИЯ ТОВАРОБОРОТА ДО 1 МЛРД ДОЛЛАРОВ

а импорт увеличился на 77,3% и составил 44,4 млн долларов. Рост был обеспечен за счет увеличения объема экспорта обеих стран. Рост экспорта в Азербайджан обусловлен увеличением поставок таких товаров, как: пшеница, нефть и нефтепродукты, электровозы, рельсы и плакированный плоский прокат из легированной стали. Рост импорта из Азербайджана обусловлен увеличением ввоза таких товаров, как: плавсредства специального назначения, полимеры этилена, вода, в том числе минеральная и газированная, сахар, бесшовные трубы, трубы и профили из черных металлов, круизные экскурсионные суда, паромы и другие средства перевозки пассажиров и орехов [Gov.kz, 2022].

В этом контексте Касым-Жомарт Токаев отметил, что большое значение имеет полное раскрытие потенциала Транскаспийского международного транспортного маршрута (Среднего коридора) [Newscentralasia.net, 2023]. А именно, необходимо совершенствовать логистические услуги, создавать единых транспортных операторов, модернизировать технические и тарифные условия, устранять административные барьеры и формировать замкнутый логистический цикл. Также большое значение имеет эффективная реализация Дорожной карты развития Среднего коридора на 2022-2027 годы. Стороны сошлись во мнении, что крайне важно в полной мере воспользоваться возросшим интересом к этому маршруту и привлечь третьи страны к развитию его инфраструктуры. Все эти меры, а также тесное сотрудничество с другими международными партнерами обеспечат стабильность и оперативность доставки грузов по маршруту Восток-Запад. Напомним, что международный транспортный маршрут был задуман около десяти лет на-

of goods were transported along the Trans-Caspian International Transport Route, which is 2.5 times more than the same period in 2021. To date, the transport infrastructure of the Middle Corridor allows transporting of about 6 million tons, including 80.000 TEUs. The volumes of cargo transshipment through the seaports of Aktau and Kuryk also increased. For 8 months of this year, 1.9 million tons of cargo was transshipped in the direction of Azerbaijan through the seaports of the Republic of Kazakhstan, which is 2.1 times higher than the number for the same period last year [Kapital.kz, 2022].

At the summit, special attention was paid to building up cooperation in the energy sector. The priority task is to further diversify the supply of energy resources to world markets. Thanks to the agreements, the first batch of Kazakh oil was shipped through Azerbaijan this year. The next step is to increase the volume of deliveries and make them long-term, stable. Worth reminding that the State Oil Company of the Republic of Azerbaijan (SOCAR) announced the start of the transit of Kazakh oil through the Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) pipeline on March 23, 2023. The second batch of Kazakh oil was shipped for injection into the BTC pipeline on March 27, 2023. The transportation was carried out within the framework of the general agreement signed between SOCAR and the Kazakh national energy company KazMunayGas, which allows the transit of 1.5 million tons of oil per year. Both sides agreed to conduct 12-14 tanker voyages between the ports of Baku and Aktau by the end of 2023 [Turksoy, 2023].

Strengthening cooperation in the field of information technology was identified among the promising areas of cooperation. The parties are aimed at the speedy launch of a fiber-optic communication line along the bottom of the Caspian Sea, the construction

**THE EFFECTIVE
IMPLEMENTATION
OF THE ROADMAP
FOR THE
DEVELOPMENT
OF THE MIDDLE
CORRIDOR FOR
2022-2027 IS
ALSO OF GREAT
IMPORTANCE**

**ТАКЖЕ БОЛЬШОЕ
ЗНАЧЕНИЕ ИМЕЕТ
ЭФФЕКТИВНАЯ
РЕАЛИЗАЦИЯ
ДОРОЖНОЙ
КАРТЫ РАЗВИТИЯ
СРЕДНЕГО
КОРИДОР НА
2022-2027 ГОДЫ**

зад, чтобы соединить Турцию и государства Центральной Азии, включая Кавказский регион в частности и Европу, с Китаем в целом для транспортировки товаров из Китая в Европу и обратно. Маршрут с использованием мультимодального транспорта длится на 7 тыс. км [Бейлур, Жаналтай, Ханайи, Хитахунов, 2022]. В Ассоциацию Транскаспийского международного транспортного маршрута входят члены из Азербайджана, Китая, Казахстана, Грузии, Украины и Турции, при этом странами-участницами могут считаться все страны, расположенные вдоль маршрута Среднего коридора [Средний коридор, 2023]. Одним из ключевых участков коридора является железная дорога Баку (Азербайджан) Тбилиси (Грузия) Карс (Турция) [Casp-geo.ru, 2022]. За 8 месяцев по Транскаспийскому международному транспортному маршруту перевезено 1,3 млн тонн грузов, что в 2,5 раза больше, чем за аналогичный период 2021 года. На сегодняшний день транспортная инфраструктура Среднего коридора позволяет перевозить около 6 млн тонн, в том числе 80 тыс. единиц двадцатифутового эквивалента. Также увеличились объемы перевалки грузов через морские порты Актау и Курык. За 8 месяцев текущего года в направлении Азербайджана через морские порты Республики Казахстан перевалено 1,9 млн тонн грузов, что в 2,1 раза превышает показатель за аналогичный период прошлого года [Kapital.kz, 2022].

На саммите особое внимание было уделено наращиванию сотрудничества в энергетической сфере. Приоритетной задачей является дальнейшая диверсификация поставок энергоресурсов на мировые рынки. Благодаря договоренностям в этом году через Азербайджан была отгружена первая партия казахстанской нефти. Следующий

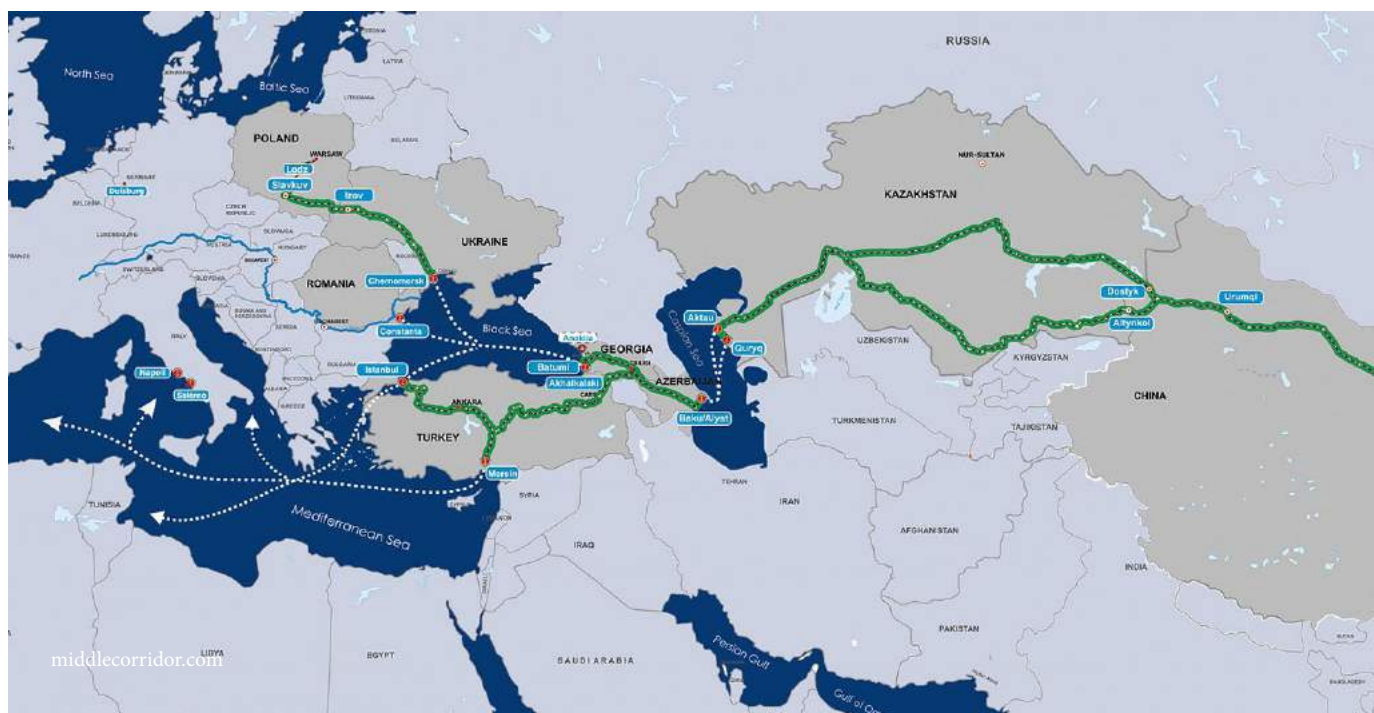
of which is currently underway. According to the Ministry of Foreign Affairs of Kazakhstan, the project is estimated at 22.8 billion tenge (\$51 million) [Astanatimes.com, 2023]. Along with this, Kazakhstan invites Azerbaijani companies to implement joint projects in the field of digitalization of public services, as well as to use Kazakhstani platforms for IT start-ups.

To summarize, it is obvious that the establishment of the Supreme Interstate Council between Kazakhstan and Azerbaijan will contribute to the further increase and growth of cooperation in all fields such as political, economic and social. This type of structure and system increases the ties of the two countries both at the national and international levels and strengthens their fraternal relations. Such a great cooperation covering almost all fields is an indication that both countries will accelerate their development and make them an important actor in the international arena. As can be seen from the numbers, the economic relations between the two countries will expand and reach the targeted \$1 billion thanks to the Supreme Interstate Council. In this context, it is expected that the capacity of the Middle Corridor and the number of traffic will be increased and there will be more interaction in the field of energy.

шаг – увеличить объемы поставок и сделать их долгосрочными, стабильными. Напомним, Государственная нефтяная компания Азербайджанской Республики (SOCAR) 23 марта 2023 года объявила о начале транзита казахстанской нефти по трубопроводу Баку-Тбилиси-Джейхан (БТД). Вторая партия казахстанской нефти отгружена для закачки в трубопровод БТД 27 марта 2023 года. Транспортировка осуществлялась в рамках подписанного между SOCAR и казахстанской национальной энергетической компанией «КазМунай-Газ» генерального соглашения, позволяющего осуществлять транзит 1,5 млн тонн нефти в год. Обе стороны договорились о проведении 12-14 танкерных рейсов между портами Баку и Актау до конца 2023 года [Турксой, 2023].

В числе перспективных направлений сотрудничества было определено укрепление сотрудничества в сфере информационных технологий. Стороны нацелены на скорейший запуск волоконно-оптической линии связи по дну Каспийского моря, строительство которой ведется в настоящее время. По данным МИД Казахстана, проект оценивается в 22,8 млрд тенге (\$51 млн) [Astanatimes.com, 2023]. Наряду с

References:

1. Astanatimes.com (2023). Kazakhstan, Azerbaijan Reiterate Commitment to Strengthen Ties. Retrieved from <https://astanatimes.com/2023/04/kazakhstan-azerbaijan-reiterate-commitment-to-strengthen-ties/>. Accessed on 30.04.2023.
2. Beylur, Suat, Zhanaltay, Zhengizkhan, Hanayi, Omirbek, Khitakhunov, Azimzhan (2022). Revitalization of the Historical Silk Road Current Situation Middle Corridor Current Condition - Potential - Current Issues Retrieved from https://www.ayu.edu.tr//static/kitaplar/orta_koridor_raporu_int.pdf. Accessed on 02.05.2023.
3. Casp-geo.ru (2022). Kazakhstan, Azerbaijan, Georgia and Türkiye agreed to continue the development of the Trans-Caspian route. Retrieved from <http://casp-geo.ru/kazakhstan-azerbajdzhan-gruziya-i-turtsiya-dogovorilis-o-prodolzhenii-razvitiya-transkaspiskogo-marshruta/>. Accessed on 30.04.2023.
4. Gov.kz (2022). Export of Kazakhstan to Azerbaijan increased by 3.4 times, Retrieved from <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/press/news/details/395948?lang=ru#:~:text=>. Accessed on 30.04.2023.
5. Kapital.kz (2022). The volume of cargo transportation along the Trans-Caspian route increased by 2.5 times. Retrieved from <https://kapital.kz/economic/108737/ob-yem-perevozok-gruzov-po-transkaspiskomu-marshrutu-vyros-v-2-5-raza.html>. Accessed on 30.04.2023.
6. Middle Corridor (2023). Middle Corridor Associate Members. Retrieved from <https://middlecorridor.com/en/association-members/assotsiirovannye-chleny>. Accessed on 02.05.2023.
7. Mir24.tv (2023). The Presidents of Kazakhstan and Azerbaijan signed a protocol on the es-

этим Казахстан приглашает азербайджанские компании к реализации совместных проектов в сфере цифровизации госуслуг, а также к использованию казахстанских площадок для IT-стартапов.

Подводя итог, очевидно, что создание Высшего межгосударственного совета между Казахстаном и Азербайджаном будет способствовать дальнейшему расширению и росту сотрудничества во всех сферах, таких как политическая, экономическая и социальная. Этот тип структуры и системы расширяет связи двух стран как на национальном, так и на международном уровне и укрепляет их братские отношения. Такое большое сотрудничество, охватывающее почти все области, свидетельствует о том, что обе страны ускорят свое развитие и сделают их важными игроками на международной арене. Как видно из цифр, благодаря Высшему межгосударственному совету экономические отношения между двумя странами будут расширяться и достигать намеченного 1 миллиарда долларов. В этом контексте ожидается увеличение пропускной способности Среднего коридора и количества перевозок, а также усиление взаимодействия в сфере энергетики.

establishment of the Supreme Interstate Council. Retrieved from <https://mir24.tv/news/16548434/kazakhstan-i-azerbaidzhan-podpisali-shest-memorandumov-v-razlichnyh-sferah-vzaimodeistviya>. Accessed on 30.04.2023.

8. Newscentralasia.net (2023). Azerbaijan and Kazakhstan - the results of the summit meeting - the countries create the Supreme Interstate Council. Retrieved from <https://www.newscentralasia.net/2023/04/11/azerbaydzhan-i-kazakhstan-itogi-vstrechi-v-verkhakh-strany-sozdayut-vysshiy-mezhgosudarstvennyy-sovet/>. Accessed on 30.04.2023.
9. President.az (2022). Azerbaijan, Kazakhstan Signed Documents. Retrieved from <https://president.az/en/articles/view/57013>. Accessed on 30.04.2023.
10. Turksoy, Timucin (2023). Shipment of Kazakh Oil through Azerbaijan to Increase in 2023. Retrieved from <https://caspiannews.com/news-detail/shipment-of-kazakh-oil-through-azerbaijan-to-increase-in-2023-2023-4-11-0/>. Accessed on 30.04.2023.

Источники:

1. Astanatimes.com (2023). Казахстан и Азербайджан подтверждают приверженность укреплению связей. Доступно по адресу: <https://astanatimes.com/2023/04/kazakhstan-azerbaijan-reiterate-commitment-to-strengthen-ties/>. Дата обращения: 30.04.2023.

STRENGTHENING COOPERATION IN THE FIELD OF INFORMATION TECHNOLOGY WAS IDENTIFIED AMONG THE PROMISING AREAS OF COOPERATION

СТОРОНЫ НАЦЕЛЕНЫ НА СКОРЕЙШИЙ ЗАПУСК ВОЛОКОННО-ОПТИЧЕСКОЙ ЛИНИИ СВЯЗИ ПО ДНУ КАСПИЙСКОГО МОРЯ, СТРОИТЕЛЬСТВО КОТОРОЙ ВЕДЕТСЯ В НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ

2. Бейлур, Суат, Жаналтай, Женизхан, Ханайи, Омирбек, Хитахунов, Азимжан (2022). Средний Коридор в возрождении исторического Шелкового пути Текущая ситуация - Потенциал - Текущие проблемы. Доступно по адресу: https://www.ayu.edu.tr//static/kitaplar/orta_koridor_raporu_int.pdf. Дата обращения: 02.05.2023.
3. Casp-geo.ru (2022). Казахстан, Азербайджан, Грузия и Турция договорились продолжить развитие Транскаспийского маршрута. Доступно по адресу: <http://casp-geo.ru/kazakhstan-azerbajdzhan-gruziya-i-turtsiya-dogovorilis-o-prodolzhenii-razvitiya-transkaspiskogo-marshruta/>. Дата обращения: 30.04.2023.
4. Gov.kz (2022). Экспорт Казахстана в Азербайджан увеличился в 3,4 раза. Доступно по адресу: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mti/press/news/details/395948?lang=ru#:~:text=Дата%20обращения:30.04.2023.>
5. Kapital.kz (2022). Объем грузоперевозок по Транскаспийскому маршруту увеличился в 2,5 раза. Доступно по адресу: <https://kapital.kz/economic/108737/ob-yem-perevozok-gruzov-po-transkaspiskomu-marshrutu-vyros-v-2-5-raza.html>. Дата обращения: 30.04.2023.
6. Средний коридор (2023). Ассоциированные члены среднего коридора. Доступно по адресу: <https://middlecorridor.com/en/association-members/assotsiirovannyye-chleny>. Дата обращения: 02.05.2023.
7. Mir24.tv (2023). Президенты Казахстана и Азербайджана подписали протокол о создании Высшего межгосударственного совета. Доступно по адресу: <https://mir24.tv/news/16548434/kazakhstan-i-azerbaidzhan-podpisali-shest-memorandumov-v-razlichnyh-sferah-vzaimodeistviya>. Дата обращения: 30.04.2023.
8. Newscentralasia.net (2023). Азербайджан и Казахстан - итоги встречи на высшем уровне - страны создают Высший межгосударственный совет. Доступно по адресу: <https://www.newscentralasia.net/2023/04/11/azerbaydzhan-i-kazakhstan-itogi-vstrechi-v-verkhakh-strany-sozdayut-vysshiy-mezhgosudarstvennyy-sovet/>. Дата обращения: 30.04.2023.
9. President.az (2022). Азербайджан и Казахстан подписали документы. Доступно по адресу: <https://president.az/en/articles/view/57013>. Дата обращения: 30.04.2023.
10. Турксой, Тимуцин (2023). Отгрузка казахстанской нефти через Азербайджан увеличится в 2023 году. Доступно по адресу: <https://caspiannews.com/news-detail/shipment-of-kazakh-oil-through-azerbaijan-to-increase-in-2023-2023-4-11-0/>. Дата обращения: 30.04.2023.

TÜRK SAVUNMA SANAYİSİNDEKİ GÜNCEL GELİŞMELER

ZHENGIZKHAN ZHANALTAY

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
DEPUTY DIRECTOR

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ДИРЕКТОРА

ТҮРІК ҚОРҒАНЫС ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ АҒЫМДАҒЫ ЖАҒДАЙЫ

Türk savunma sanayisinin son yıllarda yakalamış olduğu başarılar küresel çapta dikkat çekmektedir. İnsansız hava araçları (İHA) tank, uçak, füze sistemlerinin de dahil olduğu hava, kara ve deniz kuvvetlerinin kullanımına sunulan pek çok araç, silah ve teçhizatı yerli üretim oranları ve saha başarıları sıklıkla pek çok ülkenin önemli gazete ve televizyonlarında manşetlerde yer almaktadır. Bu makalede Türk savunma sanayisinin gelişim süreci ve güncel gelişmeler incelenenektir.

Türk savunma sanayisinin gelişim tarihi içerisinde 1974 yılı bir kırılma noktasıdır. Çünkü 1974'te Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin savunulması adına başlatılan Kıbrıs Barış Harekati sonrasında başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere pek çok Batılı ülke tarafından Türkiye'ye uygulanan silah ithalatı ambargoları Ankara'yı yerli savunma sanayinin geliştirilmesi konusuna daha fazla ağırlık vermeye yönlendirdi (Arslan, 2022; Çetinbeş, 2021). Bu tarihten itibaren çok sayıda zorluğa rağmen yıllar itibarıyla Türkiye'nin savunma sanayi ürünlerinde yerli üretim oranları kademeli olarak yükseltilmeye başlandı.

Milli imkanlarla savunma sanayi araç, teçhizat ve benzeri ürünlerin yapımı hamlelerinin başında 1973'te dışa bağımlılığını azaltılması hedefiyle kurulan Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı (TUSAŞ) ve 1975'te kurulan Aselsan gelmektedir. Aynı zamanda kurulduğu 1950'den itibaren Makine ve Kimya Endüstr-

Tүрік қорғаныс өнеркәсібінің соңғы жылдардағы жетістіктері әлем назарын өзіне аударып келеді. Әуе, құрлық және теңіз күштеріне қолданысқа берілген ұшқышсыз ұшу аппараты (ҰҰА), танқ, ұшақ, зымыран жүйелерімен қатар көптеген көлік, қару-жарақ және техниканың отандық өндірісінің артуы мен өз саласындағы жетістіктері көптеген елдердің ірі газеттері мен теледидарларының басты тақырыбына айналып отыр. Бұл мақалада түрік қорғаныс өнеркәсібінің даму үдерісі мен ағымдағы жағдайы қарастырылады.

1974 жыл түрік қорғаныс өнеркәсібінің даму тарихындағы бетбұрыс жылы болды. Өйткені Түрік қарулы күштерінің Солтүстік Кипр Түрік Республикасын қорғау үшін 1974 жылы бастаған Кипр бейбітшілік операциясынан кейін АҚШ бастаған көптеген Батыс елдерінің Түркияның қару-жарақ импортына эмбарго салуы Анкараның отандық қорғаныс өнеркәсібін дамытуға көбірек көңіл бөлуіне себеп болды (Арслан, 2022; Четинбеш, 2021). Осы күннен бастап, көптеген қиындықтарға қарамастан, Түркияның қорғаныс өнеркәсібінде отандық өндіріс жыл өткен сайын арта түсті.

Қорғаныс өнеркәсібіне арналған көлік, құрал-жабдық және басқа бұйымдарды өз мүмкіндігінше шығару жолындағы басты қадам ретінде 1973 жылы шетелдік тауарларға тәуелділікті азайту мақсатында Түрік авиация өнеркәсібі акционерлік қоғамы (TUSAŞ) мен 1975 жылы Аселсан құрылған

risi de savunma sanayi ürünleri ihtiyacının karşılanmasında önemli bir yere sahiptir. Sonraki yıllarda, 1982'de kurulan Havelsan gibi çok sayıda kuruluş bu süreçte savunma sektörünün tamamlayıcı parçaları olmuştur (Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, 2023). Böylece temel iletişim ve teçhizat ürünlerinin tedariki ile başlayan süreçte 1990'lı yıllarda uluslararası ortaklıklar ve programlar sayesinde uçak ve tankların modernizasyon ve bakımları gerçekleştirilmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde, 2004'te Savunma Sanayii İcra Komitesinde yurtdışından tank, helikopter ve İHA alım ihaleleri iptal edilerek Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ihtiyaçlarının milli imkanlarla karşılanması kararı alınmıştır. Böylelikle yeni projelerin oluşturulmasına ve yerli firmaların geliştirilmesine daha fazla imkan sağlanmıştır (STM, 2021; Hürriyet, 2023). Sonraki yıllarda araştırma ve geliştirme projelerine ayrılan finansal kaynakların artırılmasıyla savunma sanayi hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. Son 10 yılda yetiştirilen kadrolar, sağlanan finansal destekler ve geliştirilen teknolojiler sayesinde en son modern teknolojilere sahip savunma ve taarruz silahları, araçları ve teçhizatlarında 2022 itibarıyla %80 yerlilik oranına ulaşılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2023).

Savunma sanayi alanında elde edilen bu başarılar Türkiye'nin sadece savunma gücünü artırmakla kalmayarak uluslararası arenada Ankara'nın daha özgün dış politika yürütmesinden ülkenin ihracat gelirlerine kadar pek çok alanda olumlu gelişmelerin önünü açmaktadır. Bilindiği üzere yurtdışından ithal edilen özellikle stratejik silah ve araçların, ihrac eden ülkeler tarafından kontrol edilebilme ihtimalleri bulunmaktadır. Bu tür tedbirler, güvenlik önlemi

**SON 10 YILDA
YETİŞTİRİLEN
KADROLAR,
SAĞLANAN FİNANSAL
DESTEKLER VE
GELİŞTİRİLEN
TEKNOLOJİLER
SAYESİNDE EN SON
MODERN
TEKNOLOJİLERE
SAHİP SAVUNMA VE
TAARRUZ
SİLAHLARI, ARAÇLARI
VE TEÇHİZATLARINDA
2022 İTİBARIYLA %80
YERLİLİK ORANINA
ULAŞILMIŞTIR**

**SOŃĞY 10 ЖЫЛДА
ДАЙЫНДАЛҒАН
КАДРЛАРДЫҢ,
КӨРСЕТІЛГЕН
ҚАРЖЫЛЫҚ
ҚОЛДАУДЫҢ ЖӘНЕ
ӘЗІРЛЕНГЕН ТЕХНО-
ЛОГИЯЛАРДЫҢ
АРҚАСЫНДА
ҚОРҒАНЫС ЖӘНЕ
ШАБУЫЛДАУШЫ
ҚАРУ-ЖАРАҚТАР-
ДЫ, КӨЛІКТЕР МЕН
ТЕХНИКАНЫ СОŃҒЫ
ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛО-
ГИЯЛАРМЕН ҰЛТТЫҚ
ҚҰРАЛДАРМЕН
ШЫҒАРУ ҚАРҚЫНЫ
2022 ЖЫЛҒА ҚАРАЙ
80 ПАЙЫЗҒА ЖЕТТІ**

болатын. Сонымен бірге, 1950 жылы құрылғаннан бері Машина жасау және химия өнеркәсібі ЖШС қорғаныс өнеркәсібі өнімдерінің қажеттіліктерін қанағаттандыруда маңызды орынға ие. Кейінгі жылдары 1982 жылы құрылған Гавелсан сияқты көптеген ұйымдар бұл үдерісте қорғаныс секторының ажырамас бөлігі болды (Түрік қарулы күштерін күшейту қоры, 2023). Осылайша, негізгі байланыс және жабдықтар өнімдерін жеткізуден басталған үдерісте 1990 жылдары халықаралық серіктестіктер мен бағдарламалардың арқасында ұшақтар мен танктерді жаңарту және техникалық қызмет көрсету жүзеге асырылды. 2000 жылдарға келгенде, атап айтқанда 2004 жылында Қорғаныс өнеркәсібі атқару комитеті шетелден танк, тікұшақ және ұшқышсыз ұшақтар сатып алуды тоқтатып, Түрік қарулы күштерінің қажеттіліктерін ұлттық өнеркәсіппен қамтамасыз ету туралы шешім қабылдады. Осылайша, жаңа жобаларды құру және отандық компаниялардың дамуына көбірек мүмкіндіктер берілді (STM, 2021; Hürriyet, 2023). Одан кейінгі жылдары ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-құрастыру жобаларына бөлінген қаржы ресурстарының ұлғаюымен бірлікте қорғаныс өнеркәсібі де қарқынды даму үдерісіне енді. Соңғы 10 жылда дайындалған кадрлардың, көрсетілген қаржылық қолдаудың және әзірленген технологиялардың арқасында қорғаныс және шабуылдаушы қару-жарақтарды, көліктер мен техниканы соңғы заманауи технологиялармен өз күшімен шығару қарқыны 2022 жылға қарай 80 пайызға жетті (Түркия Республикасының президенттігі, 2023).

Қорғаныс өнеркәсібі саласындағы бұл жетістіктер Түркияның қорғаныс қуатын арттырып қана қоймай, Анкараның бұрынғы кезеңдерден

оларак иthal edilen teçhizatları satan ölkelere karşı veya onların dış politikalarına aykırı durumlarda kullanılmalarını önlemek amacıyla geliştirilmektedir. Bu sebeple ithal eden ölkelerin politikaları olağan dış durumlarda kısıtlamalara uğramaktadır. Yerli imkanlarla üretilen ürünlerde kontrolün tamamıyla üreten ölkede olması savunma sanayisini milli imkanlarla geliştirmenin önemini açıkça göstermektedir.

Türkiye'nin savunma sanayisindeki güncel gelişmeler sadece İHA veya silahlı insansız hava araçları (SİHA) ile sınırlı kalmayıp hava, kara ve deniz gibi tüm alanlara yayılmaktadır. Bunlara başlıca örnek olarak havada T129 ATAK helikopteri, Anka İHA, Hürkuş eğitim uçağı, Kızıl elma insansız savaş uçağı ve milli muharip uçağı "Kaan"; karada Altay modern ana muharebe tankı, BMC Kirpi mayına dayanıklı pusu korumalı personel taşıyıcı, TULPAR, 6x6 zırhlı personel taşıyıcısı ve Kaplan MT orta ağırlık sınıfı tank ile Siper hava savunma sistemini gösterebiliriz. Denizde ise Milgem ve Ada sınıfı korvetler, TCG Anadolu, ARES 150 HERCULES açık deniz karakol gemisi bulunmaktadır. Bu araçlar milli imkanlarla geliştirilen en son teknolojik aviyonik, iletişim, silah, elektronik optik ve elektronik harp sistemleriyle donatılmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2023). Kısacası Türk savunma sanayi Türk hava, deniz ve kara kuvvetlerinin ihtiyaç duyduğu pek çok silah, araç ve teçhizatın temininin karşılanmasında önemli kazanımlar elde etmiştir. Üstelik üretilen tüm bu ürünler çeşitli yerli savunma sanayi firmaları tarafından dünyanın pek çok ülkesine Türkiye Savunma Bakanlığı'nın onayı ile ihraç edilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı, 2023). Dünya çapında 170'den fazla ülkeye ihraç edilen savunma sanayi ürünlerine en çok rağbet gösteren ülkeler arasında Azerbaycan, Birleşik Arap Emirlikleri,

**2022'DE SAVUNMA
SANAYİ İHRACAT
RAKAMI 4.4
MİLYAR DOLARI
GEÇEREK 2021'YE
KİYASLA %36.9
ARTTI**

**2022 ЖЫЛЫ
ҚОРҒАНЫС
ӨНЕРКӘСІБІНІҢ
ЭКСПОРТЫ
2021 ЖЫЛМЕН
САЛЫСТЫРҒАНДА
36,9 ПАЙЫЗҒА ӨСІП,
4,4 МИЛЛИАРД
ДОЛЛАРДАН АСТЫ**

ерекше сыртқы саясатынан елдің халықаралық аренадағы экспорттық кірістеріне дейін көптеген салада оң өзгерістерге жол ашты. Әсіресе шетелден әкелінетін стратегиялық қарулар мен көліктерді экспорттаушы елдердің бақылауға алу мүмкіндігі бар екені белгілі. Мұндай шаралар қауіпсіздік шарасы ретінде осы қаруларды сатушы мемлекеттің сыртқы саясатына қайшы келетін жағдайларда жабдықты сататын елдерге қарсы қолдануды болдырмау үшін әзірленген. Осы себепті импорттаушы елдердің саясаты төтенше жағдайларда шектеулерге ұшырайды. Отандық мүмкіндіктермен өндірілген өнімнің өндіруші мемлекеттің толық бақылауында болуы қорғаныс өнеркәсібінде ұлттық қаруларды дамытудың маңыздылығын айқын көрсетеді.

Tүркияның қорғаныс өнеркәсібіндегі қазіргі жетістіктер тек қана ұшқышсыз ұшу аппараттары немесе қарулы ұшқышсыз ұшу аппараттарымен (ҚҰҰА) шектеліп қалмастан, әуе, құрлық және теңіз сияқты барлық салаларда айқын көріне бастады. Бұлардың негізгі мысалдары әуедегі T129 Атак тікұшағы, Анка ҰҰА, Хүркуш жаттықтырушы ұшағы, Қызыл Алма ұшқышсыз соғыс ұшағы және «Қаған» ұлттық жауынгерлік ұшағы, Алтай негізгі жауынгерлік танкісі, минаға төзімді BMC Kirpi буксирі, TULPAR, 6x6 бронетранспортері және орташа салмақтағы Каплан MT танкі мен Сипер әуе шабуылына қарсы қорғаныс жүйесін атай аламыз. Теңізде Milgem және Ada класындағы корветтер, TCG Anadolu, ARES 150 HERCULES теңіз патрульдік кемесі бар. Бұл көліктер ұлттық ресурстармен әзірленген ең жаңа технологиялық авиациялық техника, байланыс, қару-жарақ, электронды оптика және электронды соғыс жүйелерімен жабдықталған (Түркия Республикасы Сыртқы

Burkina Faso, Filipinler, İngiltere, Katar, Pakistan, Polonya, Ruanda, Senegal, Tunus ve Ukrayna yer almaktadır (Bodur, 2022; Savunma sanayist.com, 2023) Orta Asya ülkeleri arasında Kazakistan, Özbekistan ve Türkmenistan da önde gelen ithalatçılar arasında yer almaktadır (Sipri, 2023).

Türkiye'nin savunma sanayi toplam ihracat rakamlarına baktığımızda bu ilginin rakamlara olumlu yansıdığını ifade edebiliriz. 2022'de savunma sanayi ihracat rakamı 4.4 milyar doları geçerek 2021'ye kıyasla %36.9 arttı. Böylece hem 2022 için hedeflenen 4 milyar dolarlık ihracat rakamı aşılmış hem de aylık bazda (Kasım) gerçekleştirilen 500 milyon dolarlık ihracat ile aylık sınırı aşılmıştır. Toplam savunma sanayi ürünleri ihracatında firmalar arasında ilk sırayı 1.1 milyar dolar ile Bayraktar alırken İHA'lar %24.5'lik pay ile en çok ihraç edilen savunma sanayi ürünü oldu. 2021 yılı ile karşılaştırdığımızda İHA'ların ihracatındaki %93.4'lük yükseliş dikkat çeken bir başka konudur. İHA'lar dan sonra mühimmat ve füze sistemleri %176.6'lık artışla 443.7 milyon dolar ve %49.9'luk yükseliş ile de 428.2 milyon dolar değerinde ihracatla kara araçları önde gelen ürünler arasında yerini almaktadır. 2022'de yaşanan bir diğer önemli gelişme de Filipinler'e teslim edilen 4 adet ATAK helikopteri, askeri helikopter ihracatını 145.3 milyon dolara taşıdı (Savunma sanayist.com, 2023).

İsterler ministrlігі, 2023). Қысқасы, түрік қорғаныс өнеркәсібі түрік әуе, теңіз және құрлық күштеріне қажетті көптеген қару-жарақ, көлік және құрал-жабдықтарды қамтамасыз етуде айтарлықтай табыстарға қол жеткізді. Сонымен қатар, бұл өндірілген өнімдердің барлығын әртүрлі отандық қорғаныс өнеркәсібі компаниялары Түркия Қорғаныс министrlігінің рұқсатымен әлемнің көптеген елдеріне экспорттайды (Түркия Республикасы Ұлттық Қорғаныс министrlігі, 2023). Әзірбайжан, Біріккен Араб әмірліктері, Буркина-Фасо, Филиппин, Англия, Катар, Пәкістан, Польша, Руанда, Сенегал, Тунис және Украина мен бірге әлемнің 170-тен астам елі аталмыш қорғаныс өнеркәсібі өнімдері экспортталатын елдердің қатарында (Бодур, 2022; Savunma sanayist.com, 2023) Орталық Азия елдерінің ішінде Қазақстан, Өзбекстан және Түркіменстан жетекші импорттаушылар қатарында (Sipri, 2023).

Түркияның қорғаныс өнеркәсібінің жалпы экспорт көрсеткіштеріне қарасақ, бұл жетістіктердің сауда көрсеткіштеріне де оң әсер еткенін айта аламыз. 2022 жылы қорғаныс өнеркәсібінің экспорты 2021 жылмен салыстырғанда 36,9 пайызға өсіп, 4,4 миллиард доллардан асты. Осылайша, 2022 жылға арналған мақсатты экспорт көрсеткіші 4 миллиард доллардан асып түсті, ал ай сайынғы көрсеткіш қарашада жүзеге асырылған экспорт арқылы

Bu rakamların önümüzdeki yıllarda daha da artması beklenmektedir. Dolayısıyla gelecekte Türkiye'nin savunma sanayi pazarındaki yükselen yıldızının devam etmesi öngörülmektedir.

Türkiye'nin savunma sanayi firmalarının söz konusu bu başarıları onların uluslararası sıralamalarda da üst sıralarda yer almalarına olanak sağlamaktadır. Defense news tarafından her yıl düzenlenen ilk 100 savunma firması listesinde 2022 yılında Aselsan 49. sırada, TUSAŞ 67. sırada ve Roketsan 86. sırada yer alarak toplamda 3 Türk firması listeye girmiştir. Daha önceki yıllardaki performansına bakacak olursak 2019'da 5 firma listede yer alırken bu rakam 2020'de 7'ye çıkmıştır. Ancak COVID-19 salgını sonrası dönemde listeden düşen bazı Türk firmaları olmuştur. Söz konusu sıralama, firmaların beyan ettikleri rapor ve gelirlerin analiz edilmesi sonucunda oluşturulmaktadır. Bunun yanında bazı firmalar kendi istekleri doğrultusunda bu listede yer almamaktadır. Örneğin Türkiye'den Bayraktar kendi tercihi doğrultusunda ilk 100 içerisinde yer almamaktadır. Listenin başındaki firmaya gelecek olursak bir önceki yıl olduğu gibi ABD'li Lockheed Martin firması yine lider konumdadır. Öte yandan ilk 100 içerisinde 45 firma ile ABD'nin açık ara üstünlüğü de dikkat çekmektedir (Defense news, 2023).

Yakalanılan bu gelişme sürecinin arka planına baktığımızda firma sayısından, finansal desteklere kadar birçok alanda ciddi atılımların gerçekleştirilmesiyle savunma sanayisinde gelişme açık bir ekosistemin oluşturulduğu görülmektedir. Bu kalkınma sürecini rakamlarla ifade edecek olursak, yerel ve milli imkanların geliştirilmesiyle 2000'li yılların ortalarından başlayarak ağırlık verilmesiyle savunma sanayi firmalarının sayısı 56'dan 2.700'e, savunma sanayi projelerinin sayısı da 62'den 750'ye ulaşmıştır. Ar-Ge çalış-

**DEFENSE NEWS
TARAFINDAN HER
YIL DÜZENLENEN
İLK 100 SAVUNMA
FİRMASI LİSTESİNDE
2022 YILINDA
ASELSAN 49.
SIRADA, TUSAŞ
67. SIRADA VE
ROKETSAN 86.
SIRADA YER ALARAK
TOPLAMDA 3 TÜRK
FİRMASI LİSTEYE
GİRMİŞTİR**

**2022 ЖЫЛЫ
DEFENSE NEWS
ЖЫЛ САЙЫН
ҰЙЫМДАСТЫРҒАН
ЕҢ ЖАҚСЫ 100
ҚОРҒАНЫС
ФИРМАСЫ
ТІЗІМІНДЕ АСЕЛСАН
49-ШЫ, ТУШАШ 67-
ШІ ЖӘНЕ РОКЕТСАН
86-ШЫ БОЛЫП,
ТІЗІМДЕ 3 ТҮРІК
ФИРМАСЫ БОЛДЫ**

500 миллион долларлық лимиттен асып түсті. Байрактар 1,1 миллиард доллармен қорғаныс өнеркәсібі өнімдерінің жалпы экспортындағы бірінші орында болса, ұшқышсыз ұшақтар 24,5 пайыздық үлеспен ең көп экспортталған қорғаныс өнеркәсібі өнімі болды. Оны 2021 жылмен салыстыратын болсақ, ұшқышсыз ұшу аппараттары экспортының 93,4 пайызға артуы тағы бір назар аударарлық мәселе. Ұшқышсыз ұшу аппараттарынан кейін оқ-дәрілер мен зымыран жүйелерімен жердегі көліктер 176,6 пайыз өсіммен 443,7 миллион долларға және 49,9 пайыз өсіммен 428,2 миллион долларға дейін тізімде алдыңғы қатарда орын алды. 2022 жылы тағы бір маңызды оқиға Филиппинге жеткізілген 4 АТАК тікұшағы, әскери тікұшақтардың экспортын 145,3 миллион долларға жеткізді (Savunma sanayist.com, 2023). Алдағы жылдары бұл көрсеткіштер одан әрі артады деп күтілуде. Сондықтан Түркияның қорғаныс өнеркәсібі нарығында алға басу алдағы уақытта да жалғасады деп болжануда.

Түркияның қорғаныс өнеркәсібі компанияларының бұл жетістіктері олардың халықаралық рейтингтерде жоғары орын алуына мүмкіндік береді. 2022 жылы Defense news жыл сайын құрастыратын ең жақсы 100 қорғаныс фирмасы тізімінде Аселсан 49-шы, ТУШАШ 67-ші және Рокетсан 86-шы болып, тізімге 3 түрік фирмасы енді. Өткен жылдардағы көрсеткіштерге қарасақ, 2019 жылы тізімде 5 компания болса, 2020 жылы бұл көрсеткіш 7-ге жетті. Дегенмен, COVID-19 індеті басталғаннан кейінгі кезеңде тізімнен түскен кейбір түрік компаниялары болды. Аталмыш рейтинг компаниялар жариялаған есептерді және кірістерді талдау нәтижесінде қалыптасады. Сонымен қатар, кейбір компаниялар өз қалаулары бойынша бұл

malarına ayrılan kaynaklar da 49 milyon dolardan 2022'de 2.05 milyar dolara kadar artmıştır. Tüm bu artış eğilimi ihracata da olumlu yansiyarak ihracatın 248 milyon dolardan 2022'de 4.4 milyar dolara yükselmesine vesile olmuştur. Böylece savunma sanayisi projelerinin bütçeleri de yıllar itibariyle büyüyerek 5.5 milyar dolardan 2022'de 60 milyar dolara ulaşmıştır. 2023'te ihalesi devam eden projelerin dahil edilmesiyle bu rakamın 75 milyar dolara çıkması beklenmektedir (Hürriyet, 2023).

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği'nin (SASAD) yayınladığı verilere bakılacak olursa savunma ve havacılık sanayisinin 2022'deki cirosu 12.2 milyar dolara ulaşmış olup, araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) çalışmalarına ayrılan bütçe de 2 milyar doları geçmiştir (Savunma haber.com, 2022). Bu rakamları 2021 yılı ile karşılaştırdığımızda yıllık cironun %18'den fazla arttığı (10.1 milyar dolar) ve Ar-Ge harcamalarının da 1.64 milyar dolardan 2.05 milyar dolara çıkarak %20 büyüdüğü görülmektedir (Sasad, 2022). Özellikle son 5 yılda elde edilen kazanımları incelediğimizde 2017 rakamlarında yıllık cironun ikiye katlandığı (6.6 milyar dolar), ihracatın 2.5 kat arttığı (1.82 milyar dolar) ve Ar-Ge kaynaklarının %65 çoğaldığı (1.23 milyar) görülmektedir (Sasad, 2022). Bu noktada belirtilmesi gereken bir başka husus ise tüm artış oranlarının COVID-19 salgını nedeniyle 2019-2021 yılları arasında gerçekleşen durgunluğa rağmen gerçekleşmiş olmasıdır. Bu yükseliş eğiliminin önümüzdeki yıllarda hem COVID-19 salgınının küresel ekonomi üzerindeki etkisinin azalması hem de Türk savunma sanayi ürünlerinin saha başarısı ile son teknoloji, modern gereksinimlere sahip rekabetçi seçenekler olarak küresel piyasaya sunulmasıyla katlanarak artması beklenmektedir. Rakamlardan da görülebileceği üzere artan sayıdaki firma sayısı, ciro ve Ar-Ge harcamaları ihracata olumlu yönde yansımaktadır.

Küresel savunma sanayi pazarı her ne kadar diğer sektörler gibi rekabetçi ve serbest piyasaya koşullarına sahip olsa da ülkelerin askeri güvenliklerinin söz konusu olması nedeniyle en baskın bir şekilde siyasi çıkarların gölge-

tizimge enbeidi. Мысалы, Түркияда Байрактар өз қалауы бойынша 100-дікке кірмейді. Тізімнің басында тұрған компанияға келетін болсақ, алдыңғы жылдағыдай АҚШ-тағы Lockheed Martin тағы да көш бастаса, алғашқы 100-діктегі 45 компанияның АҚШ-тікі болуымен назар аударады (Defense news, 2023).

Осы даму үдерісіне қарағанда, қорғаныс өнеркәсібінде компаниялар санынан қаржылық қолдауға дейін көптеген салаларда елеулі серпілістердің жүзеге асырылуымен дамуға ашық экожүйенің құрылғаны байқалады. Бұл даму үдерісін сандармен көрсететін болсақ, 2000 жылдардың ортасынан бастап жергілікті және ұлттық мүмкіндіктерді дамытуға баса назар аударылып, қорғаныс өнеркәсібі компанияларының саны 56-дан 2700-ге, қорғаныс өнеркәсібі жобаларының саны 62-ден 750-ге өсті. ҒЗТҚЖ зерттеулеріне бөлінген қаржы да 2022 жылы 49 миллион доллардан 2,05 миллиард долларға дейін өсті. Осы өсу үрдісінің барлығы экспортқа оң әсер етіп, экспорттың 248 миллион доллардан 2022 жылғы 4,4 миллиард долларға дейін өсуіне себеп болды. Осылайша, қорғаныс өнеркәсібі жобаларының бюджеттері жылдар ішінде 5,5 миллиард доллардан 2022 жылы 60 миллиард долларға дейін артты. 2023 жылы тендерлері жалғасып жатқан жобаларды қосқанда бұл көрсеткіш 75 миллиард долларға дейін өседі деп күтілуде (Hürriyet, 2023).

Қорғаныс және авиация өнеркәсібі өндірушілері қауымдастығы (SASAD) жариялаған мәліметтерге қарасақ, қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібінің 2022 жылғы тауар айналымы 12,2 миллиард долларға жетті, ал ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-құрастыру жұмыстарға бөлінген бюджет 2 миллиард доллардан асты. (Savunmahaber.com, 2022). Бұл сандарды 2021 жылмен салыстырсақ, жылдық айналым 18 пайыздан астамға (10,1 миллиард доллар) және ҒЗТҚЖ шығындары 20 пайызға 1,64 миллиард доллардан 2,05 миллиард долларға дейін өскені байқалады (Sasad, 2022). Соңғы 5 жылда қол жеткізілген табыстарды зерттегенде, 2017 сандарында жылдық айналым екі есе (6,6 миллиард доллар), экспорт 2,5 есе (1,82

sinde kalan endüstrilerden birisidir. Bu nedenle özellikle de silah ticaretinde ihracatçı ile ithalatçı ülkeler arasındaki ilişkileri küresel, bölgesel ve ihracatçı ülkelerin siyasi çıkarları bağlamlarının dışında düşünemeyiz. Zaten halihazırda dünyada silah ihracatı yapan sayılı ülke var iken geri kalan ülkeler ithalatçı konumda olup ihracatçı ülkelerin dış politika stratejilerine bağımlı hareket etmektedirler. Bu nedenle savunma sanayi ürünlerinin ithalatı konusunda çıkarılan zorluklar karşı tarafa uygulanan kısıtlama ve ambargolarda sıklıkla başvurulан yöntemler arasında yer almaktadır.

Bu perspektiften Türk savunma sanayisinin gelişim sürecini ele aldığımızda çeşitli sorunlar ve zorlukların da bulunduğuна değinmek gerekir. Ankara yürütmekte olduğu bağımsız dış politikalarını yankıları olarak bir takım kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde düzenlediği Barış Pınarı operasyonları, Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerinin alımı ve II. Karabağ Savaşı sırasında Ankara'nın Bakü'ye desteği sonrasında Batılı ülkeler Türkiye'ye karşı çeşitli silah ihracatı ve ithalatında ambargolar uygulamaya başlamıştır (Koyuncu, 2019; Sputnik, 2023). Bu ülkelerin arasında ABD, Almanya, İngiltere, İtalya, İsveç, Finlandiya, Fransa, Hollanda, Kanada ve Norveç gibi pek çok Batılı ülke gösterilebilir. Bu ülkelerin arasında dikkat çeken örnekleri ele aldığımızda en ağır yaptırımların ABD tarafından uygulandığı görülmektedir. Bilindiği üzere ABD Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerini alma kararı sonrasında ABD'nin Düşmanlarına Yaptırımlarla Karşı Koyma Yasası gereğince Türkiye'ye yaptırımlar uygulamaya başladı (Sputnik, 2023). Bu kısıtlamalar Savunma Sanayii Başkanlığı yetkililerine uygulanan yaptırımlar, ABD'den ihracat lisanslarının alınmasında çıkarılan zorluklar

**2021 YILI İLE
KARŞILAŞTIRDIĞIMIZDA
İHA'LARIN
İHRACATINDAKİ
%93.4'LÜK YÜKSELİŞ
DİKKAT ÇEKEN BİR
BAŞKA KONUDUR**

**ОНЫ 2021 ЖЫЛМЕН
САЛЫСТЫРАТЫН
БОЛСАҚ,
ҰШҚЫШСЫЗ ҰШУ
АППАРАТТАРЫ
ЭКСПОРТЫНЫҢ 93,4
ПАЙЫЗҒА АРТУЫ
ТАҒЫ БІР НАЗАР
АУДАРАРЛЫҚ
МӘСЕЛЕ**

миллиард доллар) және ҒЗТҚЖ ресурстары 65 пайызға (1,23 миллиард) өскені байқалады (Sasad, 2022). Осы жерде айта кететін тағы бір мәселе, барлық өсу қарқыны COVID-19 эпидемиясына байланысты 2019-2021 жылдар аралығындағы құлдырауға қарамастан жүзеге асырылды. Бұл өсу үрдісі алдағы жылдарда COVID-19 індетінің жаһандық экономикаға әсерінің төмендеуімен Түрік қорғаныс өнеркәсібі өнімдерінің майдандағы жетістігімен бірге заманауи талаптарға сай бәсекеге қабілетті жаһандық нарыққа соңғы технологияның енгізілуімен экспоненциалды түрде артады деп күтілуде. Сандардан көрініп тұрғандай, компаниялар санының артуы, тауар айналымы мен ҒЗТҚЖ қаржыландыру мен экспортқа оң әсер етеді.

Дүниежүзілік қорғаныс өнеркәсібі нарығы басқа секторлар сияқты бәсекеге қабілетті және еркін нарық жағдайларына ие болғанымен, ол елдердің әскери қауіпсіздігіне байланысты көбінесе саяси мүдделердің көлеңкесінде қалатын салалардың бірі. Осы себепті біз экспорттаушы және импорттаушы елдер арасындағы қарым-қатынастарды, әсіресе қару-жарақ саудасында экспорттаушы елдердің жаһандық, аймақтық және саяси мүдделері контекстінен тыс қарастыра алмаймыз. Әлемде қару-жарақ экспорттайтын елдер санаулы болса, қалғандары импорттаушы болып, экспорттаушы елдердің сыртқы саяси стратегияларына тәуелді әрекет етеді. Осы себепті қорғаныс өнеркәсібі өнімдерін импорттаудағы қиындықтар қарсы тарапқа қолданылатын шектеулер мен эмбарголдарда жиі қолданылатын әдістердің бірі.

Түрік қорғаныс өнеркәсібінің даму үдерісін осы тұрғыдан қарастырғанда, түрлі мәселелер мен қиындықтардың бар екенін атап өткен жөн. Ол Анкараның тәуелсіз сыртқы

ve dahi ABD ile bağlantılı uluslararası finans kuruluşlarından kredi alımına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Öte yandan Türkiye, ortağı olduğu F-35 savaş uçağı projesinden çıkarılarak siparişini verdiği uçakları dahi alamama noktasına getirilmiştir. Bu konuda yürütülen görüşmelerde Türkiye ABD'ye yeni bir teklif sunarak 40 adet Lockheed Martin yapımı F-16 savaş uçağı ve mevcut uçakları için 80'e yakın modernizasyon kiti satın alma talebini iletmiştir (Ersöz, 2023). Bu konuda 19 Nisan 2023'te ABD Kongresi sadece modernizasyon kitinin satışını onaylamış olup, aynı paket içerisinde yer alan 40 adet F-16'nın satışı konusunu ertelemiştir (BBC, 2023). Her ne kadar F-35 konusu başta olmak üzere ABD ve Türkiye arasında yaşanan bu gerginliklere rağmen iki ülke arasındaki iş birliklerinin devam ettiğini belirtmek gerekir.

Bir diğer dikkat çeken gelişme Kanada ile Türkiye arasındadır. Türkiye'nin 2019'da düzenlediği Barış Pınarı operasyonları sonrasında Türkiye'ye ambargo uygulayan Kanada ikili üst düzey görüşmeler neticesinde bu kararından vazgeçmiştir (Sputnik, 2023). Lakin 2020'de II. Karabağ Savaşı sırasında Ankara'nın Bakü'ye tedarik ettiği İHA ve SİHA'lar sonrasında yeniden yaptırım kararı alması nedeniyle Kanada'lı Telemus şirketi Bayraktar TB2 SİHA'larında kullanılan WESCAM MX-15 kamera sisteminin

саясатының жаңғырығы ретінде бірқатар шектеулерге тап болады. Түркияның Сирияның солтүстігінде ұйымдастырған Бейбітшілік бұлағы операциялары, Ресейден S-400 әуе қорғаныс жүйесін сатып алу және II. Қарабах соғысы кезінде Анкараның Бакуге қолдау көрсетуінен кейін Батыс елдері Түркияға қарсы түрлі қару-жарақ экспорты мен импортына эмбарго сала бастады (Коюнчу, 2019; Sputnik, 2023). Бұл елдердің ішінде АҚШ, Германия, Англия, Италия, Швеция, Финляндия, Франция, Нидерланды, Канада және Норвегия сияқты көптеген батыс елдерін атап көрсетуге болады. Мысалы, осы елдер арасында ең қатал санкцияларды АҚШ-тың салғаны байқалады. Белгілі болғандай, Түркияның Ресейден S-400 әуе қорғаныс жүйесін сатып алу шешімінен кейін АҚШ-тың жауларына Санкция арқылы қарсы тұру туралы заңына сәйкес Түркияға санкция сала бастады (Sputnik, 2023). Бұл шектеулер қорғаныс өнеркәсібі президентінің шенеуніктеріне салынған санкциялардан, АҚШ-тан экспортқа лицензия алудағы қиындықтардан, тіпті АҚШ-пен байланысты халықаралық қаржы институттарынан несие алудан бастап кең ауқымды қамтиды. Тағы бір жағынан Түркия өзі серіктес болған F-35 жойғыш ұшағы жобасынан шығарылды. Сондай-ақ тапсырыс берген ұшақтарын ала алмайтын Жағдайға тап болды. Осы тақырыпта жүргізілген келіс-

сатысын 2020'де durdurmıştır. Bu gelişmenin ardından Aselsan'ın geliştirdiği CATS kamera sistemleri 2020'den beri SiHA'larda kullanılmaya başlamıştır. Telemus şirketi ise en büyük pazarını ve müşterisi olan TUSAŞ'ı kaybetmesinin ardından 2021'de iflas etmiştir (Sputnik, 2023; Fatih, 2020). Böylece Ottawa bu konudaki tutumu nedeniyle bir savunma sanayi firmasının kapanmasına neden olmuştur.

BMC firmasının ana üreticisi olduğu Altay modern ana muharebe tankının motoru için Almanya'nın MTU şirketi ile anlaşmaya varılmıştır. Lakin 2019'daki Barış Pınarı operasyonları nedeniyle Alman hükümeti motorların ihracatını engellemiştir. Bunun üzerine Türkiye yeni ortaklar arayışı neticesinde Ekim 2021'de Güney Kore ile motor tedarikinde anlaşmıştır. 23 Nisan 2023'de Altay tanklarının test edilmek üzere Türk Silahlı Kuvvetleri'ne teslimatına başlanmıştır (Sünnetçi, 2023; Euronews, 2023). Bu konuda belirtilmesi gereken bir konu ise Almanya, Türkiye ile birlikte Milden denizaltı yapımı sürecinde farklı bir tutum sergileyerek bu projede ortaklıklarının devam edeceğini bildirmiştir (Sputnik, 2023, Savunma sanayist.com, 2023). Bu yaklaşım tarzı da tıpkı ABD örneğinde olduğu gibi bu ülkelerin kendi çıkarlarına zarar vermeden bu tür kısıtlayıcı hamleleri gerçekleştirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Fransa ve İtalya'nın ortak konsorsiyumu EuroSam ile SAMP-T hava savunma sistemlerinin ortaklaşa üretilmesi konusunda 2017'de varılan anlaşma süreci yine Türkiye'nin Barış Pınarı operasyonu bahane gösterilerek Fransa tarafının tavrı nedeniyle askıya alındı (Milliyet, 2022). Lakin 24 Mart 2022'de NATO görüşmeleri sonrasında Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve İtalya Başbakanı Mario Draghi arasındaki görüşme sonrasında bu projenin devam ettirilmesi için çalışma grupları yeniden bir araya geldi. Kasım 2022'de bir kez daha gündeme gelen bu projeye ilgili görüşmeler ve çalışmalar devam etmektedir. Bu noktada yerli ve milli imkanlarla üretilen Siper hava savunma sisteminin imkanlarının geliştirilmesi çalışmalarında Aralık 2022'den bu yana kat edilen mesafe de SAMP-T konusunda

↑

сөздерде Түркия АҚШ-қа жаңа ұсыныс жасап, қазіргі F-16 ұшақтары үшін 80-ге жуық модернизация жиынтығын және Lockheed Martin жасаған 40 F-16 соғыс ұшағын сатып алуды сұрады (Ерсөз, 2023). Осыған байланысты, 2023 жылдың 19 сәуірінде АҚШ Конгресі тек модернизация жиынтығын сатуды мақұлдады және сол пакеттегі 40 F-16 сатуды кейінге қалдырды (BBC, 2023). Айта кету керек, АҚШ пен Түркия арасындағы бұл шиеленістерге, әсіресе F-35 мәселесіне қарамастан, екі ел арасындағы ынтымақтастық жалғасуда.

Тағы бір қызығушылық туғызатын жағдай болса, 2019 жылы Түркия ұйымдастырған Бейбітшілік бұлағы операцияларынан кейін Түркияға эмбарго салған Канада екіжақты жоғары деңгейдегі келіссөздер нәтижесінде бұл шешімнен бас тартты (Sputnik, 2023). Бірақ 2020 жылы II. Қарабах соғысы кезінде канадалық Telemus компаниясы Анкараның Бакуге ҚҰҰА-ларды жеткізгеннен кейін санкция салу шешіміне байланысты Bayraktar TB2 ҚҰҰА-ларда қолданылатын WESCAM MX-15 камера жүйесінің сатылуын тоқтатты. Осыдан кейін Аселсан әзірлеген CATS камера жүйелері 2020 жылдан бастап ҚҰҰА-да қолданыла бастады. Телемус, керісінше, 2021 жылы өзінің ең үлкен нарығы мен тұтынушысы болған TAI компаниясынан құл үзген соң банкротқа ұшырады (Sputnik, 2023; Фатих, 2020). Осылайша, Оттаваның осы мәселедегі ұстанымы бір қорғаныс өнеркәсібі компаниясының жабылуына себеп болды.

Алтай негізгі жауынгерлік танкісін өндіретін ВМС компаниясы танкінің қозғалтқышы үшін Германияның MTU компаниясымен келісім жасаған еді. Алайда 2019 жылы Бейбітшілік бұлағы операцияларына байланысты Германия үкіметі қозғалтқыштардың экспортына тыйым салды. Осыдан кейін Түркия жаңа серіктестер іздеу нәтижесінде 2021 жылдың қазан айында Оңтүстік Кореямен қозғалтқыштарды жеткізуге келісті. 2023 жылдың 23 сәуірінде Алтай танктерін Түрік Қарулы күштерінде сынақтан өткізу басталды (Суннетчи, 2023; Euronews, 2023). Осыған байланысты айта кететін тағы бір мәселе, Германия мен Түркияның Милден сүңгуір қайықтарын салу үрдісіндегі серіктестегінде басқа көзқарас

Fransa'nın tutumunu yumuşatmasına neden olmuş ve ortaklığın devam ettirilmesi yönündeki olumlu havayı güçlendirmiştir (Savunma sanayist.com, 2023).

Geri kalan ülkelere baktığımızda bahsi geçen konular nedeniyle onlar da Türkiye'ye uygulanmakta olan silah ambargolarına ABD ve diğer Batılı ülkeleri desteklemek adına katılarak ithalat ambargoları uygulamalarını hayata geçirmişlerdir (Sputnik, 2023). Lakin sonraki yıllarda aynı İngiltere ve Finlandiya örneklerinde olduğu gibi bu yaptırımların kaldırılmaya başlandığı görülmektedir. Finlandiya Türkiye'ye 2019'dan bu yana uyguladığı silah ambargosunu 2023'ün başında kaldırdı. Bunun ana nedeni Şubat 2022'de Rusya'nın Ukrayna'yı işgali sonrasında Finlandiya'nın NATO'ya başvurusunu Türkiye'nin onaylamaması ve içerisinde silah ambargosunun kaldırılmasını da içeren bir takım koşulları yerine getirmesi talebidir. Finlandiya böylece Türkiye'nin şartlarını yerine getirerek NATO'ya kabul edilme sürecinde Ankara'nın onayını almayı başarmıştır (TRT Haber, 2023). İngiltere özelinde ise 2019'da uygulamaya alınan ambargolar Ankara'nın Londra ile görüşmeleri ve savunma sanayi sektöründeki ortak iş

танытып, жобаны жалғастыратынын мәлімдеді (Sputnik, 2023, Savunma sanayist.com, 2023). Бұл тәсіл осы елдердің АҚШ-тағы сияқты өз мүдделеріне нұқсан келтірместен осындай шектеуші қадамдар жасауға тырысатынын көрсетеді.

2017 жылы Франция мен Италияның ортақ консорциумы EuroSam-мен SAMP-T әуе қорғаныс жүйелерін ортақ өндіру туралы келісім үрдісі Франция тарапының Түркияның Бейбітшілік бұлағы операциясын тағы да сылтау ретінде пайдалануына байланысты тоқтатылды (Milliyet, 2022). Алайда 2022 жылдың 24 наурызындағы НАТО келіссөздерінен кейін Түркия президенті Режеп Тайып Ердоған мен Франция президенті Эммануэль Макрон, сонымен қатар Италия премьер-министрі Марио Драги арасындағы кездесуден кейін жұмыс топтары осы жобаны жалғастыру үшін қайтадан бас қосты. 2022 жылдың қарашасында тағы да күн тәртібіне шыққан бұл жоба бойынша талқылаулар мен зерттеулер жалғасуда. Осы кезде ұлттық ресурстармен өндірілген Сипер әуе қорғаныс жүйесін дамытуда 2022 жылдың желтоқсанынан бастап жеткен жетістіктері Францияның SAMP-T-ге қатысты ұстанымын жұмсартып, серіктестіктің жалғасуына оң көзқарасқа түрткі болды (Savunma sanayist.com, 2023).

бирліктері nedeniyle Mayıs 2022'de kaldırıldı. Bu konuda İngiltere'nin BAE Systems firmasının Türkiye'nin kritik savunma sanayi projelerinden birisi olan milli muharip uçak Kaan'a sağladığı teknik desteğini etkili olduğu ifade edilebilir. Dahası İngiltere'nin Türkiye'nin SİHA'ları ile yakından ilgileniyor olması da ayrı bir etken olarak gösterilebilir (Daily Sabah, 2022; Sputnik, 2023). Bu noktada ifade edilmesi gereken bir konu ise 2022 Aralık ayında BAE Systems'ın %49'luk hissesi Nurol Holding'e devredilmiş olup danışmanlık şirketi Nurol Kontrol ve Aviyonik Sistemleri A.Ş. ismi ve %100 Türk sermayesi ile yoluna devam etmektedir (Yıldırım, 2022).

Gelinen son durumda görüleceği üzere Türk savunma sanayisinin son yıllarda yakalamış olduğu başarılarla çok da kolay gelmediğini belirtmek gerekir. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki uygulanan ambargolar, savunma sanayisinin gelişim hızını kesmemiş aksine milli üretim kapasitesini artırarak daha da güçlenmesine vesile olmuştur. Bu durum hem gelişmekte olan jeo-stratejik hadiseler, hem

Қалған елдерге қарасақ, олар АҚШ пен басқа Батыс елдерін қолдау үшін жоғарыда аталған мәселелерге байланысты Түркияға қарсы қолданылған қару-жарақ эмбаргосына қатысу арқылы импорт эмбаргосын жүзеге асырды (Sputnik, 2023). Алайда кейінгі жылдары бұл санкциялардың Ұлыбритания мен Финляндиядағы мысалдағыдай жойыла бастағаны байқалады. Финляндия Түркияға 2019 жылдан бергі жүзеге асырып келе жатқан қару-жарақ эмбаргосын 2023 жылдың басында алып тастады. Мұның басты себебі 2022 жылдың ақпанында Ресейдің Украинаға басып кіруінен кейін Финляндияның НАТО-ға берген өтінішін Түркияның мақұлдамауы және Хельсинкидің белгілі бір шарттарды орындауын, соның ішінде де қару-жарақ эмбаргосын алып тастауды талап етуі. Финляндия осылайша Түркияның шарттарын орындай отырып, НАТО-ға қабылдану үдерісінде Анкараның мақұлдауына қол жеткізді (TRT Haber, 2023). Ұлыбританияда 2019 жылы енгізілген эмбарголар Анкараның Лондонмен жүргізген келіссөздері және қорғаныс өнеркәсібі секторындағы бірлескен ынтымақтастық

de Türkiye'nin diplomatik çabaları ve silahların saha başarısı sayesinde lehine işleyen bir sürece dönüşmektedir. Halihazırda uygulanan çoğu ambargoların kalkmakta olması, COVID-19 salgınının küresel etkisinin azalması, 2017-2022 döneminde elde edilen ihracat rakamlarındaki başarıların önümüzdeki yıllarda katlanarak daha da artmasını sağlayacaktır. Son 20 yılda gelişmekte olan savunma sanayi ekosistemi, firmaların ve Ar-Ge yatırımlarının büyümesiyle daha da güçlenerek yeni pazarlara açılmasına daha fazla imkan sunacaktır. Böylelikle Türkiye küresel savunma sanayi sektörü içinde sadece bir pazar olmaktan çıkarak bölgesel ve hatta küresel bir oyuncu durumuna erişebilme olanaklarına sahip olacaktır.

Kaynakça:

1. Arslan, Muhammet İkbāl (2022). Kıbrıs Barış Harekati'nin Üzerinden 48 Yıl Geçti. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kibris-baris-harekatinin-uzerinden-48-yil-gecti/2641199>. Erişim tarihi: 05.05.2023.
2. BBC (2023). ABD'nin F-16 Modernizasyon Kitiyle İlgili Attığı Adım Ne Anlama Geliyor? Alınan yer: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cnkw40n7d28o>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
3. Bodur, Ayşe Böcüoğlu (2022). Savunma Sanayii Başkanı Demir: Savunma Sanayisi Ürünleri İhraç Ettiğimiz Ülke Sayısı 170'i Geçti. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/savunma-sanayi-bas-kani-demir-savunma-sanayisi-urunleri-ihrac-etti-gimiz-ulke-sayisi-170i-gecti/2657758>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
4. Çetinbeş, Ömer (2021). Kıbrıs Barış Harekati Sonrası Uygulanan Amerikan Ambargosunun Türk Ekonomisi Üzerindeki Etkileri. Alınan yer: <https://acikerisim.nku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.11776/4233/676975.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Erişim tarihi: 05.05.2023.
5. Daily Sabah (2022). Türkiye İngiltere'nin Uyguladığı Savunma Sanayi İhracatındaki Ambargoyu Kaldırdığını Teyit Etti. Alınan yer: <https://www.dailysabah.com/business/defense/turkey-confirms-uk-lifted-embargo-on-defense-exports>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
6. Defense news (2023). 2022 İçin İlk 100 Firma. Alınan yer: <https://people.defensenews.com/top-100/>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
7. Ersöz, Begüm (2023). F-16 ve F-35 Ankara-Atina Dengesini Nasıl Belirleyecek? Alınan yer: www.voaturkce.com/a/f16-ve-f35-surecleri-yunanistan-ve-turkiye-arasindaki-guc-dengesini-nasil-belirleyecek/6932910.html. Erişim tarihi: 08.05.2023.
8. Euronews (2023). 'Altay': Motor Ve Transmisyonu Güney Kore ile Ortak Üretilen Yerli Tank. Alınan yer: <https://tr.euronews.com/next/2023/04/23/altay-motor-ve-transmisyonu-guney-kore-ile-ortak-uretilen-yerli-tank>. Erişim tarihi: 08.05.2023.

арқасында 2022 жылдың мамыр айында жойылды. Осыған байланысты Түркияның маңызды қорғаныс өнеркәсібі жобаларының бірі саналатын ұлттық соғыс ұшағы Қағанға Ұлыбританияның BAE Systems компаниясының техникалық қолдауының нәтижелі болғанын айтуға болады. Оның үстіне Англияның Түркия ҚҰҰА-ларына деген қызығушылығын бөлек фактор ретінде көрсетуге болады (Daily Sabah, 2022; Sputnik, 2023). Осы ретте 2022 жылдың желтоқсан айында BAE Systems акцияларының 49 пайызы Nurol Holding-ке өткенін және Nurol Kontrol ve Avionik Sistemleri A.Ş. атымен 100 пайыз түрік капиталымен жұмыстарын жалғастыруда (Йылдырым, 2022).

Соңғы жағдайдан көрініп тұрғандай түрік қорғаныс өнеркәсібінің соңғы жылдардағы табыстары оңайлықпен келмегенін атап өткен жөн. Дегенмен, эмбарголар қорғаныс өнеркәсібінің даму қарқынын бәсеңдетпей, керісінше, ұлттық өндіріс қуатын арттырып, оны нығайтқанын да айтуға болады. Бұл жағдай өзгермелі геостратегиялық оқиғаларға, Түркияның дипломатиялық күш-жігеріне және қару-жарақтардың үстемдігімен бірге он әсер беретін бір жағдайға айналды. Қазіргі уақытта қолданылған эмбарголардың көпшілігінің жойлуы, COVID-19 індетінің жаһандық әсерінің азаюы 2017-2022 жылдардағы экспорттық көрсеткіштердегі табыстың алдағы жылдарда экспоненциалды түрде өсуін қамтамасыз етеді. Соңғы 20 жылда дамып келе жатқан қорғаныс өнеркәсібі экожүйесі компаниялардың өсуі мен ҒЗТҚЖ инвестициялардың артуымен бірге күшейе түсіп, жаңа нарықтарға жол ашу үшін көбірек мүмкіндіктер ұсынбақ. Осылайша Түркия жаһандық қорғаныс өнеркәсібі секторында жай нарық болудан шығып, аймақтық, тіпті жаһандық ойыншы болу мүмкіндігіне ие болады.

Дереккөз:

1. Арслан, Мұхаммет Икбал (2022). Кипр бейбітшілік операциясына 48 жыл болды. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kibris-baris-harekatinin-uzerinden-48-yil-gecti/2641199>. Қаралған уақыты: 05.05.2023.
2. BBC (2023). АҚШ F-16 модернизация жинағымен қадам жасауы нені білдіреді? Сілтеме: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cnkw40n7d28o>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.

9. Fatih, Mehmet (2020). Bayraktar TB2 Yerli Elektro-Optik Kamera; ASELSAN CATS ile Atış Yaptı. Alınan yer: <https://www.defenceturk.net/bayraktar-tb2-yerli-elektro-optik-kamera-aselsan-cats-ile-atis-yapti>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
10. Hürriyet (2023). Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Savunma Sanayi Paylaşımı: Yerlilik Oranımız %20'den %80'e yükseldi. Alınan yer: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-savunma-sanayi-paylasimi-yerlilik-oranimiz-yuzde-20den-yuzde-80e-yukseldi-42249192>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
11. Koyuncu, Hüseyin (2019). Hangi ülkeler Türkiye'ye silah satışını durdurdu? Alınan yer: <https://tr.euronews.com/2019/10/15/hangi-ulkeler-turkiyeye-silah-satisini-durdurdu-bu-ulkeler-ne-kadar-silah-ihrac-ediyordu>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
12. Milliyet (2022). EUROSAM-SAMP-T İçin İkinci Perde Açılıyor. Alınan yer: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/eurosam-samp-t-icin-ikinci-perde-aciliyor-6791299>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
13. Savunma haber.com (2023). SASAD, Türk Savunma ve Havacılık Sektörü 2022 Raporu: 12,2 Milyar Dolar Ciro, 2 Milyar Dolar Ar-Ge Yatırımı. Alınan yer: <https://www.savunmahaber.com/sasad-turk-savunma-ve-havacilik-sektoru-2022-raporu-122-milyar-dolar-ciro-2-milyar-dolar-ar-ge-yatirimi/>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
14. Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (2023). Sasad Performans Raporları. Alınan yer: <https://www.sasad.org.tr/sasad-performans-raporu>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
15. Savunma sanayist.com (2023). MİLDEN Denizaltısının Program Takvimi Açıklandı. Alınan yer: <https://www.savunmasanayist.com/milden-denizaltisinin-program-takvimi-aciklandi/>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
16. Savunma sanayist.com (2023). Türkiye'nin SAMP/T Programında Son Durum. Alınan yer: <https://www.savunmasanayist.com/turkiyenin-samp-t-programinda-son-durum/>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
17. Savunma sanayist.com (2023). 2022 Yılı Savunma Sanayi İhracatı Belli Oldu. Alınan yer: <https://www.savunmasanayist.com/2022-yili-savunma-sanayi-ihracati-belli-oldu/>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
18. Sipri (2023). İthalat/İhracat Trend Gösterge Değerleri Tablosu. Alınan yer: <https://armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
19. Sputnik (2023). ABD'den Avrupa'ya: Türkiye'ye Hangi Ülkeler Savunma Sanayi Ambargosu Uyguluyor? Alınan yer: <https://sputniknews.com.tr/20220527/abdden-avrupaya-turkiyeye-hangi-ulkeler-savunma-sanayi-ambargosu-uyguluyor-1056734742.html>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
20. STM (2021). Türk Savunma Sanayinin Yükselişi ve Ambargolar. Alınan yer: https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1640258154_turksavunmasanayii-ninyukselisi.pdf?. Erişim tarihi: 05.05.2023.
21. Sünnetçi, İbrahim (2023). BMC Savunma Yeni ALTAY'ı Savunma Basını ile Tanıştırdı. Alınan yer: <https://www.defenceturkey.com/tr/icerik/bmc-savunma-yeni-altay-i-savunma-basini-ile-tanistirdi-5447>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
3. Бодур, Айше Бөжуоглу (2022). Қорғаныс өнеркәсібі президенті Демир: Қорғаныс өнеркәсібі өнімдерін экспорттаған елдер саны 170-тен асты. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/savunma-sanayi-baskani-demir-savunma-sanayisi-urunleri-ihrac-ettigimiz-ulke-sayisi-170i-gecti/2657758>. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
4. Daily Sabah (2022). Түркия Ұлыбританияның қорғаныс өнеркәсібі экспортына салынған эмбаргоны алып тастағанын растады. Сілтеме: <https://www.dailysabah.com/business/defense/turkey-confirms-uk-lifted-embargo-on-defense-exports>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
5. Defense news (2023). 2022 жылдың үздік 100 компаниясы. Сілтеме: <https://people.defensenews.com/top-100/>. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
6. Ерсөз, Бегум (2023). F-16 және F-35 Анкара-Афины балансын қалай анықтайды? Сілтеме: www.voaturkce.com/a/f16-ve-f35-surecleri-yunanistan-ve-turkiye-arasindaki-guc-dengesini-nasil-belirleyecek/6932910.html. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
7. Euronews (2023). Алтай отандық цистерна, қозғалтқыш және трансмиссия Оңтүстік Кореямен бірлесіп шығарылған. Сілтеме: <https://tr.euronews.com/next/2023/04/23/altay-motor-ve-transmisyonu-guney-kore-ile-ortak-uretilen-yerli-tank>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
8. Йылдырым, Гөксел (2022). Толығымен ішкі капиталға айналдырылған, алғашқы жұмысы Hürjet және MMU болады. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/tumuy-le-yerli-sermayeye-donustu-ilk-isi-hurjet-ve-mm-olacak/2772313>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
9. Hürriyet (2023). Президент Ердоғанның қорғаныс өнеркәсібін бөлісуі: Біздің елді мекендердің қатынасы 20 пайыздан 80 пайызға дейін өсті. Сілтеме: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-savunma-sanayi-paylasimi-yerlilik-oranimiz-yuzde-20den-yuzde-80e-yukseldi-42249192>. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
10. Қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібін өндірушілер қауымдастығы (2023). Sasad өнімділігі туралы есептер. Сілтеме: <https://www.sasad.org.tr/sasad-performans-raporu>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
11. Коюнжу, Хусейн (2019). Қай елдер Түркияға қару сатуды тоқтатты? Сілтеме: <https://tr.euronews.com/2019/10/15/hangi-ulkeler-turkiyeye-silah-satisini-durdurdu-bu-ulkeler-ne-kadar-silah-ihrac-ediyordu>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
12. Milliyet (2022). EUROSAM-SAMP-T үшін екінші перде ашылады. Сілтеме: <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/eurosam-samp-t-icin-ikinci-perde-aciliyor-6791299>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
13. Озкая, Сефа (2018). Ұлттық әскери индустрияның шытырман оқиғасы: отандық қару. Сілтеме: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/milli-askeri-sanayinin-seruveni-yerli-silahlar/1101751>. Қаралған уақыты: 05.05.2023.
14. Savunma haber.com (2023). Sasad, Түптік қорғаныс және авиация секторы 2022 есеп: 12,2 мил-

22. TRT Haber (2023). Finlandiya, Türkiye'ye Uyguladığı Silah Ambargosunu Kaldırdı. Alınan yer: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/finlandiya-turkiyeye-uyguladigi-silah-ambargosunu-kaldirdi-740990.html>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
 23. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2023). Savunma Sanayinde %80'leri Bulan Dışa Bağımlılığı Yüzde 20'ler Seviyesine Düşürdük. Alınan yer: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/145839/-savunma-sanayiinde-yuzde-80-leri-bulan-disa-bagimli-gi-yuzde-20-ler-seviyesine-dusurduk->. Erişim tarihi: 06.05.2023.
 24. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2023). Türk Savunma Sanayi Ürünleri. Alınan yer: <https://www.mfa.gov.tr/ssb-tanitim.tr.mfa>. Erişim tarihi: 07.05.2023.
 25. Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı (2023). Savunma Sanayii Güvenliği İthalat/İhracat İzni ve Son Kullanıcı Belgesi İşlemleri. Alınan yer: <https://www.msb.gov.tr/TeknikHizmetler/icerik/savunma-sanayii-guvenligi-ithalat-ihracat-izni-ve-son-kullanici-belgesi-islemleri>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
 26. Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (2023). Bağlı Ortaklarımız. Alınan yer: <https://www.tskgv.org.tr/>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
 27. Özkaya, Sefa (2018). Milli Askeri Sanayinin Serüveni: Yerli Silahlar. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/milli-askeri-sanayinin-seruveni-yerli-silahlar/1101751>. Erişim tarihi: 05.05.2023.
 28. Yıldırım, Göksel (2022). Tümüyle Yerli Sermayeye Dönüştü, İlk İşi Hürjet ve MMU Olacak. Alınan yer: <https://www.aa.com.tr/tr/savunma-sanayisi/tumuyle-yerli-sermayeye-donustu-ilk-isi-hurjet-ve-mm-u-olacak/2772313>. Erişim tarihi: 08.05.2023.
-
- лиард доллар айналымы, 2 миллиард доллар F3ТҚЖ инвестициясы. Сілтеме: <https://www.savunmahaber.com/sasad-turk-savunma-ve-havacilik-sektoru-2022-raporu-122-milyar-dolar-ciro-2-milyar-dolar-ar-ge-yatirimi/>. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
15. Savunma sanayist.com (2023). Mildен сүңгуір қайықтарының бағдарлама кестесі жарияланды. Сілтеме: <https://www.savunmasanayist.com/milden-denizaltisinin-program-takvimi-aciklandi/>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
 16. Savunma sanayist.com (2023). Түркияның SAMP/T бағдарламасындағы соңғы жағдай. Сілтеме: <https://www.savunmasanayist.com/turkiyenin-samp-t-programinda-son-durum/>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
 17. Savunma sanayist.com (2023). 2022 жылы қорғаныс өнеркәсібі экспорты жарияланды. Сілтеме: <https://www.savunmasanayist.com/2022-yili-savunma-sanayii-ihracati-belli-oldu/>. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
 18. Sipri (2023). Импорт/экспорт тренд көрсеткіші мәндерінің диаграммасы. Сілтеме: armstrade.sipri.org/armstrade/page/values.php. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
 19. Sputnik (2023). АҚШ-тан Еуропаға: Түркияға қорғаныс өнеркәсібі эмбаргосын қай елдер қолданады? Сілтеме: <https://sputniknews.com.tr/20220527/abdden-avrupaya-turkiyeye-hangi-ulkeler-savunma-sanayi-ambargosu-uyguluyor-1056734742.html>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
 20. STM (2021). Түрік қорғаныс өнеркәсібінің көтерілуі және эмбарголар. Сілтеме: https://thinktech.stm.com.tr/uploads//docs/1640258154_turksavunmasanayininuyukselisi.pdf?. Қаралған уақыты: 05.05.2023.
 21. Суннетчи, Ибрахим (2023). BMC Defence қорғаныс баспасөзіне жаңа Алтай енгізді. Сілтеме: <https://www.defenceturkey.com/tr/icerik/bmc-savunma-yeni-altay-i-savunma-basini-ile-tanistirdi-5447>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
 22. TRT Haber (2023). Финляндия Түркияға қару эмбаргосын алып тастады. Сілтеме: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/finlandiya-turkiyeye-uyguladigi-silah-ambargosunu-kaldirdi-740990.html>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
 23. Түркия Республикасының президенттігі (2023). Қорғаныс өнеркәсібінде 80 пайызды құраған сыртқы тәуелділікті 20 пайызға дейін төмендеттік. Сілтеме: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/145839/-savunma-sanayiinde-yuzde-80-leri-bulan-disa-bagimli-gi-yuzde-20-ler-seviyesine-dusurduk->. Қаралған уақыты: 06.05.2023.
 24. Түркия Республикасы Сыртқы істер министрлігі (2023). Түрік қорғаныс өнеркәсібі өнімдері. Сілтеме: <https://www.mfa.gov.tr/ssb-tanitim.tr.mfa>. Қаралған уақыты: 07.05.2023.
 25. Түркия Республикасы Ұлттық Қорғаныс министрлігі (2023). Қорғаныс өнеркәсібінің қауіпсіздігі импорт/экспорт рұқсаты және соңғы пайдаланушы сертификатымен операциялар. Сілтеме: <https://www.msb.gov.tr/TeknikHizmetler/icerik/savunma-sanayii-guvenligi-ithalat-ihracat-izni-ve-son-kullanici-belgesi-islemleri>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
 26. Түрік қарулы күштерін күшейту қоры (2023). Біздің серіктестер. Сілтеме: <https://www.tskgv.org.tr/>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
 27. Фатих, Мехмет (2020). Bayraktar TB2 отандық электрооптикалық камера; Ол Aselsan Cats-пен түсірді. Сілтеме: <https://www.defenceturk.net/bayraktar-tb2-yerli-elektro-optik-kamera-aselsan-cats-ile-atis-yapti>. Қаралған уақыты: 08.05.2023.
 28. Четинбес, Омер (2021). Кипр Бейбітшілік операциясынан кейін Америка эмбаргосының түрік экономикасына әсері. Сілтеме: <https://acikerisim.nku.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.11776/4233/676975.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Қаралған уақыты: 05.05.2023.

REMOTE MOUNTAIN AREAS: A FRAGILE HOTSPOT OF CENTRAL ASIA

KANAT MAKHANOV

EURASIAN RESEARCH INSTITUTE,
SENIOR RESEARCH FELLOW

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ,
СТАРШИЙ НАУЧНЫЙ СОТРУДНИК

УДАЛЕННЫЕ ГОРНЫЕ РАЙОНЫ: ХРУПКАЯ ГОРЯЧАЯ ТОЧКА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

The mountainous regions of Central Asia have caught much close attention from the international community over recent years. Different well-known international organizations, NGOs, and other structures have intensified their work in helping and cooperating with local authorities in resolving various issues regarding the socio-economic development in the region, environmental protection, climate change, etc. Indeed, the mountainous areas of Central Asia remain highly vulnerable to socioeconomic adversities and tend to lag behind other regions in most aspects of development. Among the five countries of the region the term “mountainous” is relevant to Tajikistan and Kyrgyzstan, where the

Горные районы Центральной Азии в последние годы привлекли к себе пристальное внимание международного сообщества. Различные известные международные общественные организации и другие структуры активизировали свою работу по оказанию помощи и взаимодействию с местными властями в решении различных вопросов, касающихся социально-экономического развития региона, охраны окружающей среды, изменения климата и т. д. Действительно, горные районы Центральной Азии остаются весьма уязвимыми перед социально-экономическими невзгодами и, как правило, отстают от других регионов по большинству аспектов разви-

Pamir and Tian Shan mountain ranges cover over 90% of the territory of these countries, making them the second and the third most mountainous countries in the world [GRID-Arendal, 2016]. Within the context of Central Asia, the term "remoteness" is more relevant to describe the lack of connection of rural settlements located in elevated mountainous areas with cities and major transport routes rather than the physical distance. Moreover, the mere fact of the region having a landlocked region makes the factor of remoteness one of the perpetual challenges hindering the development of the region.

Over the three decades since the collapse of the Soviet Union, the mountainous regions of Kyrgyzstan and Tajikistan have largely been economically marginalized. Although there are no major cities in the high altitudes of Central Asia, these areas are home to the vast majority of the rural population of Kyrgyzstan and Tajikistan. The current impoverished economic condition of the population living in these areas is a result of a complex set of reasons. The collapse of the USSR led to the abandonment of the system of government support to rural communal and collective forms of enterprises, in which the state was the sole purchaser of agricultural commodities. With the economic transition, economic growth has shifted to large cities, where newly emerging economic activities were mainly concentrated. The lack of state support, very limited access to transport networks, deterioration of infrastructure, and outmigration of the working-age population have led to a sharp decline in mountainous areas of Central Asia. Moreover, the adverse effects of the political instability (e.g. the civil war in Tajikistan of 1992-1997) and failures in implementing major transition reforms (e.g. privatization of agricultural land) were the heaviest in these areas. It is mostly lowland urban areas located along the major international

AMONG THE FIVE COUNTRIES OF THE REGION THE TERM "MOUNTAINOUS" IS RELEVANT TO TAJIKISTAN AND KYRGYZSTAN, WHERE THE PAMIR AND TIAN SHAN MOUNTAIN RANGES COVER OVER 90% OF THE TERRITORY OF THESE COUNTRIES, MAKING THEM THE SECOND AND THE THIRD MOST MOUNTAINOUS COUNTRIES IN THE WORLD

СРЕДИ ПЯТИ СТРАН РЕГИОНА ТЕРМИН «ГОРНЫЙ» АКТУАЛЕН ДЛЯ ТАДЖИКИСТАНА И КЫРГЫЗСТАНА, ГДЕ ГОРНЫЕ ХРЕБТЫ ПАМИРА И ТЯНЬ-ШАНЯ ПОКРЫВАЮТ БОЛЕЕ 90% ТЕРРИТОРИИ ЭТИХ СТРАН, ЧТО СТАВИТ ИХ НА ВТОРОЕ И ТРЕТЬЕ МЕСТО СРЕДИ САМЫХ ГОРИСТЫХ СТРАН В МИРА

тия. Среди пяти стран региона термин «горный» актуален для Таджикистана и Кыргызстана, где горные хребты Памира и Тянь-Шаня покрывают более 90% территории этих стран, что ставит их на второе и третье место среди самых гористых стран в мире [GRID-Arendal, 2016]. В контексте Центральной Азии термин «удаленность» более уместен для описания отсутствия связи сельских поселений, расположенных в возвышенных горных районах, с городами и крупными транспортными путями, чем физическая удаленность. Более того, сам факт того, что регион не имеет выхода к морю, делает фактор удаленности одним из вечных вызовов, тормозящих развитие региона.

За три десятилетия, прошедшие после распада Советского Союза, горные районы Кыргызстана и Таджикистана в значительной степени были экономически маргинализированы. Хотя в высокогорных районах Центральной Азии нет крупных городов, в этих районах проживает подавляющее большинство сельского населения Кыргызстана и Таджикистана. Нынешнее бедственное экономическое положение населения, проживающего в этих районах, является следствием сложного комплекса причин. Распад СССР привел к отказу от системы государственной поддержки сельских общинно-коллективных форм хозяйствования, при которых государство являлось единственным покупателем сельскохозяйственных товаров. С переходной экономикой экономический рост переместился в крупные города, где в основном были сосредоточены новые виды экономической деятельности. Отсутствие государственной поддержки, очень ограниченный доступ к транспортным сетям, износ инфраструктуры и отток трудоспособного населения

routes that reaped the benefits of economic growth. Over the years of independence and moderate economic growth, the region's countries have largely failed to establish decent welfare systems capable of sustaining the poorest regions. In particular, over the three decades of independence, Tajikistan's economy on average has grown only half as fast compared to the rest of the economies, making it the slowest-growing economy in the region [World Bank data, 2023]. Despite significant economic growth achieved over the last decade, poverty remains an acute problem in the region, especially in Tajikistan where 13.4% of the people live the international poverty line of \$3.65 a day measured in PPP-2017 [World Bank, 2022]. In Kyrgyzstan, every fourth resident lived in poverty in 2020, according to its own poverty standards. In rural areas of Kyrgyzstan, roughly two-thirds of the population live below the poverty line [Statistical Committee of Kyrgyzstan, 2020]. The situation gets particularly worse in mountainous villages where poverty rates tend to be considerably higher than the national average.

Land reforms remain to be one of the greatest institutional challenges for mountainous villages in Kyrgyzstan and Tajikistan. Agricultural land is critically important and in short supply in both Kyrgyzstan and Tajikistan.

привели к резкому упадку горных районов Центральной Азии. Более того, неблагоприятные последствия политической нестабильности (например, гражданской войны в Таджикистане 1992-1997 гг.) и неудач в проведении крупных переходных реформ (например, приватизация сельскохозяйственных земель) были наиболее тяжелыми в этих областях. Плоды экономического роста пожинали в основном низменные городские районы, расположенные вдоль основных международных маршрутов. За годы независимости и умеренного экономического роста странам региона в значительной степени не удалось создать достойные системы социального обеспечения, способные поддерживать беднейшие регионы. В частности, за три десятилетия независимости экономика Таджикистана в среднем росла вдвое медленнее, чем экономика остальных стран, что делает ее самой медленно растущей экономикой в регионе [данные Всемирного банка, 2023]. Несмотря на значительный экономический рост, достигнутый за последнее десятилетие, бедность остается острой проблемой в регионе, особенно в Таджикистане, где 13,4% населения живут за международной чертой бедности в 3,65 доллара в день по ППС-2017 [Всемирный банк, 2022]. В Кыргызстане каждый четвертый житель жил в бедности в 2020

Nearly half of the total land area of Kyrgyzstan and less than one-third of that of Tajikistan is suitable for agricultural use. The land is mainly used for grazing and only about 5% is used as croplands [CEPF, 2017]. The governments of Kyrgyzstan and Tajikistan embarked on land reforms shortly after gaining independence in the early 1990s. A rapid transformation of agricultural land use from communist models into market economic systems was critically important for both Kyrgyzstan and Tajikistan as their economy was more dependent on agriculture compared to the rest of the Central Asian countries. These reforms were primarily aimed at an efficient implementation of the privatization of lands to farmers and households, which was expected to boost gross production and provide food security. However, the land reforms were not quite successful, especially in their early stages due to a great variety of reasons. For instance, there was a lack of consensus regarding the degree of state involvement and land ownership types, which basically sparked debates between the supporters of the idea of large farm enterprises with solid state support vs those who liked the idea of highly independent small farmers with fully private land ownership [Kanatbekova, 2021]. Moreover, the lack of expertise and specialists, limited institutional capacities, and failure to launch effective market pricing mechanisms for agricultural output and ensure their delivery to external markets were among the main impediments to carrying out efficient land reforms in Kyrgyzstan and Tajikistan, which exacerbated poverty in rural areas and remote mountainous communities in particular.

Over the recent years, water-related issues and climate change have become the agenda-setting factors for various different types of discussions and activities related to the region in

WITH THE ECONOMIC TRANSITION, ECONOMIC GROWTH HAS SHIFTED TO LARGE CITIES, WHERE NEWLY EMERGING ECONOMIC ACTIVITIES WERE MAINLY CONCENTRATED

С ПЕРЕХОДНОЙ ЭКОНОМИКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ ПЕРЕМЕСТИЛСЯ В КРУПНЫЕ ГОРОДА, ГДЕ В ОСНОВНОМ БЫЛИ СОСРЕДОТОЧЕНЫ НОВЫЕ ВИДЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

году, согласно собственным национальным стандартам бедности. В сельской местности Кыргызстана примерно две трети населения живут за чертой бедности [Статистический комитет Кыргызстана, 2020]. Ситуация особенно ухудшается в горных деревнях, где уровень бедности, как правило, значительно выше, чем в среднем по стране.

Земельные реформы остаются одной из самых серьезных институциональных проблем для горных сел Кыргызстана и Таджикистана. Сельскохозяйственные земли имеют решающее значение, и их не хватает как в Кыргызстане, так и в Таджикистане. Почти половина общей площади земель Кыргызстана и менее одной трети территории Таджикистана пригодны для сельскохозяйственного использования. Земля в основном используется для выпаса скота и лишь около 5% используется под пашню [CEPF, 2017]. Правительства Кыргызстана и Таджикистана приступили к земельным реформам вскоре после обретения независимости в начале 1990-х годов. Быстрый переход сельскохозяйственного землепользования от коммунистических моделей к рыночным экономическим системам был критически важен как для Кыргызстана, так и для Таджикистана, поскольку их экономика в большей степени зависела от сельского хозяйства по сравнению с остальными странами Центральной Азии. Эти реформы были в первую очередь направлены на эффективное осуществление приватизации земель фермерами и домохозяйствами, что должно было увеличить валовое производство и обеспечить продовольственную безопасность. Однако земельная реформа не была достаточно успешной, особенно на ее начальных этапах, по целому ряду причин. Например, не было единого мнения о степени государственного участия и фор-

which remote mountainous areas of Central Asia play one of the key roles. First of all, in addition to the bleak socio-economic profile, the factor of climate change poses additional risks to the mountainous areas of the region. There are factors that make mountainous areas in high altitudes particularly more vulnerable to temperature changes than lowland areas. For instance, it has been found that temperatures at higher altitudes tend to increase more rapidly than at lower altitudes. Moreover, even slight changes in climate patterns in mountainous areas increase the risk of avalanches, and rockslides and threaten the freshwater supply [Mallet et al. 2021]. Many years of improper land management, increasing human pressure, and the effects of climate change are slowly causing land degradation, erosion, and loss of vegetation cover in high mountain areas. These effects are already producing negative visible economic effects. Thus for instance in 2019, the land degradation in mountainous regions of Tajikistan led to total economic losses of between \$539 million and \$950 million (or 8.1%-13.4% of the country's GDP) [Agostini and Kull, 2020].

The mountainous areas of Central Asia play an extremely important role in the ecosys-

мах соборности на землю, что, по сути, вызвало споры между сторонниками идеи крупных фермерских хозяйств с солидной государственной поддержкой и теми, кто выступал за идеи самостоятельных мелких фермеров с полностью частной собственностью на землю [Канатбекова, 2021]. Более того, отсутствие опыта и специалистов, ограниченный институциональный потенциал, а также неспособность запустить эффективные механизмы рыночного ценообразования на сельскохозяйственную продукцию и обеспечить ее поставку на внешние рынки были одними из основных препятствий для проведения эффективных земельных реформ в Кыргызстане и Таджикистане, что усугубило бедность, особенно в сельской местности и отдаленных горных районах.

В последние годы вопросы, связанные с водными ресурсами и изменением климата, стали определяющими факторами для различных дискуссий и мероприятий, связанных с регионом, в котором удаленные горные районы Центральной Азии играют одну из ключевых ролей. Прежде всего, помимо неблагоприятного социально-экономического профиля, дополнительные риски для горных районов региона пред-

tem and economic life of the entire region. The glaciers covering from 4 to 6% of the area of Kyrgyzstan and Tajikistan provide 80% of total river runoff which downstream countries (Kazakhstan, Turkmenistan, and Uzbekistan) heavily depend on. The effects of climate change are manifold but in general, they tend to decline in glaciers, perennial snow cover, and permafrost leading to water shortage in the entire region.

Unfortunately, it should be admitted that the capacity to improve the situation around remote mountainous areas has been in gradual decline over the past several years. First of all, one of the interesting facts is that the geomorphological boundaries between mountainous regions and plains coincide to a great extent with political borders between states. The average elevation of the territory of Kyrgyzstan above sea level is 2,989 meters and that of Tajikistan is 3,186 meters, while the average elevation of Kazakhstan, Turkmenistan, and Uzbekistan is below 450 meters [Worldatlas.com, 2023]. This fact creates certain incentives for Kyrgyzstan and Tajikistan to externalize many of the negative effects of their mismanagement of the mountain ecosystem in the region.

Secondly, over the course of three decades since becoming independent states Kyrgyzstan and Tajikistan have shown very limited institutional capacity to address the issue of remote mountainous areas. Despite the overall stability and relative economic advancements achieved mostly over the last decade, the benefits of economic growth have not fully converted into the development of the most vulnerable and underdeveloped mountainous regions which necessitate public support mechanisms the most. The distribution of economic resources is still highly unequal both within and between regions of the population of both Kyr-

**IT IS MOSTLY
LOWLAND URBAN
AREAS LOCATED
ALONG THE MAJOR
INTERNATIONAL
ROUTES THAT
REAPED THE
BENEFITS OF
ECONOMIC GROWTH**

**ПЛОДЫ
ЭКОНОМИЧЕСКОГО
РОСТА ПОЖИНАЛИ
В ОСНОВНОМ
НИЗМЕННЫЕ
ГОРОДСКИЕ РАЙОНЫ,
РАСПОЛОЖЕННЫЕ
ВДОЛЬ ОСНОВНЫХ
МЕЖДУНАРОДНЫХ
МАРШРУТОВ**

ставляет фактор изменения климата. Есть факторы, которые делают горные районы на больших высотах особенно более уязвимыми к изменениям температуры, чем равнинные районы. Например, было обнаружено, что температура на больших высотах имеет тенденцию повышаться быстрее, чем на более низких высотах. Более того, даже незначительные изменения климатических характеристик в горных районах повышают риск схода лавин и камнепадов и угрожают запасам пресной воды [Mallet и др. 2021]. Многолетнее ненадлежащее управление земельными ресурсами, усиливающееся человеческое давление и последствия изменения климата постепенно вызывают деградацию земель, эрозию и потерю растительного покрова в высокогорных районах. Эти последствия уже приводят к негативным видимым экономическим последствиям. Так, например, в 2019 г. деградация земель в горных районах Таджикистана привела к общим экономическим потерям в размере от 539 до 950 млн долл. США (или 8,1-13,4% ВВП страны) [Агостини и Кулл, 2020].

Горные районы Центральной Азии играют исключительно важную роль в экосистемной и хозяйственной жизни всего региона. Ледники, занимающие от 4 до 6 % площади Кыргызстана и Таджикистана, обеспечивают 80% всего речного стока, от которого сильно зависят страны низовья (Казakhstan, Туркменистан и Узбекистан). Последствия изменения климата многогранны, но в целом они имеют тенденцию к сокращению ледников, многолетнего снежного покрова и вечной мерзлоты, что приводит к нехватке воды во всем регионе.

К сожалению, следует признать, что возможности улучшения ситуации вокруг отдаленных горных районов в последние годы посте-

gyrgyzstan and Tajikistan [knoema.com, 2023]. The social protection system remains weak in both countries making the socioeconomic situation miserable in the most vulnerable regions, including remote mountainous villages. Thirdly, the overall situation is aggravated by the worsening relations between Kyrgyzstan and Tajikistan, which makes nearly impossible the engagement of both countries in any type of cooperation scheme.

References:

1. Agostini, Paola and Daniel Kull (2020). "Protecting Central Asia's mountains and landscapes to transform people's lives and livelihoods". Eurasian Perspectives. World Bank Blogs.
2. Critical Ecosystem Partnership Fund (2017). Mountains of Central Asia biodiversity hotspot. Extended technical summary. Retrieved from <https://www.cepf.net/sites/default/files/mountains-central-asia-ecosystem-profile-summary-english.pdf>. Accessed on 05.05.2023.
3. GRID-Arendal (2016). Percentage of mountain area per country. Retrieved from <https://www.grida.no/resources/5032>. Accessed on 07.05.2023.
4. Kanatbekova, Asylgul (2021). "The impact of land reform in Kyrgyzstan on poverty reduction". Central Asian Bureau for Analytical Reporting. Retrieved from <https://cabar.asia/en/the-impact-of-land-reform-in-kyrgyzstan-on-poverty-reduction>. Accessed on 02.05.2023.

пенно снижаются. Прежде всего, одним из интересных фактов является то, что геоморфологические границы между горными районами и равнинами во многом совпадают с политическими границами между государствами. Средняя высота территории Кыргызстана над уровнем моря составляет 2989 м, Таджикистана — 3186 м, а средняя высота Казахстана, Туркменистана и Узбекистана — ниже 450 м [Worldatlas.com, 2023]. Этот факт создает определенные стимулы для Кыргызстана и Таджикистана для игнорирования многих негативных последствий их неправильного управления горной экосистемой в регионе.

Во-вторых, в течение трех десятилетий после обретения независимости Кыргызстан и Таджикистан продемонстрировали очень ограниченный институциональный потенциал для решения проблемы отдаленных горных районов. Несмотря на общую стабильность и относительные экономические успехи, достигнутые в основном за последнее десятилетие, выгоды экономического роста не полностью отразились на развитии наиболее уязвимых и слаборазвитых горных регионов, кото-

5. Knoema.com (2023). World data atlas, Kyrgyzstan. Retrieved from <https://knoema.com/atlas/Kyrgyzstan>. Accessed on 05.05.2023.
6. Knoema.com (2023). World data atlas, Tajikistan. Retrieved from <https://knoema.com/atlas/Tajikistan>. Accessed on 05.05.2023.
7. Mallet, Robert T., Martin Burtscher and Annalisa Cogo (2021). "Climate change in mountainous areas and related health effects". *Frontiers*. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/355206857_Editorial_Climate_Change_in_Mountainous_Areas_and_Related_Health_Effects/link/616850e38ad119749b1b11a6/download. Accessed on 05.05.2023.
8. National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic (2020). Poverty rates. Retrieved from <http://www.stat.kg/en/gendernaya-statistika/uroven-zhizni/uroven-bednosti/>. Accessed on 02.05.2023.
9. Robinson, Sarah and Tanya, Guenther (2007). "Rural livelihoods in three mountainous regions of Tajikistan". *Post Communist Economies* 19 (3): pp. 359-378.
10. World Bank (2022). The World Bank in Tajikistan. Overview. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/overview>. Accessed on 05.05.2023.
11. World Bank data (2023). GDP growth (annual %). Retrieved from <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>. Accessed on 05.05.2023.

рые в наибольшей степени нуждаются в механизмах государственной поддержки. Распределение экономических ресурсов по-прежнему крайне неравномерно как внутри, так и между регионами Кыргызстана, так и Таджикистана [knoema.com, 2023]. Система социальной защиты остается слабой в обеих странах, что делает социально-экономическую ситуацию в наиболее уязвимых регионах, в том числе в отдаленных горных деревнях, неблагоприятной. В-третьих, общую ситуацию усугубляет ухудшение отношений между Кыргызстаном и Таджикистаном, что делает практически невозможным вовлечение обеих стран в какие-либо схемы сотрудничества.

LAND REFORMS REMAIN TO BE ONE OF THE GREATEST INSTITUTIONAL CHALLENGES FOR MOUNTAINOUS VILLAGES IN KYRGYZSTAN AND TAJIKISTAN

ЗЕМЕЛЬНЫЕ РЕФОРМЫ ОСТАЮТСЯ ОДНОЙ ИЗ САМЫХ СЕРЬЕЗНЫХ ИНСТИТУЦИОНАЛЬ- НЫХ ПРОБЛЕМ ДЛЯ ГОРНЫХ СЕЛ КЫРГЫЗСТАНА И ТАДЖИКИСТАНА

Источники:

1. Агостини, Паола және Дэниел Кулл (2020). Защита гор и ландшафтов Центральной Азии для преобразования жизни и средств к существованию людей. *Eurasian Perspectives*. World Bank Blogs.
2. Всемирный банк (2022). Всемирный банк в Таджикистане. Обзор. Доступно по адресу: <https://www.worldbank.org/en/country/tajikistan/overview>. Дата обращения: 05.05.2023.
3. Всемирный банк (2023). Рост ВВП (годовой %). Доступно по адресу: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>. Дата обращения: 05.05.2023.
4. Critical Ecosystem Partnership Fund (2017). Очаг биоразнообразия гор Центральной Азии. Расширенное техническое резюме. Доступно по адресу: <https://www.cepf.net/sites/default/files/mountains-central-asia-ecosystem-profile-summary-english.pdf>. Дата обращения: 05.05.2023.
5. GRID-Arendal (2016). Процент горной территории на страну. Доступно по адресу: <https://www.grida.no/resources/5032>. Дата обращения: 07.05.2023.
6. Канатбекова, Асылгуль (2021). Влияние земельной реформы в Кыргызстане на сокращение бедности. *Central Asian Bureau for Analytical Reporting*. Доступно по адресу: <https://cabar.asia/en/the-impact-of-land-reform-in-kyrgyzstan-on-poverty-reduction>. Дата обращения: 02.05.2023.
7. Knoema.com (2023). Атлас данных мира, Кыргызстан. Доступно по адресу: <https://knoema.com/atlas/Kyrgyzstan>. Дата обращения: 05.05.2023.
8. Knoema.com (2023). Атлас мировых данных, Таджикистан. Доступно по адресу: <https://knoema.com/atlas/Tajikistan>. Дата обращения: 05.05.2023.
9. Маллет, Роберт Т., Мартин Берштер и Аннализа Сого (2021). Изменение климата в горных районах и связанные с ним последствия для здоровья. *Frontiers*. Доступно по адресу: https://www.researchgate.net/publication/355206857_Editorial_Climate_Change_in_Mountainous_Areas_and_Related_Health_Effects/link/616850e38ad119749b1b11a6/download. Дата обращения: 05.05.2023.
10. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики (2020). Уровень бедности. Доступно по адресу: <http://www.stat.kg/en/gendernaya-statistika/uroven-zhizni/uroven-bednosti/>. Дата обращения: 02.05.2023.
11. Робинсон, Сара и Таня Гюнтер (2007). Сельские средства к существованию в трех горных районах Таджикистана. *Post Communist Economies*, 19 (3): сс. 359-378.

ÇİN VE TAYVAN: KESİŞMEYEN YOLLAR, BİRLEŞMEYEN PARÇALAR

OMIRBEK HANAYI

AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ,
UZMAN ARAŞTIRMACI

ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫ, АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕР

ҚЫТАЙ ЖӘНЕ ТАЙВАН: ТОҒЫСПАС ЖОЛДАР, БІРІКПЕС БӨЛІКТЕР

5 Nisan 2023 tarihinde Tayvan Devlet Başkanı Tsai Ing-wen'in Kaliforniya'da ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Kevin McCarthy ve partiler arası Kongre heyetiyle görüşmesi, Tayvan ile Çin arasındaki tansiyonu bir kez daha yükseltti. Söz konusu görüşmeye tepki gösteren Çin, 8-11 Nisan 2023 tarihleri arasında Tayvan Boğazı'nda bugüne kadarki en büyük hava ve deniz tatbikatını gerçekleştirdi. Tayvan Savunma Bakanlığı, söz konusu tatbikata 71 savaş uçağı ve 7 savaş gemisinin katıldığını tespit edildiğini ve tatbikat sırasında Çin'in 43 savaş uçağını Tayvan Boğazı'nın orta hattını geçtiğini açıklamıştır [Huang ve Lee, 2023]. Pekin'in söz konusu askeri tatbikatı, küresel basında Çin'in Tayvan'ı işgal edip-etmeyeceği sorusunu tekrar gündeme getirmektedir.

Aslında, Çin'in Tayvan Boğazı'nda düzenlenen büyük kapsamlı bu tatbikat ilk değildir ve muhtemelen son da olmayacaktır. Ağustos 2022'de bir önceki ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Nancy Pelosi son 25 yılda aday ziyaret eden en üst düzey ABD siyasetçisi olarak Tayvan'ı ziyaret ettiğinde de Çin benzer bir tepki gösterecek Tayvan Boğazı'nda askeri tatbikat gerçekleştirmişti [CSIS, 2022]. Her şeyden önce, Çin ve Tayvan arasındaki anlaşmazlığın 1949'dan beri süregelen bir sorun olduğu dikkate alın-

**ÇİN VE TAYVAN
ARASINDAKİ
ANLAŞMAZLIĞIN
1949'DAN BERİ
SÜREGELEN
BİR SORUN
OLDUĞU DİKKATE
ALINDIĞINDA,
PEKİN-TAİPEİ
GERGİNLİĞİNİN İNİŞLİ
ÇIKIŞLI BİR SEYİRDE
DEVAM EDECEĞİ
DE BEKLENEN BİR
DURUMDUR**

**ҚЫТАЙ МЕН ТАЙВАН
АРАСЫНДАҒЫ
КЕЛІСПЕУШІЛІКТІҢ
1949 ЖЫЛДАН
BERİ ЖАЛҒАСЫП
КЕЛЕ ЖАТҚАН
МӘСЕЛЕ ЕКЕНІН
ЕСКЕРСЕК, PEKİN
МЕН ТАЙБЭЙДЫҢ
ШИЕЛЕНІСІ БІРДЕ
ҚАТАҢ, БІРДЕ БӘСЕҢ
БОЛЫП ЖАЛҒАСА
BERETІНІН БОЛЖАУҒА
БОЛАДЫ**

2023 жылдың 5 сәуірінде Тайван президенті Цай Ин-вэннің Калифорнияда АҚШ Конгресі Өкілдер палатасының спикері Кевин Маккартимен және партияаралық конгресс делегациясымен кездесуі Тайван мен Қытай арасындағы шиеленісті тағыда ушықтырды. Осы кездесуге жауап ретінде Қытай 2023 жылдың 8-11 сәуірі аралығында Тайван бұғазында қазірге дейінгі ең үлкен әуе және теңіз жаттығуларын өткізді. Тайван Қорғаныс министрлігі аталған жаттығуға Қытайдың 71 соғыс ұшағы мен 7 әскери кемесі қатысқаны анықталғанын және жаттығу кезінде 43 соғыс ұшағы Тайван бұғазының орта сызығын кесіп өткенін хабарлады [Хуаң және Ли, 2023]. Пекиннің аталмыш әскери жаттығуы әлемдік баспасөзде Қытай Тайванға басып кіре ме, жоқ па деген сұрақты қайта туындатты.

Әсілінде, Қытайдың Тайван бұғазындағы бұл ауқымды әскери жаттығуы алғашқысы емес әрі соңғысы да болмауы мүмкін. 2022 жылдың тамызында АҚШ Конгресі Өкілдер палатасының бұрынғы спикері Нэнси Пелосидің соңғы 25 жылда АҚШ-тың ең жоғары дәрежелі саясаткері ретінде Тайванға барған сапары кезде, Қытай тағы да дәл осындай наразылық танытып, Тайван бұғазында әскери

дiгiнде, Пекин-Tайпей гeргинлiгiнiн ишiлi чыкышлы бир сейирде devam edeceгi де beklenen бир durumдур. Чiнкi anлашмaзлыгын бир ucунда yллardыр Tayvan'иn Чiн toprakларыннaн бир парчасы олдуғунu iddia eden Пекин, дiгeр бир ucунда Чiн'иn iddiasынaн reddederek 70 yлдан fazladыр Tayvan'иn baғымсыз бир iлке олдуғунu savуnan Taipei bulunмактадыр. Tayvan ile anакара Чiн арасындакы coғpафи mesafe sadece 130 kilometre olmasına рағмен, Taipei ile Пекин арасындакы cиyasi, ideolojik, sosyal ve kиltiрел mesafe чок daha uzактыр. Оrneгiн, Londra'дакы Economist Iстihbarat Birimi'nin (EIU) 2022 yлы iчiн hazırladıғы Kиresel Demokrasi Endeksi'ne gиre, 167 iлке арасында Tayvan 8.99 puanla 10'uncu sırada yer almıшкен, Чiн ise 1.94 puanla 156'ncı sıraya yerleşmiшtir. Aynı endekse gиre, Пекин yиnetimi aynı zamanda "otoriter rejim" olarak tanımlanmıштыр [EIU, 2023]. Aynı zamanda, Tayvan'да baғымсызлыk yanлыс Democratik Iлерleme Partisi'nin (DDP) lideri Tsai Ing-Wen'иn başkanlık dиneminin, Чiн'de iлкенin kurucu lider Mao Zedong ve devrimci lideri Deng Xiaoping'den sonraki en gичli lider olarak bilinen Xi Jinping'иn başkanlık dиneminе denk gelmesiyle de, Taipei ile Пекин арасында uzun zamandır sиregelen

жаттығу өткiзген болатын [CSIS, 2022]. Ең алдымен, Қытай мен Тайван арасындағы келiспеушiлiктiң 1949 жылдан берi жалғасып келе жатқан мәселе екенiн ескерсек, Пекин мен Тайбэйдың шиеленiсi бiрде қатаң, бiрде бәсең болып жалғаса беретiнiн болжауға болады. Өйткенi келiспеушiлiктiң бiр жағында жылдар бойы Тайванды Қытай территориясының бiр бөлiгi деп мәлiмдеп келген Пекин тұрса, екiншi жағында Қытайдың мәлiмдемесiн жоққа шығарып, Тайванның 70 жылдан астам уақыттан берi тәуелсiз ел екенiн алға тартып келе жатқан Тайбэй тұр. Тайван аралы мен құрлықтық Қытайдың арасындағы географиялық арақашықтық небәрi 130 шақырым болса да, Тайбэй мен Пекин арасындағы саяси, идеологиялық, әлеуметтік және мәдени арақашықтық әлдеқайда iлкен. Мысалы, Лондондағы Economist Intelligence Unit (EIU) дайындаған 2022 жылғы Жаһандық демократия индексi бойынша, 167 елдiң арасында Тайван 8,99 ұпаймен 10-шы орында болса, ал Қытай 1,94 ұпаймен 156-шы орында тұр. Тiптi аталған индексте Қытай билiгi «авторитарлық режим»

**ÇİN VE TAYVAN İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ
PEKİN YÖNETİMİ İLE TAIPEİ YÖNETİMİNİN
BUNDAN SONRAKİ ATACAĞI ADIMLARINA
BAĞLI OLDUĞU İFADE EDİLEBİLİR**

**ҚЫТАЙ-ТАЙВАН ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ
БОЛАШАҒЫ ПЕКИН МЕН ТАЙБЭЙДЫҢ КЕЛЕСІ
ҚАДАМДАРЫНА БАЙЛАНЫСТЫ ӨРБИТІН
БОЛАДЫ**

deutschlandfunk.de

anlaşmazlığını daha da belirginleştirdi de söylenebilir. Özellikle Xi liderliğindeki Pekin yönetiminin son yıllarda Hong Kong'daki hâkimiyetini güçlendirme çabaları ve protestolara yönelik sert uygulamalarının yanı sıra, Tibet ve Doğu Türkistan'daki insan haklarına aykırı baskı politikaları, özgür ve demokratik Tayvan toplumunun endişelerini artırmaktadır. Hal böyleyken, özgür ve demokratik Tayvan'ın, tek parti yönetimindeki "otoriter" Çin'in yıllardır öne sürdüğü "Bir Devlet İki Sistem" çerçevesindeki "Barışçıl Birleşme" politikasına ihtimal vermediğini tahmin etmek güç değildir.

Nitekim Tayvan'ın mevcut sosyal ve etno-kültürel durumu açısından bakıldığında da, Taipei ile Pekin'in yollarının kesişmesinin de çok mümkün olmadığı görülmektedir. Son yıllardaki Tayvan'ın ulusal kimlik gelişiminin dinamikleri de, bu tahmini doğrulamaktadır. Örneğin, Tayvan'ın Ulusal Chengchi Üniversitesi Seçim Araştırmaları Merkezi'nin, 1992-2022 yılları arasındaki Tayvan'daki kimlik oluşumun dinamikleri üzerine yaptığı saha araştırması sonuçlarına göre, söz konusu süreç içerisinde Tayvan'da genel olarak Tayvanlı kimliğini benimseyenlerin giderek arttığı ve aksine Çinli kimliğini kabul edenlerin azaldığı bilinmektedir. Örneğin, Tayvanlı kimliğini benimse-

ретінде көрсетілген [EIU, 2023]. Сонымен қатар, Тайванда тәуелсіздікті жақтайтын Демократиялық даму партияның (DDP) жетекшісі Цайдың президенттік мерзімі мен Қытайда елдің негізін қалаған Мао Цзэдун мен реформатор Дэн Сяопиннен кейінгі ең күшті көшбасшы ретінде танылған Си Цзиньпиннің билігінің тұспа-тұс келуі Тайбэй мен Пекин арасындағы ұзақ уақытқа созылған келіспеушіліктің бұрынғыдан да арта түскенін айтуға болады. Атап айтқанда, Си басшылығындағы Пекин билігінің соңғы жылдарда Гонконгтағы үстемдігін нығайтуға талпынуы мен наразылықтарды күшпен басуы, сондай-ақ, Тибет пен Шыңжаңдағы адам құқықтарына қарсы қуғын-сүргін саясаты еркін де демократиялы Тайван қоғамының алаңдаушылығын арттырған еді. Ендеше, бір партиялы «авторитарлық» Қытайдың жылдар бойы алға қойған «Бір ел екі жүйе» аясындағы «Бейбіт бірігу» саясатын еркін де демократиялы Тайванның қабылдай қоюы екіталай деуге болады.

Негізі Тайванның қазіргі әлеуметтік және этномәдени жағдайы тұрғысынан алып қарағанда, Тайбэй мен Пекиннің жолы қазірше тоғыса қоймайды. Соңғы жылдар-

yenlerin oranı 1992'de %17,6 iken, bu rakam 2022'de %60,8'e ulaşmıştır. Aksine Çinli kimliğini benimseyenlerin oranı 1992'de %25,5 olarak kaydedilmişken, 2022'de %2,7'ye inmiştir [NCCU, 2023a]. Ayrıca, söz konusu Seçim Araştırmaları Merkezi'nin bir diğer anket araştırmasına göre, Tayvan'da bağımsızlığı destekleyenlerin oranı 1994'de %8 iken, 2022'de ise %25,4'e yükselmiştir. Tam tersine Çin ile birleşmeyi destekleyenlerin oranı 1994'de %15,6 iken, 2022'de ise %6'ya gerilemiştir [NCCU, 2023b]. Üstelik söz konusu artış ve azalış dinamiklerinin özellikle son 4-5 yılda daha çok hızlandığı dikkat çekmektedir. Örneğin, Tayvan'ın bağımsızlığını isteyenlerin oranı 2018'deki %15,1'den 2022'de %28,5'e ulaşmışken, Çin ile birleşmeyi isteyenlerin oranı ise 2018'deki %12,8'den 2022'de %6'ya kadar azalmıştır [NCCU, 2023b].

Ancak bundan sonraki dönemde Çin ve Tayvan ilişkilerinin nasıl şekilleneceğini tam olarak kestirmek mümkün olmasa da tahmin etmek zor değildir. Öncelikle Çin ve Tayvan ilişkilerinin geleceğinin Pekin yönetimi ile Taipei yönetiminin bundan sonraki atacağı adımlarına bağlı olduğu ifade edilebilir. En azından önümüzdeki kısa dönem açısından değerlendirildiğinde, söylenmesi gereken önemli hususlardan birisi, Ocak 2024'de gerçekleşmesi beklenen Tayvan başkanlık seçimidir. Söz konusu seçimde en büyük rekabet iktidardaki partisi DDP'den aday olan mevcut Devlet Başkanı Yardımcısı Lai William ve Çin Milliyetçi Partisi'nden (KMT) aday olan Hou You-yi arasında gerçekleşecektir. Lai'nin kazanması durumunda, DDP'nin ve selefi Tsai'nin bağımsızlık yanlısı politikasını devam ettireceği söylenebilir. Zaten Tayvan'ın önemli basın kuruluşlarından olan SET News'in Mayıs 2023'teki ilgili anket çalışmalarına göre, Lai %29,8 oranla önde görünmektedir [SET News, 2023]. KMT aday olan Hou kazanırsa, Tayvan'ın mevcut durumunu korumaya çalışacağı tahmin edilebilir. Çünkü Hou'nın, hem "Bir Devlet İki Sistem" politikasına, hem de Tayvan'ın bağımsızlığına karşı olduğu bilinmektedir [Everington, 2023]. Her iki durumda da Çin'in savunduğu "Bir Devlet İki Sistem" çerçevesindeki "Barışçıl Birleşme" politikasının gündeme güçlü bir şekilde gelmesi ihtimal dışı görünmektedir.

Peki, Çin, istediği "Barışçıl Birleşme" olmayın-

daғы Тайванның ұлттық бірегейлігінің даму динамикасы да бұл болжамды растайды. Мысалы, 1992-2022 жылдар аралығында Тайвандағы ұлттық бірегейліктің қалыптасу динамикасы туралы Тайванның Ченчи ұлттық университеті Сайлауды зерттеу орталығының сауалнамалық зерттеулеріне сәйкес, аталған үдерісте Тайванда жалпы тайвандық бірегейлікті қабылдайтындардың саны бірте-бірте көбейіп, керісінше, қытайлық бірегейлікті қабылдайтындардың саны азайған. Мысалы, 1992 жылы тайвандық бірегейлікті қабылдағандардың үлесі 17,6 пайыз болса, бұл көрсеткіш 2022 жылы 60,8 пайызға жеткен. Керісінше, қытайлық бірегейлікті қабылдағандардың үлесі 1992 жылғы 25,5 пайыздан 2022 жылы 2,7 пайызға дейін төмендеген [NCCU, 2023a]. Сонымен қатар, Сайлауды зерттеу орталығының тағы бір сауалнамасына сәйкес, Тайванда тәуелсіздікті қолдайтындардың көрсеткіші 1994 жылғы 8 пайыздан 2022 жылы 25,4 пайызға дейін өскен. Керісінше, Қытаймен бірігуді жақтаушылардың үлесі 1994 жылғы 15,6 пайыздан 2022 жылы 6 пайызға дейін төмендеген [NCCU, 2023b]. Оның үстіне, аталмыш арту мен азаю үрдісінің, әсіресе соңғы 4-5 жылда жеделдей түскені көңіл аударарлық. Мысалы, Тайванның тәуелсіздігін қалайтындардың үлесі 2018 жылғы 15,1 пайыздан 2022 жылы 28,5 пайызға дейін өссе, Қытаймен бірігуді қалайтындардың үлесі 2018 жылғы 12,8 пайыздан 2022 жылы 6 пайызға дейін төмендеген [NCCU, 2023b].

Алайда алдағы кезеңде Қытай мен Тайван арасындағы қарым-қатынастың қалай қалыптасатынын дәп басып айту қиын болса да, болжауға болады. Ең алдымен, Қытай-Тайван қарым-қатынасының болашағы Пекин мен Тайбэйдың келесі қадамдарына байланысты өрбитін болады. Кем дегенде, алдағы қысқа мерзім тұрғысынан қарастырғанда, атап өтетін маңызды жәйттің бірі – 2024 жылдың қаңтарында болатын Тайвандағы президенттік сайлау. Аталмыш сайлауда ең үлкен бәсекелестік биліктегі DDP партиясынан кандидат болған қазіргі вице-президент Лай Уильям мен Қытай Ұлтшыл партиясының (KMT) кандидаты Хоу Ю-йи арасында болмақ. Егер Лай жеңіске жетсе, DDP мен ізашары Цайдың тәуелсіздікті жақтайтын

ca, Тайван'а yönelik askeri saldırıda bulunabilir mi? Bu soruyu aşağıdaki birkaç önemli husus üzerinden değerlendirmek mümkündür. Her şeyden evvel, küçük bir ada ülkesi olmasına rağmen Tayvan, 1949'dan beri de facto bağımsızlığını devam ettiren bir ülke, dünyanın 18. büyük ekonomisi ve aynı zamanda dünyanın 23. büyük askeri gücü olmasıyla, Çin için kolay bir lokma değildir. Tayvan'ın çok gelişmiş ekonomisi ve yüksek teknolojisi göz önünde bulundurulduğunda, Pekin'in olası bir askeri saldırısına karşı Taipei'nin kendini savunmaya yeterince hazır olduğu tahmin edilebilir. Üstelik Rusya-Ukrayna savaşında tecrübe edildiği üzere SIHA gibi yüksek teknoloji silahlarına sahip olan ülkelerin belirleyici statüleri de dikkate alınması gereken bir husustur [Kul, 2023]. Öte yandan, ABD'nin Tayvan'a yönelik silah yardımı ve silah satışının giderek arttığı da göz ardı edilemez bir vakadır. Son olarak 6 Mayıs 2023 tarihinde, Washington yönetimi Tayvan'a yönelik 1 milyar dolarlık silah yardımının birinci partisi olarak 500 milyon dolar ayırdığını açıklamıştır [OCAC, 2023]. Pekin'in giderek artan tehdidi karşısında Washington ile askeri iş birliğini artırmaya önem veren Taipei, aynı zamanda ABD, Avustralya, Birleşik Krallık, Kanada ve Yeni Zelanda'nın oluşturduğu Beş Göz (FVEY) istihbarat ittifakıyla da iş birliğini güçlendirmektedir [VOA, 2023]. Ayrıca, Tayvan'ın zorunlu askerlik sürecini 6 aydan bir yıla kadar uzatacak olması da önemli bir

саясатын жалғастыратынын болжауға болады. Тайванның ең маңызды бұқаралық ақпарат құралдарының бірі саналатын SET News-тің 2023 жылдың мамыр айында жүргізген сауалнамасына сәйкес, Лай 29,8 пайыздық көрсеткішпен көш бастады [SET News, 2023]. Егер KMT кандидаты Хоу жеңіске жетсе, Тайван өзінің қазіргі мәртебесін сақтауға тырысады деуге болады. Өйткені Хоудың «Бір ел екі жүйе» саясатына да, Тайван тәуелсіздігіне де қарсы екені белгілі болып отыр [Эверингтон, 2023]. Екі жағдайда да Қытай жақтап отырған «Бір ел екі жүйе» аясындағы «Бейбіт бірігу» саясатының күн тәртібіне шығуы екіталай.

Ендеше, Қытай өзі қалаған «Бейбіт бірігу» болмаса, Тайванға әскери шабуыл жасай ала ма? Бұл сұрақты келесі бірнеше маңызды факторлар бойынша сараптауға болады. Ең алдымен, шағын арал болғанымен, 1949 жылдан бері іс жүзінде тәуелсіз мемлекет және әлемнің 18-ші үлкен экономикасы болумен қатар, әлемде әскери күші 23-ші орында тұрған Тайванның Қытайға оңай олжа бола қоймасы анық. Тайванның дамыған экономикасы мен жоғары технологиясын ескере отырып, Тайбэйдың Пекиннің ықтимал әскери шабуылынан өзін қорғауға жеткілікті түрде дайын екенін межелуге болады. Сонымен қатар, ұшқышсыз ұшу аппараттары сияқты жоғары технологиялық қарулардың шешуші рөл

gelişmedir [VOA, 2023].

Çin'in Tayvan'a askeri saldırıda bulunma ihtimalinin, ABD ve müttefiklerinin askeri müdahalede bulunmasına neden olacağı ve tüm Hint-Pasifik bölgesini büyük bir savaşa sürükleyeceği de beklenen bir durumdur. Çünkü Çin ile küresel rekabette bulunan ABD açısından bakıldığında, olası bir savaş durumunda Tayvan'ı desteklemesi, Hint-Pasifik bölgesinde kendi jeopolitik ve jeoekonomik konumunun ve çıkarlarının korunması anlamına gelmektedir. Neredeyse küresel GSYİH'nin %40'ını ve dünya nüfusunun %60'ını oluşturan Hint-Pasifik bölgesindeki deniz ulaşım güzergahları yıllık küresel yük taşımacılığının yaklaşık beşte birini karşılamaktadır. Dolayısıyla ABD, Hint-Pasifik bölgesinde gerek AUKUS, Quad ve diğer güvenlik ve askeri anlaşmalarla, gerekse Hint-Pasifik Ekonomik Çerçevesi (IPEF), ABD-Japonya zirvesi, ABD-Güney Kore Zirvesi ve Japonya-Avustralya 2+2 Zirvesi gibi önemli siyasi ve ekonomik iş birliği mekanizmalarıyla bölgesindeki etkisini devam ettirmeye çalışmaktadır. Ayrıca, Çin'in Tayvan'a olası askeri saldırısının büyük bir küresel ekonomik krize yol açabileceği hakkındaki tahminler de mevcuttur. ABD Ulusal İstihbarat Direktörü Avril Haines, küresel yarı iletken çip üretimini yaklaşık %60'ını üreten Tayvan'da olası bir savaş nedeniyle üretimin aksaması durumunda küresel ekonomiye yılda 600 milyar dolardan 1 trilyon dolara kadar zarar verebileceğini açıklamıştır [Reuters, 2023].

Özet olarak, mevcut siyasi, ekonomik ve askeri durumuyla Çin ile Tayvan'ın barışçıl birleşmesi de, askeri yolla birleşmesi de mümkün görünmemektedir. Yükselen Çin, her ne kadar Tayvan'ı kendi topraklarının ayrılmaz bir parçası olarak tanımlasa da, ada Tayvan ve anakara Çin birleşmeyen ve birleşemeyecek parçalardır. Tayvan'ın mevcut statüsünün devam ettirilmesi, her iki taraf için de şimdilik en

**TAYVAN'IN MEVCUT
STATÜSÜNÜN
DEVAM
ETTİRİLMESİ,
HER İKİ TARAF
İÇİN DE ŞİMDİLİK
EN İYİSİDİR
DENİLEBİLİR**

**ТАЙВАННЫҢ
ҚАЗІРГІ
МӘРТЕБЕСІН
САҚТАУ ӘЗІРГЕ ЕКІ
ТАРАП ҮШІН ДЕ ЕҢ
ҰТЫМДЫ АМАЛ
ДЕУГЕ БОЛАДЫ**

атқарған Ресей-Украина соғысының мысалы жоғары технологиялық қаруларға ие болудың маңыздылығын анық көрсетіп отыр [Кул, 2023]. Тағы бір жағынан, АҚШ-тың Тайванға қару-жарақ көмегі мен қару-жарақ сатуының артуы да назардан тыс қалдыруға болмайтын фактор. Соңғы рет 2023 жылдың 6 мамырында Вашингтон Тайванға 1 миллиард долларлық қару-жарақ көмегінің бірінші бөлігі ретінде 500 миллион доллар бөлгенін жариялады [ОСАС, 2023]. Пекиннің күшейіп келе жатқан қауіп-қатеріне қарсы Вашингтонмен әскери ынтымақтастығын арттыруға мән берген Тайбэй оның үстіне АҚШ, Австралия, Ұлыбритания, Канада және Жаңа Зеландия құрған «Бес көз» (FVEY) барлау альянсымен де ынтымақтастығын нығайта түсті [Америка дауысы, 2023]. Қала берді, Тайванның әскери міндет мерзімін 6 айдан бір жылға дейін ұзартуының да маңызды зор [Америка дауысы, 2023].

Сондай-ақ, Қытайдың Тайванға ықтимал әскери шабуылы АҚШ пен оның одақтастарының әскери араласуына себеп болатынын және бүкіл Үнді-Тынық мұхиты аймағын үлкен соғысқа итермелейтінін болжау қиын емес. Өйткені Қытаймен жаһандық бәсекелестікке түскен АҚШ тұрғысынан алып қарағанда, ықтимал соғыс жағдайында Тайванға қолдау көрсету Үнді-Тынық мұхиты аймағындағы өзінің геосаяси және геοэкономикалық орны мен мүддесін қорғау деген сөз. Жаһандық ЖІӨ-нің 40 пайызына және әлем халқының 60 пайызына ие Үнді-Тынық мұхиты аймағындағы теңіз жолдары жыл сайынғы әлемдік жүк тасымалының шамамен бестен бір бөлігін құрайды. Сондықтан, АҚШ билігі Үнді-Тынық мұхиты аймағында өзінің AUKUS, Quad және басқа да қауіпсіздік және әскери келісімдері арқылы, сондай-ақ, Үнді-Тынық мұхиты экономикалық шеңбері (IPEF), АҚШ-Жапония саммиті, АҚШ-

iyisidir denilebilir. Eğer Çin, Tayvan'a yönelik askeri saldırıda bulunursa, ABD ve Batılı müttefiklerinin yanı sıra, Hint-Pasifik'te kendisiyle egemenlik tartışmaları yaşayan birçok ülkeyle kaşı-karşıya kalacaktır. Enerji güvenliği aşırı derecede dışa bağımlı olan ve ekonomik büyümesi ihracata dayalı olan Çin'in, ABD ve müttefiklerinin olası ambargo ve ekonomik yaptırımlarına uzun süre dayanamayacağı da ifade edilebilir. Bu durumda Çin'in en azından kısa dönemde Tayvan'a yönelik askeri saldırıda bulunmayacağını tahmin etmek zor değildir.

Kaynaklar:

1. CSIS (2022). ABD Temsilciler Meclisi Başkanı Pelosi'nin Tayvan Ziyareti: Hint-Pasifik İçin Çıkarımlar. Alınan yer: <https://www.csis.org/analysis/speaker-pelosis-taiwan-visit-implications-indo-pacific>. Erişim tarihi: 10.05.2023.
2. EIU (2023). Demokrasi Endeksi 2022: Ön Cephe Demokrasisi ve Ukrayna Savaşı. Alınan yer: <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/DI-final-version-report.pdf>. Erişim tarihi: 10.05.2023.
3. Everington, Keoni (2023). Hou You-yi, Tayvan'ın bağımsızlığına da, "Bir Devlet İki Sistem'e de karşı çıkıyor. Alınan yer: <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4886140>. Erişim tarihi: 12.05.2023.
4. Huang, Novia; Lee, Hsin-Yin (2023). Cumartesi 71 Çin savaş uçağı Tayvan yakınlarından uçtu: MND. Alınan yer: <https://focustaiwan.tw/cross-strait/202304080013>. Erişim tarihi: 10.05.2023.
5. Kul, Erhan (2023). Çip Krizi ve Teknoloji Ambargosunun Ukrayna-Rusya Savaşı'na Etkisi: Rusya Nasıl Bataklığa Saplandı? Alınan yer: <https://pitgem>.

Оңтүстік Корея саммиті және Жапония-Австралия 2+2 саммиті сияқты маңызды саяси және экономикалық ынтымақтастық тетіктері арқылы аймақтағы ықпалын сақтауға тырысып келеді. Қытайдың Тайванға ықтимал әскери шабуылы үлкен жаһандық экономикалық дағдарысқа әкелуі мүмкін деген де болжамдар да бар. АҚШ Ұлттық барлау қызметінің директоры Аврил Хейнс әлемдік жартылай өткізгіш чип өндірісінің шамамен 60 пайызын өндіретін Тайванда ықтимал соғыс салдарынан өндіріс тоқтайтын болса, бұл әлемдік экономикаға жылына 600 миллиардтан 1 триллион долларға дейін зиян келтіруі мүмкін деп мәлімдеді [Reuters, 2023].

Қорыта айтқанда, қазіргі саяси, экономикалық және әскери жағдайға байланысты Қытай мен Тайванның бейбіт немесе әскери жолмен бірігуі мүмкін емес. Күшейіп келе жатқан Қытай Тайванды өз аумағының ажырамас бір бөлігі ретінде қарастырғанымен, Тайван аралы мен құрлықтық Қытай бірікпес, бірікпейтін бөліктер тәрізді. Тайванның қазіргі мәртебесін сақтау әзірге екі тарап үшін де ең ұтымды амал деуге болады. Қытай Тайванға әскери шабуыл жасаса, АҚШ пен оның батыстық одақтастарымен қатар, Үнді-Тынық мұхиты аймағында өзімен егемендік дауы бар көп-

org/2022/10/cip-krizi-ve-teknoloji-am-bargosunun-ukrayna-rusya-savasina-etkisi-rusya-nasil-batakliga-saplandi/. Erişim tarihi: 13.05.2023.

6. NCCU (2023a). Tayvanlı ve Çinli Kimliği (1992/06~2022/12). Alınan yer: <https://esc.nccu.edu.tw/PageDoc/Detail?fid=7800&id=6961>. Erişim tarihi: 11.05.2023.
7. NCCU (2023a). Tayvan bağımsızlığı ve anakara ile birleşme (1994/12~2022/12). Alınan yer: <https://esc.nccu.edu.tw/PageDoc/Detail?fid=7801&id=6963>. Erişim tarihi: 11.05.2023.
8. OCAC (2023). Tayvan olası ABD silah yardımı memnuniyetle karşıyor. Alınan yer: <https://www.ocac.gov.tw/OCAC/Eng/Pages/Detail.aspx?nodeid=329&pid=53106533>. Erişim tarihi: 14.05.2023.
9. Reuters (2023). ABD üst düzey istihbarat yetkilisi, Çin işgalinin Tayvan'da çip üretimini durdurması küresel ekonomiye "muazzam" bir darbe olacağını söyledi. Alınan yer: <https://www.reuters.com/technology/top-us-spy-says-chinese-invasion-halting-taiwan-chip-production-would-be-2023-05-04/>. Erişim tarihi: 15.05.2023.
10. SET News (2023). SET Anketleri: Mavi, Yeşil ve Beyaz Mücadelesi. Alınan yer: https://www.setn.com/news.aspx?newsid=1297452&from=line_setn_msg&utm_source=line_news. Erişim tarihi: 12.05.2023.
11. VOA (2023). Tayvan, Xi Jinping'in Tayvan'a yönelik niyetlerini anlamak amacıyla "Beş Göz İttifakı" ile istihbarat alışverişini güçlendiriyor. Alınan yer: <https://www.voachinese.com/a/taiwan-s-spy-chief-says-five-eyes-helping-to-grasp-xi-s-motives-050423/7078913.html>. Erişim tarihi: 14.05.2023.

теген елдермен бетпе-бет келетіні анық. Сондай-ақ, энергетикалық қауіпсіздігі шет елдерге өте тәуелді және экономикалық өсімі экспортқа негізделген Қытайдың АҚШ пен оның одақтастарының ықтимал эмбарголары мен экономикалық санкцияларына ұзақ уақыт төтеп бере алмайтынын да межелуге болады. Қытайдың ең болмағанда қысқа мерзімде Тайванға әскери шабуыл жасамайтынын болжау қиын емес.

Дереккөз:

1. Америка дауысы (2023). Тайван Си Цзиньпиннің Тайванға қатысты ниетін түсіну үшін «Бес көз альянсымен» барлау ақпарат алмасуын күшейтуде. Сілтеме: <https://www.voachinese.com/a/taiwan-s-spy-chief-says-five-eyes-helping-to-grasp-xi-s-motives-050423/7078913.html>.

ЧІН'ІН ЕН АЗИНДАН КІСА ДӨНЕМДЕ ТАЙВАН'А YÖNELİK АСКЕРІ САЛДИРИДА БУЛУНМАЙАКАĞИНИ ТАНМІН ЕТМЕК ЗОР ДЕĞІЛДІР

ҚЫТАЙДЫҢ ЕҢ
БОЛМАҒАНДА
ҚЫСҚА МЕРЗІМДЕ
ТАЙВАНҒА
ӘСКЕРІ ШАБУЫЛ
ЖАСАМАЙТЫНЫН
БОЛЖАУ ҚИЫН
ЕМЕС

grasp-xi-s-motives-050423/7078913.html. Қаралған уақыты: 14.05.2023.

2. EIU (2023). Демократия индексі 2022: майдандағы демократия және Украина соғысы. Сілтеме: <https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/DI-final-version-report.pdf>. Қаралған уақыты: 10.05.2023.
3. Эверингтон, Кеони (2023). Хоу Ю-Йи Тайваньның тәуелсіздігіне және «Бір ел екі жүйеге» қарсы. Сілтеме: <https://www.taiwannews.com.tw/en/news/4886140>. Қаралған уақыты: 12.05.2023.
4. Кул, Ерхан (2023). Чип дағдарысы мен технологиялық эмбаргоның Ресей-Украина соғысына әсері: Ресей батпаққа қалай кептелді? Сілтеме: <https://pitgem.org/2022/10/cip-krizi-ve-teknoloji-am-bargosunun-ukrayna-rusya-savasina-etkisi-rusya-nasil-batakliga-saplandi/>. Қаралған уақыты: 13.05.2023.
5. NCCU (2023a). Тайван және Қытай сәйкестірі (1992/06~2022/12). Сілтеме: <https://esc.nccu.edu.tw/PageDoc/Detail?fid=7800&id=6961>. Қаралған уақыты: 11.05.2023.
6. NCCU (2023a). Тайван тәуелсіздігі және материкпен бірігуі (1994/12~2022/12). Сілтеме: <https://esc.nccu.edu.tw/PageDoc/Detail?fid=7801&id=6963>. Қаралған уақыты: 11.05.2023.
7. OCAC (2023). Тайван АҚШ-тың мүмкін болатын қару-жарақ көмегін құптайды. Сілтеме: <https://www.ocac.gov.tw/OCAC/Eng/Pages/Detail.aspx?nodeid=329&pid=53106533>. Қаралған уақыты: 14.05.2023.
8. Reuters (2023). АҚШ барлау қызметінің жоғары лауазымды тұлғасы Қытайдың басып кіруі Тайвандағы чип өндірісін тоқтатса, жаһандық экономикаға «үлкен» соққы болатынын айтты. Сілтеме: <https://www.reuters.com/technology/top-us-spy-says-chinese-invasion-halting-taiwan-chip-production-would-be-2023-05-04/>. Қаралған уақыты: 15.05.2023.
9. CSIS (2022). АҚШ палатасының спикері Пелосидің Тайванға сапары: Үнді-Тынық мұхиты үшін салдары. Сілтеме: <https://www.csis.org/analysis/speaker-pelosis-taiwan-visit-implications-indo-pacific>. Қаралған уақыты: 10.05.2023.
10. SET News (2023). SET сауалнамалары: көк, жасыл және ақ сынақ. Сілтеме: https://www.setn.com/news.aspx?newsid=1297452&from=line_setn_msg&utm_source=line_news. Қаралған уақыты: 12.05.2023.
11. Хуан, Новиа, Ли, Син-Ин (2023). Сенбіде Қытайдың 71 әскери ұшағы Тайван маңында ұшты: MND. Сілтеме: <https://fo-custaiwan.tw/cross-strait/202304080013>. Қаралған уақыты: 10.05.2023.

**AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRÜ DR. SUAT BEYLUR,
ÜNİVERSİTEMİZİ TEMSİLEN
AL-FARABİ ÜNİVERSİTESİ'NDE
GERÇEKLEŞTİRİLEN "II.
ULUSLARARASI FARABİ
FORUMU"NA KATILDI.**

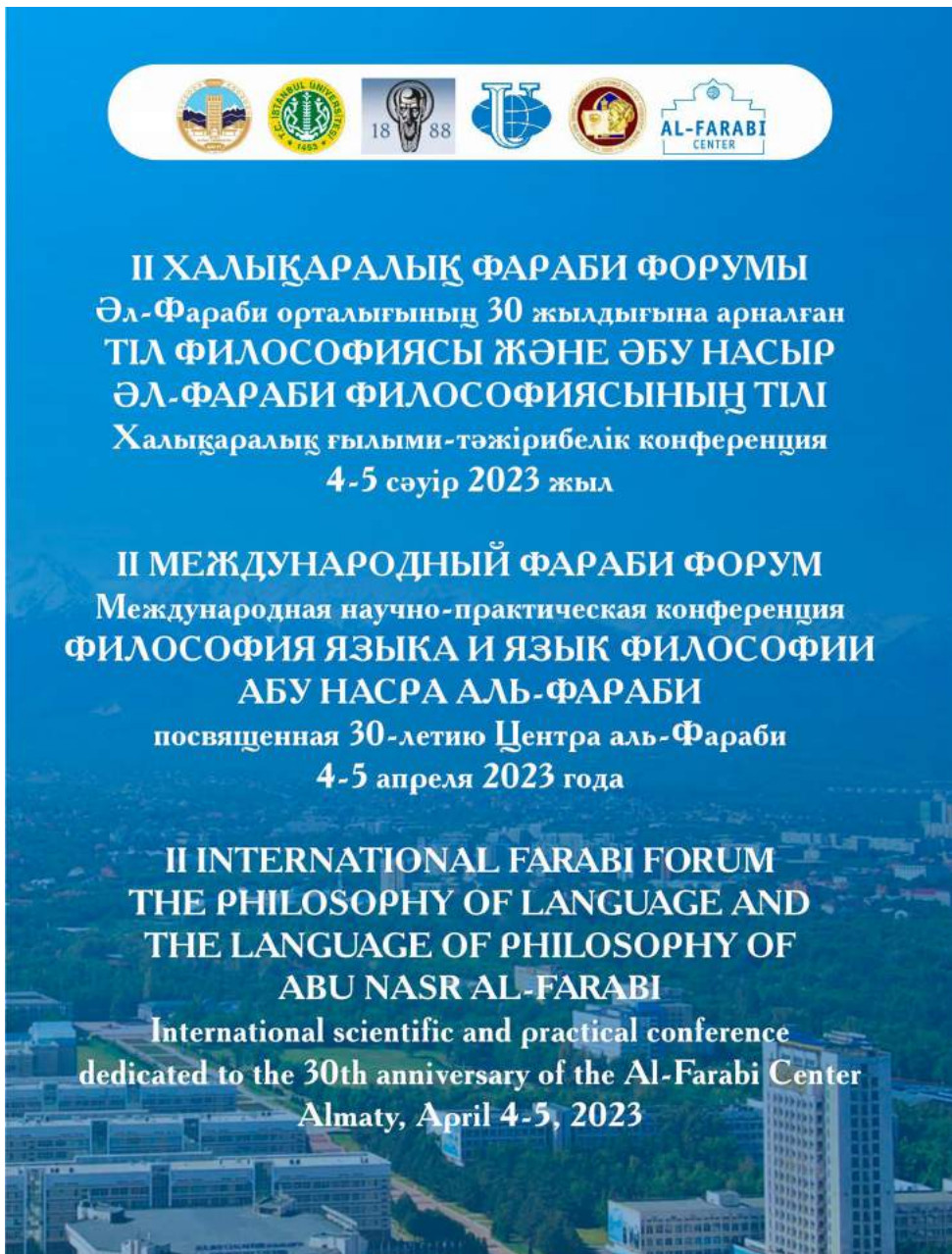
ЕУРАЗІЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ
ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ,
ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР, ҚОЖА АХМЕТ
ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
АТЫНАН ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІНДЕ
ӨТКЕН «II ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФАРАБИ
ФОРУМЫНА» ҚАТЫСТЫ.

2023 жылдың 4-5 сәуір аралығында Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ұйымдастыруымен өткен II Халықаралық Фараби форумында Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлур Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің атынан сөз сөйлеп, әл-Фараби шығармаларын, ой-толғаныстарын және шығармаларының түркі ислам философиясы үшін маңыздылығын атап өтіп, әл-Фараби мұрасының қазіргі философия саласындағы жаңалықтарына қысқаша тоқталды. Сөзінің соңында Әл-Фараби орталығының ашылғанына 30 жыл толуына орай ұйымдастырылған бұл форумның таңдаған салаларда зерттеулердің маңызы алаңына айналып, бірлескен ғылыми-зерттеу іс-шараларының кеңеюіне үлкен ықпал ететінін жеткізді. Форумды өткізуге атсалысқан барша форум қатысушыларына алғысын білдіріп, сәттілік тіледі.

Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi tarafından 4-5 Nisan 2023 tarihleri arasında düzenlenen II. Uluslararası Farabi Forumu'na Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'ni temsilen katılım sağlayarak bir konuşma yaptı. Konuşmasında genel hatlarıyla Farabi'nin eserleri ve düşüncelerinin Türk-İslam düşüncesindeki yeri ve önemine

değinerik, onun mirasının günümüze olan etkilerinden bahsetti. Konuşmasının sonunda Al-Farabi Merkezi'nin açılışının 30. yılı anısına düzenlenen Forumun ilgili alanlardaki araştırmalar için önemli bir platform haline gelerek ortak araştırma faaliyetlerinin çoğalmasına önemli katkılar sunduğunu belirterek, Forumun düzenlenmesinde emeği geçen herkese teşekkür etti.

II ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФАРАБИ ФОРУМЫ
Әл-Фараби орталығының 30 жылдығына арналған
ТІЛ ФИЛОСОФИЯСЫ ЖӘНЕ ӘБУ НАСЫР
ӘЛ-ФАРАБИ ФИЛОСОФИЯСЫНЫҢ ТІЛ
Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция
4-5 сәуір 2023 жыл

II МЕЖДУНАРОДНЫЙ ФАРАБИ ФОРУМ
Международная научно-практическая конференция
ФИЛОСОФИЯ ЯЗЫКА И ЯЗЫК ФИЛОСОФИИ
АБУ НАСРА АЛЬ-ФАРАБИ
посвященная 30-летию Центра аль-Фараби
4-5 апреля 2023 года

II INTERNATIONAL FARABI FORUM
THE PHILOSOPHY OF LANGUAGE AND
THE LANGUAGE OF PHILOSOPHY OF
ABU NASR AL-FARABI
International scientific and practical conference
dedicated to the 30th anniversary of the Al-Farabi Center
Almaty, April 4-5, 2023

6 NİSAN 2023 TARİHİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ UZMAN ARAŞTIRMACISI DR. ALBİNA MURATBEKOVA “AVRASYA’DA GEO-POLİTİK DEĞİŞİMLER: GÜNCEL GELİŞMELER VE İŞ BİRLİĞİ İMKANLARI” KONUSU SEMİNER VERDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 6 СӘУІРІНДЕ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ АҒА ҒЫЛЫМИ ҚЫЗМЕТКЕРІ, ДОКТОР АЛЬБИНА МҰРАТБЕКОВА «ЕУРАЗИЯДАҒЫ ГЕОСАЯСИ ӨЗГЕРІСТЕР: ҚАЗІРГІ ДАМУЫ ЖӘНЕ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ» ТАҚЫРЫБЫНДА СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Seminerin açılış konuşmasını yapan Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur dünyada son dönemlerde önemli jeo-politik değişimleri yaşanmakta olduğunu ve dolayısıyla güç dengelerinin yeniden şekillendiğini ifade etti. Rusya-Ukrayna Savaşının bu süreci daha da hızlandırdığını altını çizген Dr. Suat Beylur, enerji, gıda ve güvenlik gibi başlıklarda Avrasya’da yeni iş birliklerinin ve dengelerin oluştuğunu ifade etti.

Dr. Albina Muratbekova seminerinde ana hatlarıyla Ukrayna savaşı, Amerika Birleşik Devletleri ile Çin arasındaki rekabet, Batıdan Asya’ya kayan güç dengeleri ve tüm bu olayların Orta Asya’ya yansımaları hakkında kapsamlı bilgiler verdi. Küreselleşen ve ekonomik bağımlılıkların ve uluslararası hukukun güçlenmekte olduğu bir dünyada, ülkelerin birbirlerine savaş açması ve bu gerginliklerin düşürülmesinde Birleşmiş Milletlerin çabalarının yetersiz kalması sonucunda BM’nin yerinin daha da tartışılmaya başlandığını ifade etti. Ukrayna savaşı sonrasında ortaya çıkan gıda ve enerji güvenliği gibi sorunların pek çok ülkede gıda fiyatlarının artmasına ve enerji tedariki konusunda sıkıntılara yol açtı-

Семинардың кіріспе сөзінде Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлур соңғы кездері әлемде айтарлықтай геосаяси өзгерістер болғанын және көп қырлы күштер теңгерімінің дамып келе жатқанын атат өтіп, Қытай мен Ресейдің жақындасуы, азық-түлік, энергетика және қауіпсіздік салаларындағы түрлі мәселелер мен оқиғалар Еуразия географиясында түрлі өзгерістер туғызғанын тілге тиек етті.

Доктор Альбина Мұратбекова өз семинарында Украинадағы соғыс, АҚШ пен Қытай арасындағы бәсекелестік, Батыстан Азияға ойысатын күш тепе-теңдігі және осы оқиғалардың барлығының Орталық Азияға қатысты көріністері туралы түрлі ақпарат берді. Экономикалық өзара тәуелділік пен халықаралық құқық күшейіп келе жатқан жаһандану әлемінде, елдердің бір-біріне қарсы соғыс ашуы, сондай-ақ бұл шиеленістерді азайту үшін Біріккен ұлттар ұйымының (БҰҰ) күш-жігерінің жеткіліксіздігі БҰҰның құзыретін талқылауға себеп болғанын атап өтті. Украина соғысынан кейін пайда болған азық-түлік және энергетикалық қауіпсіздік мәселелері азық-түлік бағасының өсуіне және көптеген елдерде энергиямен қамтамасыз ету мәселелеріне себеп болғанын айтты. Осыған байланысты Еуропалық Одақ Ресейден импортты қысқарту және жаңартылатын энергия көздеріне инвестиция салуды жеделдету арқылы қысқа және орта мерзімді перспективада бұл мәселені шешуді көздеп отырғанын тілге тиек етті. Азық-түлік тапшылығы мәселесінде Түркияның делдал рөлінің маңыздылығына және Астық дәлізін жүзеге асырудың жаһандық деңгейде оң нәтиже бергеніне тоқталды.

Қытай экономикасының АҚШ пен Қытай арасындағы бәсекелестікке байланысты жылдар бойы өсіп келе жатқанын және оның әлемдік деңгейде жүзден астам елдің ірі сауда серіктестерінің бірі ретінде тиімділігін арттырғанын атап көрсетті. Оның үстіне Ресейді әскери жағынан қолдамайтындарын білдіре отырып, Пекиннің бұл геосаяси күрделі жағдайдан, әсіресе

ğını belirtti. Bu süreçte Avrupa Birliği'nin (AB) Rusya'dan ithalatını azaltarak bunu yenilenebilir enerjiye kaydırma yönündeki yatırımlarını hızlandırmak suretiyle kısa ve orta dönemde söz konusu sorunları çözme hedeflediğini bildirdi. Tıpkı BM gibi AB'nin Rusya-Ukrayna krizinde beklenen etkiyi gösteremediğine değinen Dr. Albina Muratbekova Türkiye'nin önemli inisiyatifler aldığını özellikle arabulucu rolü ile Tahıl Koridoru'nun hayata geçirilmesinin küresel çapta olumlu sonuçlar vermesinin önemine dikkat çekti.

Dr. Albina Muratbekova, ABD ile Çin arasındaki rekabette Çin ekonomisinin yıllar itibarıyla büyüme eğilimini devam ettirdiğini ve küresel çapta yüzden fazla ülkenin en büyük ticaret ortaklarından birisi haline geldiğini ifade etti. Dahası, Çin Rusya'yı askeri olarak desteklemediklerini ifade ederken oluşan yeni jeo-politik ortamdan Pekin'in başta enerji olmak üzere olmak üzere avantajlı konumunu daha da güçlendirmeye çalıştığını dile getirdi. Bu noktada Hindistan'ın da benzer kazanımlar peşinde olduğunu, Japonya'nın ise Batı ile müttefikliğini devam ettirerek daha iddialı bir dış politika izlemeye başladığının altını çizdi.

Tüm bu jeo-politik değişimler içerisinde Orta Asya ülkelerinin çok yönlü siyasetlerini devam ettirerek kendilerini en iyi şekilde konumlandırmaya çalıştıklarını belirten Dr. Albina Muratbekova, bölge ülkeleri arasındaki iş birliği ve entegrasyon süreçlerinin Özbekistan Cumhurbaşkanı Şavkat Mirziyoyev'in döneminde

энергетика саласында пайда табуға тырысатынын айтты. Осы кезде ол Үндістанның да осындай жетістіктерге қол жеткізіп жатқанын және Жапонияның неғұрлым сенімді сыртқы саясат ұстана бастағанын баяндады.

Осы геосаяси өзгерістердің барлығында Орталық Азия елдерінің көп қырлы саясатын жалғастыра отырып, өздерін жақсы жағынан көрсетуге тырысатынын жеткізіп, Өзбекстан президенті Шавкат Мирзиёев кезінде Ташкенттің белсенді түрде қатысуы арқылы аймақ елдері арасындағы ынтымақтастық пен интеграциялық үдерістердің жеделдегенін атап өтті. Сыртқы байланыстарға келетін болсақ, Орталық Азия елдері қазірдің өзінде берік қарым-қатынаста болған елдермен қатар, Таяу Шығыстағы Сауд Арабиясы сияқты елдермен тығыз ынтымақтастықты арттырып жатқанын, сондай-ақ Оңтүстік-Шығыс Азия елдерімен де екіжақты және аймақтық байланыстарды нығайтуы керектігін айтты.

Ташкент'ін daha aktif katılımı ile hızlandığını vurguladı. Dış ilişkiler konusunda ise Orta Asya ülkelerinin halihazırda güçlü ilişkilere sahip olduğu ülkelere ek olarak Orta Doğu'da Suudi Arabistan gibi ülkelerle yakın iş birliklerini artırmakta olduğunu ve Güney Doğu Asya ülkeleri ile de ikili ve bölgesel çapta bağlarını güçlendirmeleri gerektiğini sözlerine ekledi.

11 NISAN 2023 TARİHİNDE, BİLİM HAFTASI ÇERÇEVESİNDE AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NDE "TÜRK DEVLETLERİNDE YÜKSEKÖĞRETİM ORTAK ALANI" KONUSU ULUSLARARASI KONFERANS DÜZENLENDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 11 СӘУІРІНДЕ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНДА ҒЫЛЫМ АПТАЛЫҒЫ АЯСЫНДА «ТҮРІК МЕМЛЕКЕТТЕРІНДЕГІ ЖОҒАРЫ БІЛІМНІҢ ОРТАҚ АЙМАҒЫ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯ ӨТТІ.

Аçılıшын Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Peyami Battal'ın yaptığı Türk Devletlerinde Yükseköğretim Ortak Alanı Uluslararası Konferansı'na Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nden İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Fırat Purtaş, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nden Eğitim Bilimleri Bölüm Başkanı Prof. Dr. Akmatali Alimbekov, Özbekistan Uluslararası İslam Akademi-

Түрік мемлекеттеріндегі жоғары білім берудің ортақ аймағы халықаралық конференциясына Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің ректор өкілі, профессор, доктор Пейами Баттал, Анкара Хажы Байрам Вели университеті Экономикалық және әкімшілік ғылымдар факультетінің деканы, профессор, доктор Фырат Пурташ, Қырғызстан-Түркия Манас университеті Білім бөлімінің меңгерушісі, профессор, доктор Ақматәлі Әлімбеков, Өзбекстан Халықаралық ислам академиясы Магистратура бөлімінің меңгерушісі, доцент, доктор Әшірәлі Әбдірашидов, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті Еуразия ғылыми-зерттеу институтының аға ғылыми қызметкері, профессор, ф.ғ.д. Гүлнәр Надирова, Әзірбайжан Білім институты директорының орынбасары, доктор Конул Абаслы және Әзірбайжан Білім институтының аға ғылыми қызметкері Лейла Сұлтанлы қатысып, баяндама жасады.

Конференцияның ғылыми сессиясының жетекшісі, институт директоры, доктор Суат Бейлур ашылу сөзінде Түрік мемлекеттері арасында көптеген екіжақты және көпжақты ынтымақтастықтар бар екенін

si'nden Yüksek Lisans Bölümü Başkanı Doç. Dr. Ashirali Abdirashidov, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü'nden Uzman Araştırmacı Prof. Gülnar Nadirova, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Enstitüsü'nden Müdür Yardımcısı Dr. Könül Abaslı ile Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Enstitüsü Kıdemli Uzmanı Leyla Sultanlı katılım sağlayarak sunumlarını yaptılar.

Konferansın bilimsel oturumunun başkanlığını yapan Enstitü Müdürü Dr. Suat Beylur, açılış konuşmasında Türk Devletleri arasında ikili ve çoklu birçok iş birliğini gerçekle-

және олардың ең нақты мысалдары Қазақстан мен Түркияның бірлесіп құрған Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті және Қырғызстан мен Түркияның бірлесіп құрған Қырғызстан-Түркия Манас университеті екеніне тоқталып, түрік мемлекеттерінің Орхун, Мевлана және Эразмус сияқты бағдарламалар аясындағы ынтымақтастығы, елдер арасындағы дипломды өзара тану және басқа да мәселелер туралы ақпарат берді.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті ректор өкілі, про-

Azerbaycan'da Yüksek Öğretimin Uluslararasılaşması

eurasian-research.org

zoom

tirilmekte olduğunu ve bunların en somut örnekleri arasında Kazakistan ve Türkiye'nin ortaklaşa kurduğu Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi ile Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nin yer aldığını ifade ederek, bu sürecin devletler arasında imzalanan anlaşma ve işbirliği protokollerinin yanı sıra Orhun, Mevlana ve Erasmus gibi programlar çerçevesinde gelişmeye devam ettiğini belirtti. Bununla birlikte ortak diploma programları ve denklik gibi alanlarda hala alınacak mesafeler bulunmaktadır.

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektör Vekili Prof. Dr. Peyami Battal konuşmasında Türkiye'nin bilgi seferberliği hamlelerinden bahsederek söz konusu atılımın olumlu neticelerinden bahsetti. Rektör Vekili Prof. Dr. Peyami Battal, Türk Devletleri arasında mevcut bulunan Orhun ve Mevlana programlarına ve öğrenci değişim inisiyatiflerinin önemine dikkat çekerek bu tür programların kapsamının genişleyerek Erasmus değişim programları örneğinde olduğu gibi yaygınlaşması için Türk Devletleri arasında güçlü bir iş birliği iradesinin bulunduğunu ve bunun neticelerinin görülmeye başladığını ifade etti. Prof. Dr. Peyami Battal, devletler arasındaki iş birliği bağlamında Hoca Ahmet Yesevi Üniver-

фессор, доктор Пейами Баттал өз сөзінде Түркияның ақпараттық науқандағы қадамдарына тоқталып, бұл серпілістің оң нәтижелерін тілге тиек етті. Орхун және Мевлана бағдарламаларына және түрік мемлекеттері арасындағы студент алмасу бастамаларының маңыздылығына назар аударып, осындай бағдарламалардың аясын кеңейту арқылы Түрік мемлекеттері арасындағы қарым-қатынастарды және Эразмус сынды жалпыластыруды одан әрі арттыруға болатынын айтты. Білім саласындағы ынтымақтастық университеттер арқылы жүзеге асатынын айта келе, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті мен Қырғызстан-Түркия Манас университеттерінің миссияларын атап өтті.

Ғылыми сессияда Анкара Хажы Байрам Вели университеті Экономикалық және әкімшілік ғылымдар факультетінің деканы, профессор, доктор Фырат Пурташ өз баяндамасында Түрік мемлекеттерінің білім беру саласындағы ынтымақтастығы мен жүзеге асырылып жатқан түрлі бағдарламалар туралы толық ақпарат берді. 2013 жылы түрік мемлекеттері арасындағы институттық негізде білім беру саласындағы ынтымақтастықты дамыту мақсатында

sitesi ile Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nin iki köklü kurum olduğunun altını çizdi.

Bilimsel oturumun ilk konuşmacısı olan Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Fırat Purtaş'ın Türk devletleri arasındaki mevcut iş birliği hakkında yaptığı sunumun ardından Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dan katılan araştırmacılar Türk devletleri arasındaki yükseköğretim ortak alanına ilişkin kendi ülkelerindeki sürece dair bilgiler verdi. Konferansın öneriler ve değerlendirmeler kısmında Türk Devletleri arasında yükseköğretimde karşılaşılan farklılıklar ve üzerinde durulması gereken hususlar ortaya konularak bir ortak alan oluşturulması için gerekli çalışmalar hakkında görüş alışverişinde bulunuldu.

құрылған Түрік мемлекеттері ұйымына мүше елдер арасындағы Түрік университеттері қауымдастығының маңыздылығына тоқталды.

Өз баяндамаларын жасаған басқа қатысушылар жоғары оқу орындарындағы тәжірибелері, университеттер мен студенттердің саны, сондай-ақ өз мекемелері мен елдеріндегі екіжақты және көпжақты ынтымақтастық туралы ақпарат берді. Сонымен қатар, Болон үдерісі, Орхон, Мевлана және Эразмус сияқты бағдарламаларға қатысу деңгейі, шетелдік студенттер саны және интернационалдандыру бастамалары аясындағы білім беру бағдарламалары туралы түрлі ақпараттар ортаға салынды. Конференцияның ұсыныстар мен талқы бөлімінде өатысушылар Түрік мемлекеттерінің жоғары білім берудегі айырмашылықтары мен ұқсастықтары ашылып, ортақ аймақ құруға қажетті зерттеулер туралы пікір алмасты.

O'zbekiston Oliy ta'lim tizimi islohotlar va rivojlanish

Uzbekistan: Dr. Ashirali Abdirashidov

eurasian-research.org

12 NISAN 2023 TARİHİNDE DR. SUAT BEYLUR, KAZAKİSTAN SAVUNMA BAKANLIĞI'NA BAĞLI SAGADAT NURMAGAMBETOV ASKERİ KARA KUVVETLERİ ENSTİTÜSÜ TARAFINDAN DÜZENLENEN "GÜNCEL ASKERİ VE GÜVENLİK MESELELERİ ULUSLARARASI KONFERANSI"NA KATILARAK "MİLLİ GÜVENLİK BAĞLAMINDA KAZAKİSTAN'IN DİL VE KÜLTÜR POLİTİKALARI" ADLI SUNUMUNU YAPTI.

2023 ЖЫЛДЫҢ 12 СӘУІРІНДЕ ЕУРАЗИЯ ҒЫЛЫМИ-ЗЕРТТЕУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ДИРЕКТОРЫ, ДОКТОР СУАТ БЕЙЛУР ҚР ҚОРҒАНЫС МИНИСТРЛІГІНЕ ҚАРАСТЫ САҒАДАТ НҰРМАҒАМБЕТОВ АТЫНДАҒЫ ҚҰРЛЫҚ ӘСКЕРЛЕРІНІҢ ӘСКЕРИ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҰЙЫМДАСТЫРУЫМЕН ӨТКЕН «ӘСКЕРИ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ» АТТЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯҒА ҚАТЫСЫП, «ҰЛТТЫҚ ҚАУІПСІЗДІК ТҰРҒЫСЫНАН ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТІЛ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТ САЯСАТЫ» ТАҚЫРЫБЫНДА БАЯНДАМА ЖАСАДЫ.

2023 жылдың 12 сәуірінде Қазақстан Қорғаныс министрлігіне қарасты Сағадат Нұрмағамбетов атындағы Құрлық әскерлерінің әскери институты ұйымдастырған халықаралық ғылыми-практикалық конференцияға түрлі елдерден көптеген сарапшылар қатысты. Ағымдағы әскери және қауіпсіздік мәселелерін негізгі тақырып еткен конференцияда әртүрлі қауіпсіздік мәселелері талқыланып, сан алуан пәнаралық мәселелер көтерілді. Осы тұрғыда Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлур «Ұлттық қауіпсіздік тұрғысынан Қазақстанның тіл және мәдениет саясаты» тақырыбындағы баяндамасында қауіпсіздік ұғымының тек әскери саламен ғана шектелмейтінін, жалпы азық-түліктен интернетке, экономикадан тіл мәселесіне дейінгі көптеген салаларды қамтитынын тілге тиек етті. Осы тұрғыда тіл және мәдениет саясатының, әсіресе, Қазақстан сынды көп ұлтты елдер үшін маңыздылығына баса назар аударды.

Kazakistan Savunma Bakanlığı'na bağlı Sagadat Nurmagambetov Askeri Kara Kuvvetleri Enstitüsü tarafından 12 nisan 2023'te düzenlenen uluslararası konferansa çok sayıda ülkeden alanında uzman araştırmacı katılım sağladı. Güncel Askeri ve Güvenlik Meseleleri ana temalı konferansta Dr. Suat Beylur, "Milli Güvenlik Bağlamında Kazakistan'ın Dil ve Kültür Politikaları" adlı bir sunum yaptı. Dr. Suat Beylur konuşmasında dil, eğitim ve kültür meselelerinin diğer bütün eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinde olduğu gibi Kazakistan'da da önemli gündemlerden olduğunu,

bu nedenle ilgili birimlerin bağımsızlıktan günümüze bu meselelerdeki sorunların çözüme kavuşturulabilmesi için köklü politikalar geliştirdiklerini ifade etti. Bununla birlikte titüler halkın dili olan Kazakçanın kullanma oranlarının hala arzu edilen düzeye ulaştırılmadığına dikkat çeken Dr. Suat Beylur, Kazakça ve Rusça'nın yanında İngilizce'nin de eğitim sistemine adapte edilmeye çalışıldığını, bu politikanın pek çok yönüyle olumlu değerlendirilmekle birlikte Kazakçanın kullanımı ve bilim dili olarak gelişimine ket vurabilme riskini barındırdığının altını çizdi.

13 NISAN 2023 TARİHİNDE TÜRKİYE CUMHURİYETİ ASTANA BÜYÜKELÇİSİ MUSTAFA KAPUCU, ALMATI PROGRAMI KAPSAMINDA ALMATI BAŞKONSOLOSU ALİ RIZA AKINCI İLE BİRLİKTE HOCA AHMET YESEVİ ÜNİVERSİTESİ AVRASYA ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ'NÜ ZİYARET ETTİ.

2023 жылдың 13 сәуірінде Түркия Республикасының Қазақстандағы Төтенше және өкілетті елшісі Мұстафа Капучу Алматы қаласындағы сапары аясында Түркия Республикасының Алматы қаласындағы Бас консулы Али Риза Акынжымен бірге Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университетінің Еуразия ғылыми-зерттеу институтында болды.

Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлур Түркия Республикасының Қазақстандағы Төтенше және өкілетті елшісі Мұстафа Капучу мен Түркия Республикасының Алматы қаласындағы Бас консулы Али Риза Акынжыға сапарлары үшін алғыс айтып, елші Мұстафа Капучуды Астанадағы жаңа қызметімен құттықтап, ізгі ниеттерін білдірді. Доктор Суат Бейлур институт туралы ақпарат беріп, атқарған жұмыстар мен жүргізіп жатқан зерттеулерді қысқаша таныстырды. Кездесуге қатысқан Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университетінің ректоры, доктор Жанар Темірбекова университеттің жұмыстары туралы ақпарат берді. Кездесу барысында Түркия мен Қазақстанның бірлескен оқу орны Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті мен оның бөлімшесі Еуразия ғылыми-зерттеу институты екі ел арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға әрқашан дайын екені айтылды.

Almatı programı kapsamında T.C. Astana Büyükelçisi Mustafa Kapucu, Almatı Başkonsolosu Ali Rıza Akıncı ve beraberindeki heyet ile Avrasya Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etti. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Rektörü Dr. Janar Temirbekova'nın da hazır bulunduğu ziyarette Üniversitenin faaliyetleri ve gelecek planlamaları hakkında bilgi verildi. Yapılan su-

numun ardından Büyükelçi Mustafa Kapucu, Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nin iki ülke ve bölge için önemine değinerek Üniversitenin şimdiye kadar yetiştirip mezun ettiği öğrencilerin bugün eğitimden, bürokrasiye uzanan çok geniş yelpazede Türkiye ve Kazakistan ilişkilerinin gelişmesine değerli katkılar sunduğunu ifade etti.

11 MAYIS 2023 TARİHİNDE NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ, TARİH BÖLÜMÜ ÖĞRETİM ÜYESİ DR. KUBİLAY ATİK “TÜRKİYE’DEKİ ÇİN ARAŞTIRMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ” KONULU SEMİNER VERDİ.

2023 ЖЫЛДЫҢ 11 МАМЫРЫНДА НЕВШЕХИР ХАЖЫ БЕКТАШ ВЕЛИ УНИВЕРСИТЕТІ ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТІНІҢ ОҚЫТУШЫСЫ, ДОКТОР ҚҰБЫЛАЙ АТИК «ТҮРКИЯДАҒЫ ҚЫТАЙТАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ» ТАҚЫРЫБЫНДА СЕМИНАР ӨТКІЗДІ.

Seminerin açılış konuşmasını yapan Avrasya Araştırma Enstitüsü Müdürü Dr. Suat Beylur, özellikle 2000 sonrası dönemde her alanda Çin üzerine yapılan çalışmaların arttığını, Çince bilen araştırmacıların sayısının artmasıyla dil ve tarih araştırmalarının da son dönemde artmaya başladığını ifade etti. Benzer eğilimin Türkiye’de de görüldüğü hususuna değinen Dr. Suat Beylur, bu doğrultuda Üniversiteler

Семинардың кіріспе сөзінде Еуразия ғылыми-зерттеу институтының директоры, доктор Суат Бейлұр Қытай туралы зерттеулердің, әсіресе 2000 жылдардан бері әр салада артып келе жатқанын, соңғы уақытта қытай тілін білетін зерттеушілердің көбеюімен тіл және тарих ғылымдарының да толығырақ түскенін атап өтті. Осыған ұқсас үрдістің Түркияда да байқалғанына тоқталған доктор Суат Бейлұр осы бағытта университеттер жанынан Конфуций институты, Қытайтану орталығы, Азия және Қиыр Шығыс зерттеулері сынды зерттеу орталықтары ашылғанын да тілге тиек етті.

Түркиядағы қытайтану ғылымының даму тарихына шолу жасағандоктор Құбилай Атик 1950 жылдардан бастап кең тарай бастағанын айтып, бұл зерттеулердің ішінде қытай деректерінен алынған түріктердің тарихына қатысты зерттеулердің ерекше көзге түсетінін жеткізді. Доктор Құбилай Атик 2000-шы жылдардан кейін жаһандық тенденциялармен қатар Қытайға қатысты зерттеулердің аймақтану бағытына ауысқанын және нәтижесінде қытайтанушылар мен осы саладағы еңбектердің көбейе бастағанын баса айтты. Анкара университеті, Таяу Шығыс техникалық университеті, Боғазичи университеті және Ержиес университетіндегі зерттеулердің Қытай мен Азиядағы зерттеулерде инсти-

bünyesinde Konfüçyüs Enstitüleri, Çin Araştırmaları Merkezi ile Asya ve Uzak Asya Araştırmaları gibi araştırma merkezlerinin açıldığını belirtti.

Dr. Kubilay Atik Türkiye'deki Çin araştırmalarının gelişiminin tarihçesinden bahsederek, bu çalışmaların 1950'li yıllardan itibaren yaygınlaşmaya başladığını, bunlar içerisinde de Çin kaynaklarında Türklerin tarihi hakkındaki araştırmaların öne çıktığını belirtti. Dr. Kubilay Atik 2000'li yıllar sonrasında küresel eğilimlere paralel olarak Çin hakkındaki araştırmaların bölgesel çalışmalara kaydığını ve sonuç olarak Çin araştırmacılarının ve bu alandaki eserlerin çoğalmaya başladığını vurguladı. Kurumsal düzeyde Çin ve Asya araştırmalarında Ankara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi bünyesindeki araştırmaların öne çıktığını altını çizdi. Bahaeddin Ögel, Gökalp Türkoğlu, İsenbike Togan, Özkan İzgi ve Gülçin Çandarlıoğlu gibi araştırmacılarla temelleri atılan Çin araştırmaları 2000 sonrası dönemde Erkin Ekrem, Kürşat Yıldırım, Giray Fidan, Gürhan Kırılın, Lale Er, Ertuğrul Ceylan, Ecem Ceylan, Sema Gökenç, Ceren Ergenç, Diren Doğan, Fatih Oktay ve Barış Adıbelli gibi akademisyenlerin çalışmaları ile çeşitlenerek artmıştır. Sunumunun sonunda Çin araştırmalarındaki sorunlara da değinen Dr. Atik, bunların başında Çincenin yeterince bilinmemesi nedeniyle birincil kaynaklar yerine ikincil kaynaklar ve tercümlerin kullanımı ile Çince dışında diğer bölge dillerinin genelde dikkate alınmıyor olmasının geldiğini ifade etti.

→

tuksiyonalдық деңгейде ерекшеленетінін атап өтті. Бахаеддин Өгел, Гөкалп Түроғлу, Исенбике Тоған, Өзкан Ізгі және Гүлчин Чандарлыоғлу сынды зерттеушілер негізін қалаған қытайтану ғылымының 2000 жылдан кейінгі кезеңде Еркін Екрем, Күршат Йылдырым, Гирай Фидан, Гүрхан Кирилен, Лале Ер, Ертуғрұл Жейлан, Ежем Жейлан, Сема Гөкенч, Жерен Ергенч, Дирен Доған, Фатих Октай және Барыш Адыбеллі сияқты ғалымдардың зерттеулерімен толыққанын жеткізді. Баяндама соңында қытайтану зерттеулердегі мәселелерге тоқталған доктор Атик, мұндағы басты мәселе – біріншіден, қытай тілінің жеткіліксіздігінен бастапқы дереккөздердің орнына қосалқы дереккөздер мен аудармаларды қолдану болса, екіншіден, қытай тілінен басқа аймақтық тілдердің әдетте ескерілмеуі екенін атап көрсетті.

ERI Infographic No. 56

COVID-19-дан кейінгі Түрік мемлекеттерінің экономикалық өтпелі кезеңінің көрсеткіштері

Türk Devletlerinde COVID-19 Sonrası Ekonomik Geçiş Göstergeleri

Economic Transition Indicators in Turkic States Post-COVID-19

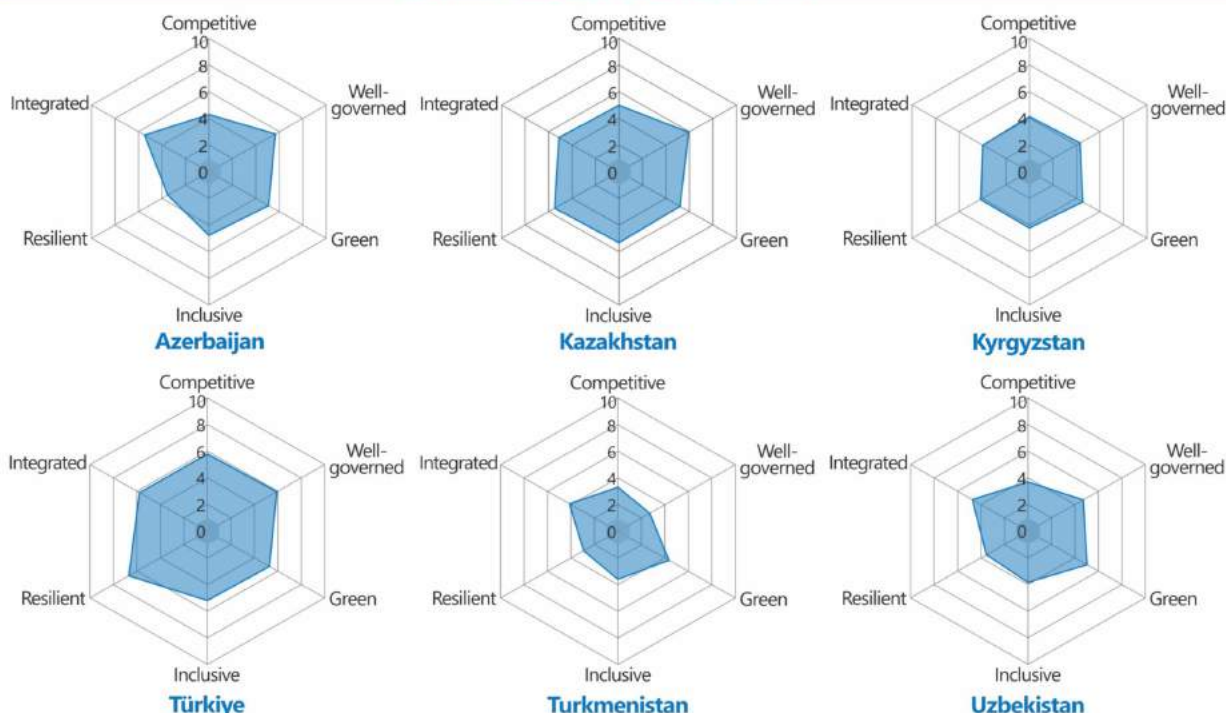
Main Macroeconomic Indicators %

Countries	Azerbaijan				Kazakhstan				Kyrgyzstan			
Years	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*
GDP Growth	2.5	-4.2	5.6	4.5	4.5	-2.6	4.1	3.0	4.6	-8.6	3.7	7.0
Inflation (Average)	2.6	2.8	6.7	12.2	5.2	6.8	8.0	14.0	1.1	6.3	11.9	13.5
Government Balance ¹ /GDP	8.9	-6.7	4.1	17.1	-0.6	-7.0	-5.0	-2.0	-0.1	-3.3	-0.4	-3.3
Current Account Balance/GDP	9.1	-0.5	15.2	31.7	-4.0	-3.8	-2.9	3.0	-11.9	4.8	-8.7	-12.5
Net FDI/GDP [Neg. Sign=Inflows]	2.9	1.8	3.8	3.5	-2.1	-4.2	-0.9	-1.1	-4.6	5.2	-6.8	-3.6
External Debt/GDP	47.2	55.7	43.7	n.a.	87.8	96.2	83.7	n.a.	104.4	117.4	106.1	n.a.
Gross Reserves ² /GDP	13.0	14.9	13.0	n.a.	15.9	20.8	17.4	n.a.	27.4	36.1	34.9	n.a.
Credit to Private Sector/GDP	18.7	20.0	18.4	n.a.	24.3	25.6	n.a.	n.a.	24.6	28.3	26.0	n.a.

Countries	Türkiye				Turkmenistan				Uzbekistan			
Years	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*	2019	2020	2021	2022*
GDP Growth	0.8	1.9	11.4	4.5	6.3	5.9	6.2	5.6	5.7	1.9	7.4	5.5
Inflation (Average)	15.2	12.3	19.6	72.0	5.1	7.6	15.0	6.7	14.5	12.9	10.8	11.2
Government Balance ¹ /GDP	-2.9	-3.5	-2.8	-3.4	-0.3	-0.1	0.3	4.1	-0.3	-3.3	-4.7	-4.0
Current Account Balance/GDP	0.7	-4.9	-1.7	-6.0	2.8	-3.3	0.6	15.2	-5.6	-5.0	-7.0	-3.3
Net FDI/GDP [Neg. Sign=Inflows]	-1.3	-1.1	-1.6	-1.0	-3.5	-2.7	-2.0	3.8	-3.9	-2.9	-3.0	-1.3
External Debt/GDP	54.8	60.4	54.8	n.a.	12.1	9.9	8.4	43.7	40.5	56.0	57.7	n.a.
Gross Reserves ² /GDP	13.9	13.0	13.4	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	13.0	48.7	58.3	50.8	n.a.
Credit to Private Sector/GDP	65.5	75.2	60.1	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	18.4	29.0	35.7	35.8	n.a.

* Projected

Assessment of Transition Qualities

Source: 2022.tr-ebrd.com

How to Cite: Eurasian Research Institute, (2023). Economic Transition Indicators in Turkic States Post-COVID-19. ERI Infographics No. 56

Asya Avrupa / Азия Еуропа
(Haber – Yorum) / (Ақпараттық сараптама)

Avrasya Araştırma Enstitüsü Yayınıdır
Еуразия ғылыми-зерттеу институты басылымы

Mayıs 2023 Sayı: 79
Мамыр 2023 жыл № 79